ATATÜRK KÜTÜPHANESİ : 16

ÇERKES ETHEM KUVVETLERİNİN İHANETİ

YUNUS NADİ

SEL YAYINLARI
Haldun Sel ve Şeriki, Hisar Matbaası
Cağaloğlu - İstanbul
1955

ATATÜRK KÜTÜPHANESİ: 16

ÇERKES ETHEM KUVVETLERİNİN İHANETİ

YUNUS NADİ

SEL YAYINLARI
Haldun Sel ve Şeriki, Hisar Matbaası
Cağaloğlu - İstanbul
1955

ÖNSÖZ

Rahmetli üstadımız Yunus Nadi'nin (Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve isyanlar) eserini [*] takip eden kariler, bu hâtıraların son sahifelerinde Kuvvay-i Seyyare umum kumandanı Çerkes Ethem Bey'in Dahiliye Vekili Refet Bey'e (Paşa) hakaret dolu bir telgraf gönderdiğinin hikâyesini okumuş olacaklardır.

Bu hâdise 920 senesinin eylûl ayı içinde cereyan etmiş ve seyyar kuvvetlerin o sene sonunda düşmanla birleşmeye kadar giden isyan hareketinin, âdeta, başlangıcını teşkil eylemişti. Şimdi okuyacağınız hâtıralar, bu isyan hareketini, baştan sonuna kadar, bütün teferruat ve vesikaları ile anlatmaktadır. Büyük Millet Meclisinin gizli celselerinde, Vekiller Heyeti toplantısında geçen ve şimdiye kadar hiç bir eserde neşredilmemiş bulunan vesikalar ve mektuplar, bizzat Mustafa Kemal'in görüş ve mütalâaları bu eserde yer almış bulunmaktadır.

Gerek hâtıraların metni, gerek vesikalar, asıllarına halel getirmeksizin, bugünkü dile çevrilmiş bulunmaktadır.

---

[*] "Atatürk Kütüphanesi" nin 10 uncu kitabı.

1920 Haziranında ileri hareketlerine başlayan Yunan ordusu, bir taraftan Bursayı, Kazancı bayırına kadar ileri geçen ve diğer taraftan, aşağıda Uşak istikametinde Elvanlar mevkiini zapteden bir taarruz ve istilâ başarısı kazanmıştı.

Bu ilk Yunan taarruzlarına karşı, Ankara bir taraftan ordu yapmağa çalışmakla beraber, diğer taraftan, iç ayaklanmalar karşısında kullandığı Millî Kuvvetleri, Kütahya - Demirci istikametine sevketmişti. Bunlar Çerkes Ethem Beyin kumandasındaki kuvvetlerdi. İstiklâl Harbinde çok kıymetli hizmetler görmüş olan bu arkadaşlar, bu parlak hizmetlerini, sonunda çok fena, çok fecî, vatan hıyaneti kadar mel'un bir hareketle, zifirî siyah bir kara ile lekelediler ve az kalsın bu hareketleri ile vatan ve milletin namzet olduğu kurtuluş ve yükselme yolunu kapatmağa yeltendiler. Zaten sonunda, kendilerinin de - bilerek veya bilmiyerek - düşündükleri de bu idi: Ankarayı yıkmak!.. Bu feci meselenin biraz olsun etraflıca bilinmesi lâzımdır.

MİLLÎ KUVVETLERİN ZARARLARI

Çerkes Ethem Beyin maiyetindeki kuvvetler, Demirci de mevzii ve geçici bir başarı kazandıktan sonra, orasını boşaltarak civardaki mevzilere çekilmişler ve orada kalmışlardı. Yunanlıların bu sırada Uşak'a taarruz edecekleri haber alınmıştı. Mukabele için alınan tertipler arasında, Çerkes Ethem Beyin idaresindeki bu millî kuvvetlerin de Uşak'ın savunmasına yetişmeleri için emir verilmişti. O sıralarda Garb Cephesi Kumandanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa idi ve Afyonkarahisarında da Fahrettin (Altay) Bey bulunuyordu.

Yunanlıların Uşak üzerine taarruzları da, maalesef düşmanlarımızın başarısı ile neticelendi. O zaman belli başlı kuvvetlerimiz olan millî kuvvetler bu mağlûbiyetin mânası-

nı — Yeniçerivâri bir usulle — şöylece tevile başvurmuşlardı:

"Biz Demirciden Uşak'a gelinceye kadar oradaki kuvvetler düşmanı durdurmalı idiler. Durduramamışlar. Bir de geldik baktık ki, Uşak düşmüş. Artık bizim için tabiatile yapılacak iş kalmamıştır!"

Uşak'ın düşmesi; Ankara'dan başlayarak, bütün millet çevresinde fena tesirler yarattı. Hem artık bu millî kuvvetlerin oldukları gibi devam ettirilip ettirilmiyeceği, daha doğrusu buna karşılık muntazam bir ordu kuvveti teşkili lâzım gelip gelmiyeceği düşünceleri, herkesi işgal etmeğe başladı.

MUNTAZAM ORDU TEŞKİLİ VE ALİ FUAT PAŞA

Muntazam ordu teşkil etmek için, cephe kumandanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşanın bu fikre şiddet ve asabiyetle taraftar olması lâzımdı. Zaten kendisi bu hakikatı düşünmek mevkiindeydi. Maamafih, galiba bu lüzumun kendisine hissettirilmekten de geri kalınmıyordu.

Fakat Yunan kuvvetlerine karşı muntazam bir ordu kurabilmek için, nihayet Ali Fuat Paşanın Garp Cephesinden geri alınmasına, en doğru tâbirile Garp Cephesinin Ali Fuat Paşadan kurtarılmasına lüzum ve zaruret hasıl oldu. İşte İstiklâl Harbinin, ordu yapmak hesabına ilk şuurlu hareketi bu olmuştur. Ali Fuat Paşanın da meçhulü olmayan bu hakikati, bugün söylemekte artık hiçbir ziyan yoktur. Meselenin son gelişmesi şöyledir:

Kuvvetlerile Gediz civarında bulunan Çerkes Ethem Bey ve arkadaşları, Yunanlılara karşı, Uşak'ı da geri almağı kuran taarruzî bir hareket tasarlayarak, keyfiyeti Ali Fuat Paşaya arzetmişler ve onu, bu fikre ikna dahi eylemişlerdi. Ali Fuat Paşa meseleyi, Erkânıharbiyei Umumiyeye, tasvip eder tarzda yazdığından, Ankara'da bu teşebbüsün başarısına hiç inanılmamakla beraber, cephe kumandanının fikri

— herhalde son bir tecrübe yapmak gayesile — red ve cerh de edilmemiştir.

Bu taarruz yapıldı ve hezimetle neticelendi. Çerkes Ethem Beye ve arkadaşlarına göre vaziyetin, Yeniçerivâri muhakemesi ve isbatı, işten bile değildi. "Nizamî kuvvetler vazifelerini yapmış olsaydılar, bu hezimet vukua gelmiyecekti. Allah belâsını versin bu nizamiye kuvvetlerinin!"

Lâf buradan azıtarak artık muntazam ordu devrinin geçtiği ve milletlerin harp ve döğüşme işlerini, ancak onların içinden çıkan rastgele kuvvetlerin görebileceği yolundaki propagandalar meydan almış gidiyordu.

Artık daha fazla durmağa, hiç tahammül kalmamıştı. Yunan kuvvetine karşı muntazam ordu kuvveti yapmak lâzımdı. Bu işe girişilmek için, ilk zarurî görülen hareket olmak üzere, Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşayı bu cepheden çekip çıkarmak lüzumu karşısında kalınmıştı. Çünkü Ali Fuat Paşa maalesef ordu fikri mefhumunu kaybederek, bu konuda Çerkes Ethem Beylerin zihniyetine daha ziyade meyleder ve hattâ uyar bir duruma geçmişti.

KUMANDA HEYETİNDE DEĞİŞİKLİK

Memlekette yeniden bir ordu esası kurulurken, muntazam olmayan Çerkes Ethem Beyin kuvvetlerinin düzenlenmesile işe başlanacaktı. Çerkes Ethem Beylerle çok samimi dost olan Ali Fuat Paşa, o zamanın hal ve şartları içinde bunu yapabilecek adam değildi. Zaman o kadar nazikti ki, bu mesele Ali Fuat Paşa ile ileri geri konuşulamazdı. Binaenaleyh bu vaziyet karşısında, Mustafa Kemal Paşanın her müşkülü halleden zekâ ve dirayeti faaliyete gelmek icap etti. Ali Fuat Paşa merkeze çağırılarak o zaman için pek ehemmiyetli olan Moskova Elçiliğine kendisinden daha münasibi bulunamadığından, bu vazifeyi kabul etmesi teklif edildi. Ali Fuat Paşa, gerçek maksadı anlamakla beraber, bu hususta tek kelime söylemiyerek teklif olunan yeni hizmeti kabul etti. Şim-

di Ali Fuat Paşa yerine Garp Ordusunun Şimal Cephesi Kumandanlığına İsmet (İnönü) Bey ve Cenup Afyon kısmı Kumandanlığına da Refet (Bele) Bey tâyin olunuyorlardı. Bu değişikliğin ilk ve son maksadı, gerçek bir ordu kurmaktı.

Çerkes Ethem Beyin zihniyetile mücadele etmek mevkiinde olan bu fikir, için için, fakat kat'î, sür'atli ve muhakkak yürüyerek nihayet Çerkes Ethem Bey takımının Yunanlılarla birleşmesine rağmen dahi, Birinci İnönü muharebesini zafere götürdü. Bu ilk günlerin safhaları, bir parça tafsil edilecek kadar önemlidir. Bu suretle görünürde "Muvaffak ve muzafer İstiklâl Harbi" denilip geçilivermesi dile kolay olan muazzam işin, birbirine nekadar zıt emeller ve fikirler içinden süzülüp çıktığı —şimdilik velevki bir nebzecik olsun— böylelikle anlaşılmış olur.

BOLŞEVİKLİK VE İSTİKLÂL HARBİ

Bütün bir cihana meydan okumuş olan cür'etli ve azimli Bolşevik fikirleri ve teşebbüslerinin, bizim Anadolu harekâtına dahi pek iyi bir yardımcı kuvvet olmuş olduğunu daima söylemekten geri kalacak değiliz. Fakat Bolşevik mevcudiyetinin bize faydası daima mânevi olmuş olup — velevki kat'î kurtuluş ve selâmet namına dahi olsa — Bolşevikliğin memleketimizde kurulmasına ve hüküm sürmesine ciddî olarak taraftar hiçbir Türk görülmemiştir. Hayır... Yanlış olmamak için böyle bir Türk görülmüş olduğunu burada kaydetmeliyim! O da arkadaşım Aydınlı Sarı Hüseyinoğlu Ahmet Beydir ki, memleketin ileri gelenlerinden olduğu halde işgal altında bulunan vatanından uzakta, Rodostan Ankaraya bana mektup göndererek ezcümle şunları yazıyordu:

"Mal mülk, tek santim istemiyorum. Tek memleketimiz bize gelsin ve oraları Yunanlıların müleves ayaklarile çiğnenmekten kurtulsun da... Ciddî söylüyorum Nadi Bey, Yunanın defedilmesi hesabına vicdanen kani olmadığım Bolşevikliğin memleketimizde hüküm sürmesine ve bütün mal ve

mülkümüzden bizlere bir zerre kalmamasına raziyım. Ne ya pacaksak yapalım. Hattâ bu neticeye kadar herşey caiz ve mübahtır. Tek Yunanlıların ayağını kırmış olalım. İnanın bana ki, tahammül olunur şey değildir bu musibet!.."

Bu arkadaşın herhangi bir yeis anında yazmış olduğu bu satırlar, bu fikirler adına, benim Anadoluda gördüğüm ilk ileri, fakat hemen yegâne fikirlerdir.

İlk gününden itibaren inkılâbı, biz de düşünmemiş değildik. Fakat bizim düşündüğümüz, kendimize göre bir inkılâptı. Biz ilk hamlede, uluorta Bolşevik inkılâbını taklide giden bir harekete taraftar olamazdık. İlk görüşte bize, benliğine sahip olmayan milletin kendini kurtarmağa iktidarı olamaz kanaatı gelmişti. Elbette ki kurtuluş ve yükseliş adına Türk milletinin de düşünceleri ve yapacakları vardı ve bunlar ancak ileri fikirlere dayanabilirdi.

Bu maksatla, bazı arkadaşlarla "Yeşilordu" adı altında gizli bir cemiyet teşkil etmiştik. Arkadaşlardan bazıları bu cemiyetten Mustafa Kemal Paşanın haberi ve bilgisi olduğunu söylediklerinden, biz bunu ayrıca tahkike lüzum görmemiştik.

KIZILORDUYA KARŞILIK YEŞİLORDU

"Kızılordu" ya tekabül eden "Yeşilordu" başlı başına mâna ifade eden bir addı. Gerçekten bu cemiyetle biz, millî hislerde ileri safhalar gözlüyorduk. Fakat adından da anlaşılacağı üzere bütün bu ilerleme safhalarında milletlerarası olmaktan ziyade millî olmağa dikkat etmeği programımızın başına geçirmiş bulunuyorduk. O vakitki düşüncemize göre, böylece ileri bir cemiyet fikri, belki 3. cü Enternasyonalca da hoş görülerek, ittihat halinde değil, ittifak halinde yürümeğe yardım edebilirdi. Yeşilordu bu konuda 3. cü Enternasyonala başvurmuşsa da, müsbet veya menfi bir cevap almamıştır.

Bununla beraber, keyfiyetten bizim, kendisinin haberi

olduğunu zannettiğimiz Mustafa Kemal Paşa, sonradan haber alarak bu konuda ve bazı arkadaşlarla samimî bir konuşmasında, velevki haklı ve makul addolunabilecek meseleler için bile, gizli çalışmağa meydan verilemiyeceği noktasında ısrarla ezcümle:

"— Biz bu işe, milletimizin emellerinin ve gayretlerinin muhassalasına dayanarak giriştik. Bu takdirde milletten gizli nemiz olabilir? Biz de düşünüyorsak açık söyler ve ne istiyorsak —umumî efkâr hâkim ve mesnet olmak üzere— açık yaparız." demiş, Yeşilordu faaliyetinin durdurulması lüzumunu ihtar etmiş, arkadaşlarca da öyle yapılmıştı. Fakat çok geçmeden birbiri peşinden birkaç hâdise ortaya çıktı:

1) Merkezi Bakü olmak üzere "Türkiye Komünist Fırkası Umumî Merkez" adına Anadolu içinde bazı teşkilât ve tertiplere başvurulmuş olduğu görüldü. Öyle nazik bir zamanda, kontrolümüz dışında olarak, memleketimizi altüst edecek mahiyette olan bu türlü hareket ve teşkilâta karşı tabii kayıtsız kalamazdık.

2) Merkezi Bakü olarak ta Anadolu içine kadar ajanlar göndermeğe başlamış olan bu teşkilâta mütenazır Ankara içinde de gizli bir komünist fırkası teşkil edilmiş olduğunu haber aldık. O halde Mustafa Kemal Paşa'nın gizli teşkilâta, ciddî ve samimî maksatlara dayansa dahi, yer vermeyen fikir ve düşüncesindeki isabet bu suretle de ortaya çıkiyordu.

3) Eskişehirde "Yenidünya" adında bir gazete çıkarılmağa başlanılmıştı. Bu gazeteyi Seyyar Kuvvetler Kumandanlığı yani Çerkes Ethem Bey takımı çıkarttırıyordu. Gazete, bilirbilmez çocukların elinde bir nevi Bolşevik propagandası yapıyordu. Görünüş öyleydi ki, Çerkes Ethem Bey ve arkadaşları, kendilerine has ve gayet açık surette anarşiye giden bir yolda yürümeğe başlamışlardı.

Bu vaziyetlere karşı alınan tedbirler arasında (Yenidünya) nın kendisi de, matbaası da Ankaraya naklettirildi. Ali Fuat Paşanın Moskova Sefaretine tâyini meselesi de işte

bu günlere rastlıyordu. Yeni Türkiye, işini, düşündüğü ve istediği gibi yürütmek için önüne çıkan pürüzleri temizlemek kararını vermişti. Biraz daha danışıklı hareket yolu tutulsa, bir taraftan o zaman dostluklarına çok kıymet verdiğimiz Ruslarla aramızı açabilecek yanlış anlayışlara meydan veren bazı icraat yapmak zorunda kalabilirdik. Diğer taraftan memleketimizin içinde santim şaşmaması elzem olan işlerimizden dolayı da, sonradan içinden çıkılması muhal olacak müşküller karşısında bulunabilirdik.

MUNTAZAM ORDUYA KARŞI MUHALEFET

Devrin inkılâp fikirlerile Anadolunun içinde yüzdüğü karmakarışık hal, Çerkes Ethem Bey ve arkadaşları gibi, bu türlü fikirleri kavramaktan uzak kalmağa mahkûm kimseleri şaşırtmıştı. Bunlar, üç beş bin kişiden ibaret olarak, ellerine geçen kuvvete dayanmak suretile sonuna kadar işler başarabilecekleri hulyasına kapılmışlardı. (Yenidünya) gazeteleri ve kahramanlık destanları hep bu maksadı güdüyor ve artık son zamanlarda:

— Nizamî kuvvet, muntazam ordu fikri bütün dünyada iflâs etmiştir. Artık bundan sonra nümunesi eldeki millî kuvvetler olmak üzere millet orduları lâzımdır" propagandasına iyiden iyiye yol verilmekte bulunmuştu.

Bu millî kuvvetlerin vaktinde teşekküre çok lâyık hizmetler gördüklerini, sırasında kaydetmiştik. Halbuki Yunan ordusu gibi muntazam bir asker karşısında, bu intizamsız teşkilâtın, esaslı bir değeri olmadığı ve olamıyacağını bu millî kuvvetlerin bile — geçirdikleri tecrübelere dayanarak — takdir ve kabul eylemiş olacakları bir hakikat olmalıydı. Buna rağmen millî kuvvetler uluorta hareket etmekte devam etmekteydiler. Ethemin büyük biraderi Çerkes Reşit Bey ise, muntazam ordu fikri aleyhindeki propagandalarına bütün kuvvetile devam ediyordu.

İsmet (İnönü) Beyle Refet (Bele) Bey, kendilerine ayrı-

lan cepheleri aldıktan sonra, yeni ordunun ilk esasları, ilk neferine yeniden el atılmak suretile kurulmağa başlanmıştı. Bu vaziyet bile Çerkes Ethem Bey ve arkadaşlarının rahatını kaçırıyordu. Onlar evvelâ, Refet Beyi çekememek ve istememekle başlayan hoşnutsuzluk emareleri göstermeğe başladılar. Fakat bu memnuniyetsizliği İsmet Beye (Paşa) uzatmakta gecikmediler. İsmet Beyin Simav taraflarına gönderdiği havali kumandanı, o zaman Ethem Beyin Ankara'da bulunması sebebile Seyyar Kuvvetlere vekil olarak kumanda eden kardeşi Tevfik Bey tarafından geri çevrildi ve bu fena başlangıç nihayet Çerkes Ethem Bey takımının millî hükûmete karşı isyan ederek Yunanlılarla birleşmesine ve Birinci İnönü muharebesinin de işte bu badire içinde yapılmasına sebep oldu.

SEYYAR KUVVETLER NE HALDE İDİ?

Yozgat ve havalisi isyanlarının bastırılıp söndürülmesinden dönen millî kuvvetlerin, beraberlerinde ganimet olarak pek çok eşya ile beraber sürülerle her cins hayvan da getirmiş olmaları, Ankara'da kötü tesirler yaratmaktan geri durmamış ve bir haylı söylentilere yol açmıştı. Bu eşya ve hayvanların asilere ait olduklarının kat'î olarak tesbiti kabil olsa, belki yine "Lâyıktırlar, oh olsun!" denilip geçilebilirdi. Fakat bunun mutlaka böyle olduğu muhakkak değildi. Belki, rastgele herkesin mal ve mülkünün alınmış olması ihtimali daha kuvvetliydi.

Millî kuvvetler kumandanlarına göre, bu türlü meselelerle fazla uğraşmağa lüzum yoktu. Onlar diyorlardı ki, millî kuvvetler için hükûmetten muntazam masraf alınmamakta ve onların idaresi için her çareye olduğu gibi işte bu türlü tedbirlere de, mübah olarak pekâlâ başvurulabilirdi. Hal ve hâdiseler ne olursa olsun, mademki ortada bir Meclis vardı, onun emrindeki kuvvetelrin mümkün olduğu kadar nizam ve intizamla hareket etmeleri ve bilhassa itaatsizliğe as-

la ve katiyen yer vermemeleri lâzımdı. İşte Yozgat isyanının bastırılmasından dönüşte, Ankara önündeki manzaranın millete, Meclise ve hükûmete vermiş olduğu tebellür etmiş fikir buydu.

Gerçekten o zamana kadar millî kuvvetlerin disipliniie, muntazam harekât ve tutumile meşgul olmağa vakit bulunamamıştı. Hâdiseler, o derece şaşırtıcı bir sür'at ve dehşetle, birbirini kovalamıştı. Fakat durumun gerçeği gözle görülüp tetkik ve tahkikine lüzum hasıl olduğu zaman, işlerin şöyle tutulduğu anlaşıldı:

1) Millî kuvvetler için hükûmetten, hesaba kitaba dayanılmaksızın para istenilir, hükûmet bu parayı toptan millî kuvvetler kumandanlığı emrine verir, o da dilediği gibi sarfeder.

2) Millî kuvvetler gittikleri yerlerde lüzum gördükleri herşeyi, diledikleri şekil ve surette alabilirler.

2) Millî kuvvetler gittikelri yerlerde lüzum gördükleri herşeyi, diledikleri şekil ve surette alabilirler.

3) Ganimet mallar, ekseriyet itibarile millî kuvvetler kumandanlığının emrinde ve hesabındadır. Onların getirdikleri geliri, kendi kuvvetlerinin ihtiyaçlarına sarfetmekte muhtar fail, millî kuvvetler kumandanıdır.

4) Millî kuvvetlerin yükselmiş şahısları, ganimet mallardan kendi işlerine yarayan ve hoşlarına giden şeyler bulur da sahip çıkarlarsa nihayet bu kadarı da hoş görülür.

5) Millî kuvvetlerin bir kadrosu yoktur. Bu kadro azalabilir ve çoğalabilir. Hesap ve kitap tutmağa da bundan dolayı lüzum ve belki de imkân yoktur.

MİLLÎ KUVVETLERİN TANZİMİ LÜZUMU

Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk günlerinde, hususile isyanlara karşı en ziyade faaliyet gösteren ve gerçekten teşekküre çok lâyık hizmetler de eden bellibaşlı kuvvetlerin, muntazam bir vaziyette olmaları aslâ muvafık görülmemiş ve

bu gidişle memlekette bir ordu teşkilinin imkânsız olacağı neticesine kat'î surette hükmedilmiş olduğundan, bu kuvvetlerin münasip şekil ve suretlerde tanzim ve tensiki lüzumuna daha o zaman Ankaradayken kanaat getirilmişti.

Millî kuvvetler memlekette bu şekil ve hareketlerini muhafaza ettikçe, Anadoluda muntazam bir ordu teşkili imkânı bulunamazdı. Çünkü, diğer birçok sebepler arasında, millî kuvvetler efradına 25 - 30 liradan 60 liraya kadar maaş verildiği söyleniyordu. Bu kuvvetler, bu hallerile ve serbest tavır ve geçimlerile kendi başlarına bir kuvvet gibi bir kenarda durdukça, ötede, efradına hiçbir zaman, hattâ bunun yarısı kadar veremiyeceğimiz muntazam kuvvetleri, ordu kadroları içinde tutmak kabil olamazdı. Sayıları icabında yüzbinlere çıkmak lâzım gelen bir ordunun bütün efradına 30 - 60 lira arasında aylık vermeğe ise, belki İngiliz bütçesi bile tahammül edemezdi.

Bunun içindir ki, Ethem Bey kuvvetleri, Yozgat dönüşünde, daha cepheye geçerken, Ankarada bu kuvvetlerin devlet kadrolarından birisine alınarak nizamlandırılmaları Türkiye Büyük Millet Meclisinde ciddî surette bahis - mevzuu olmuş ve hattâ bu maksatla tanzim olunan bir kanun projesi, ilgili encümene bile gönderilmişti. İşte millî kuvvetlerin tanzimi fikri büyük bir hüsnüniyetle ve tamamen kanunî bir endişeyle böylece göze alınmıştı. Bunu bilhassa kaydetmeğe lüzum görüyorum.

Çünkü, Çerkes Reşit, Ethem ve Tevfik Beylerin bir müddet sonra Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı isyan ederek Yunanlılara iltihaklarının asıl menşei, işte bu tanzim ve tensik keyfiyeti olup, onlar bunu falan ve filân Paşaların mutlaka kendilerine karşı düşmanlıklarına ve kendi kuvvetlerini behemehal dağıtmak arzularına yormak istedikleri halde, hakikat benim söylediğimden ibarettir ve meseleye o Paşalardan evvel ve o paşaların fevkinde olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi, dediğim sebepler ve şartlardan dolayı, tam bir hüsnüniyet ve katiyen kanunî bir zaruretle el koymuş-

tu. Nitekim Meclis, yalnız bu kuvvetlerin tanzim ve tensikini düşünerek onlara verilen maaşlara asla bakmamış ve o maaşları aynen vermekte devam etmek tarafını tutarak, bir santim indirilmesi cihetini aklına bile getirmemiştir. Bu çok mühim meselenin, her türlü mugalatadan ayrı olarak bilinmesi için millî kuvvetleri tanzim ve tensik etmek gayesile evvelâ Türkiye Büyük Millet Meclisinden çıkan fikrin ruhu ve gelişmesi, iyice hatırlanmak ve hatırlarda tutulmak lâzımdır. Şöyle ki:

1) Meclis evvelâ (Kuvvayı Milliye) ve (Umum Kuvvayı Milliye) filân gibi adlarla gelişi güzel iş gören bu kuvvetleri ele alıp yakından tetkik ettiği zaman, onların yukarıda izah ettiğimiz hal ve şanlarını öğrendi.

2) Bu kuvvetlerin gördükleri hizmetlerden memnun olan Meclis, maaş indirmek vesaire gibi bir hareketle, onların hatırını kırabilecek herhangi bir tedbire lüzum görmedi ve hattâ o türlü tedbirlerin düşünülmesini bile zait addetti. Binaenaleyh sayıları zaten dört beş bini geçmiyecek olan bu kuvvetlerin efradına eskisi gibi maaş verilmesini muvafık buldu.

3) Ancak Meclis aynı zamanda hükmetti ki, bu kuvvetleri, efradına böyle bol maaş vererek ordu birliği addetmek de tehlikeliydi. Çünkü bir birliğinde ölçü bu olursa, bütün ordu ya hep bu mikyasla arttırılabilir —ki, bu gayrı mümkündü— yahut ordu namına başka kuvvetler toplayıp idame etmeğe imkân ve çare olamazdı.

4) Binaenaleyh Meclis, Çerkes Ethem Beyin ve biraderlerinin idaresindeki kuvvetleri, devletin ancak jandarma kadrolarında barındırmak çaresini bulabildi. Bunlar seyyar jandarma vazifesini görmek üzere vücuda getirilmiş veya nihayet işte o cihete sevk ve tahsis edilmiş kuvvetler olurdu. Böylelikle hem şimdiki maaşlarını almakta devam ederler, hem de icabında, cephede dahi, pekâlâ hizmet görebilirlerdi.

5) Bu Jandarma kuvvetleri icabında memleketin şurasında burasındaki asayiş ve inzibat işlerinin takip ve idaresine

sevkedilebilirlerdi. Zaten son zamanlarda gördükleri hizmetler de işte bu nevi hizmetler olmakla, sırf durumlarına kanunî bir şekil vermek için tutulan muamele yolu, esasen gerçeğe uymaktan uzak da değildi ve Meclis düşüncesinde gayet samimiydi. Hattâ o kadar ki, kanunun gerekçesinde söylenen "Jandarma" tâbirini kanun metninde kullanmağa lüzum görmiyerek, bu kuvvetlere sadece "Seyyar Kuvvetler" denilip geçilivermesine mütemayil bulunuyordu. Nitekim Mecliste, henüz böyle bir kanun çıkmamışken bile, şu başlangıçtan mülhem bir tatbikatla, Ethem Beyin kuvvetlerine bundan böyle "Seyyar Kuvvetler" adı verildi ve bu kuvvetler Yunan cephesi karşısına işte bu yeni adlarile çıktılar.

Bu esaslar böyle kabul olununca yapılacak pek basit bir iş vardı ki, o da Ethem Bey kuvvetlerinin artık isim ve cisimlerile, künye ve sicillerile defterlere kaydolunmaları, maaş ve masraflarının hükûmet sandığından usul ve nizam dairesinde ödenmesiydi. İşte mesele tatbikatta yalnız bu noktaya dayandığı zamandır ki, millî veya Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının mümanaatı ile karşılanılmış ve bunun neticesinde de o güzel tasavvurların yerine getirilmesine imkân bulunamamış ve buradan azıtan ihtilâflar, nihayet Çerkes Ethem Beyin ve biraderlerinin, en nazik bir zamanda Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetine karşı isyanları ve bundan daha çirkin bir hareket olmak üzere Türkiyeye karşı Yunanlılara iltihak ve iştirakleri neticesinde karar kılmıştır.

SEYYAR KUVVETLERİN HAREKET TARZI

Ali Fuat Paşa, Garp Cephesi Kumandanıyken millî veya Seyyar Kuvvetler eski durumlarını muhafazada devam ettiler. Hattâ Kütahya livasile biraz ilerisindeki cephe boyu, âdeta hususî bir hükûmet halinde bu Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının malikânesi gibi birşey olmuştu. Orada bu kumandanlık vergi alıyor, para tahsil ediyor, adalet icra ediyor, asker alıyor veya bırakıyor, hulâsa nasıl isterse ve işi-

ne nasıl gelirse öyle hareket ediyordu. Fazla olarak hükûmetten de —hepsi gelişigüzel olmak üzere— toptan para alıyorlardı. Bu hareket tarzı hükûmet fikrile, teşkiline ve arttırılmasına o kadar ihtiyaç olan ordu fikrile bağdaşabilecek birşey değildi.

Bütün bu işlerden önce meydana gelen diğer bir hâdise, aradaki zihniyet farkının derecesini göstermek itibarile zikre şayandır:

Çerkes Ethem Bey, Yozgat havalisinden döndükten sonra, Gazi Hüseyin Bey isminde Alacalı birini, eline verdiği vesika ile, orada kendi kuvvetleri için erat ve hayvan toplamak üzere memur etmiş ve bu adam da yapabildiği kadarını yaptıktan sonra Ankara istikametinde gelirken, kendisinden evvel şikâyetçiler gelerek hükûmete müracaat eylemişlerdir. O zaman Dahiliye Vekili olan Refet (Bele) Bey bu adamı arattırıp bulmuş ve durumu anladıktan sonra şikâyetçilerin haklarını yerine getirmiş ve kendisine de "hükûmet dışında böyle uluorta harekete cevaz yoktur, haydi işine git!" demiştir.

Garibi şurada ki, bu Alacalı Hüseyin Bey de bu işi kerhen gördüğünü söyliyerek hükûmetin gösterdiği yoldan pek memnun olduğunu söylemek suretile ayrıldığı halde, anlaşılan keyfiyeti Ethem Beye başka türlü bildirmiş olacak ki Ethem Bey Refet (Bele) Beye hakaret dolu bir telgraf çekmiştir [*]. Ethem Bey bu telgrafında Refet Bey hakkında hakaret edercesine bahsettikten sonra, Hüseyin Gazi ile maiyetindeki eratın sür'atle yola çıkarılmalarını talep ediyordu. Bu telgraftan haberdar olan Mustafa Kemal Paşa, vaktinde müdahale ederek bu bahsin uzamasına meydan vermemiş, maamafih asker toplama işlerinin usul ve nizama bağlanması hususunda esaslı tedbirler alınması lüzumunu karar altına aldırmıştı.

---

[*] Birinci B. M. Meclisi eserimizde bu telgrafın hikâyesi yazılmıştır.

YENİ KUMANDANLAR İŞ BAŞINDA

İsmet ve Refet Beylerin, Birincisi Şimal ve ikincisi Cenup tarafını üzerlerine almak üzere Garp cephesine tâyinlerinin açık maksadı, orduyu yeni baştan tanzim ve tensik ederek mümkün olan sür'atle harbe hazırlamaktı. Bu işin meydana gelebilmesi için de Millî veya Seyyar Kuvvetler adını taşıyan birliklere nizamî bir şekil verilebilmesi en kat'î bir zaruretti. Seyyar Kuvvetler müstesna bir durumda bulundukça, beride kuvvetli bir ordu yapmağa hakikaten imkân yoktu. Çünkü evvelce de söylenildiği gibi, Seyyar Kuvvetler efradına 25-30 liradan tutun da 60 liraya kadar aylık veriliyor, orada talim ve terbiye ile meşgul olunmuyor ve serbest bir hayat yaşanılıyordu. Yalnız bu imtiyazlar bile orduda canı sıkılan eratın, birliklerden savuşarak Seyyar Kuvvetlere katılmalarına sebep oluyordu. Bundan fazla olarak o zamana kadar iki mesele meydana çıkmıştı:

1) Seyyar Kuvvetler Kumandanlıklarını işgal eden millî kumandanlar, günün birinde kendilerinin nizam ve intizam altına alınacaklarını hesap etmekte olduklarından, bütün kuvvetler aleyhine alabildiğine propaganda yapmağa koyulmuşlardı.

2) Yine bu zihniyetin tesiri altında, bu millî kumandanlar muntazam kuvvetlere kumanda edebilecek meslek sahibi zatların, birer bahane ile aleyhlerinde bulunuyorlardı.

Daha Uşak'ın sukutile biten muharebe esnasında bile, millî kuvvetler kumandanları, muntazam kuvvetler kumandanları aleyhine atıp tutmağa başlamışlardı. Millî kuvvetlerin sözde hürmet eder göründükleri —tabiî Mustafa Kemal Paşadan sonra— bir tek kumandan vardı ki, o da Ali Fuat Paşa idi. Halbuki millî kuvvetlerin tesbitile yapılan son Gediz taarruzunun maglûbiyeti dahi bizzat Ali Fuat Paşanın kumanda ettiği muntazam kuvvetlerin güya beceriksizliğine atfolunmaktan çekinilmiyordu.

Bu sarih vaziyet karşısında ortaya çıkan hakikat şuydu

ki, dış düşmana karşı koyacak kuvvetlerimiz, toplu bir bütün manzarası arzetmiyor, belki birbirine düşmüş parçalar halinde görünüyordu. Bu şartlar içinde Anadolu harbini başa çıkarabilmeğe fennen, aklen ve ilmen imkân yoktu. Bunun için ne yapılmak lâzımsa yapılarak biran evvel yekpare bir ordu kuvveti vücude getirilmek zaruriydi.

Aynızamanda şu da zaruriydi ki, bu ordu muntazam, ilmî ve fennî bir ordu olmalı, Yeniçerivari birşey olmaktan artık ve biran evvel kurtulmalıydı. O halde bu neticeyi elde edebilmek için takip olunacak hareket hattı çok basit olarak şundan ibaretti:

Ethem Beyin idaresindeki Seyyar Kuvvetlere, ordu kadrosu içinde bir mevkile beraber ona göre çekidüzen de verilmek lâzımdı. Bu ihtiyaç bütün kuvvetile hissediliyordu. Seyyar kuvvetler kumandanları dahi bunu görmüyor değillerdi. Halbuki her nedense, bu düzeltme ve nizamlaştırma onların hiç işine gelmiyor, bilâkis «Ordu fikri iflâs etmiştir, artık ne yapılacaksa bizim usulde yapılmak gerektir» propagandasına hız vermiş gidiyorlardı.

Gerçekten içinden çıkılması biraz zor görülen bir vaziyetti. Ali Fuat Paşa iyi asker olmasına rağmen Çerkes Ethem Beylerle dostça münasebetlerde bulunan, yüzü yumuşak bir kumandandı. Bu işi kendisinin başramıyacağına ve hattâ bu işe kendisile teşebbüs edilmesinin belki asla muvafık bile olmayacağına kuvvetle hükmedilmişti. İşte Moskova Sefareti bilhassa bu düşünceden doğmuştu. Nitekim Ali Fuat Paşaya Çerkes Ethem ve Reşit Beyleri de Moskovaya beraber götürebileceği ve buna muvaffak olursa, pekalâ olacağı anlatılmıştı. Bu haber ortaya yayıldığı zaman Ethem Beyin böyle bir teklife muvafakat etmemesi için muhtelif teşebbüsler yapılmış olduğu sonradan anlaşılmış ve nitekim Çerkes Ethem Bey ve biraderlerinin böyle bir teklife muvafakat etmedikleri sonradan öğrenildiği gibi neticede Ali Fuat Paşanın da aynı fikirde bulunarak Çerkes Ethem Beylere müteyakkız bu-

lunmalarını tavsiye etmiş olduğu yine kendilerinden işitilmiştir.

GARP CEPHESİ KUMANDANLIĞI İLE İLK TEMAS

İsmet (İnönü) Bey ile Refet (Bele) Beyin 1920 Kasım başlarında birisi şimal (Eskişehir), diğeri cenup (Afyonkarahisar) Kumandanlıklarını alarak Garp cephesine gittikleri zaman işte askeri vaziyet buydu. Bu iki kumandanın her ikisi de orada kendilerine verilmiş olan vazifeyi bihakkın ve hakikaten iyi ifa etmiş, yani tek erinden başlamak suretile orduyu âdeta yeni baştan kurup teşkil etmiş olduklarını ifade etmek lâzımdır. Seyyar Kuvvetlere gelince, Ankaranın ve hükûmetin fikri bunları dağıtmak filân değil, sadece bu kuvvetleri ordu kadrosuna almak suretile derleyip toparlamaktı. Halbuki Seyyar Kuvvetler kumandanlığı her türlü nizam ve intizamı, kendileri aleyhine çevrilmiş plânlar addetmek gibi çok teessüf olunacak bir mübalâgaya kapılmış bulunuyordu.

İsmet Bey Garp cephesine gittiği zaman, Ethem Bey, midesindeki rahatsızlığın tedavisi maksadile, Ankara'ya gelmişti. İsmet Bey vazifesine başladıktan sonra, Seyyar Kuvvetler kumandanlığile ilk defa olarak, bu kuvvetler hesabına ordudan istenilen bir para vesilesile temasa gelmiştir.

O zaman işittiğimize göre Garp Cephesi Kumandanlığile Seyyar Kuvvetler Kumandanı arasında ilk konuşma şöyle ceryan etmiştir:

İsmet Paşa — Ne kadar para istiyorsunuz?

Seyyar Kuvvetler Kumandanı — Şimdilik ellibin lira olsa kâfidir.

— Bu miktar bana az görünüyor. İhtiyaçlarınızı nasıl gideriyorsunuz? Kadronuzu yapınız da size bundan daha fazla, yani gerçek ihtiyacınız kadar para verdireyim. Hem böylelikle vaziyet intizam kesbetmiş olur.

— Efendim, bizimkisi muntazam kuvvet değil; gelişi güzel idare olunuyor. Kadro tanzimi ve hesap kitap yazılması bize göre uzun şeyler.

— Niçin uzun olsun? Bilâkis bu çok kolay ve faydalı bir usuldür. Bir kere yapınız da, bakanız size de bu kanaat gelir ve ondan sonra işler nasıl dürüst gider, görürsünüz.

— Peki, bakayım efendim.

— Şimdiye kadar çok iyi, teşekküre çok lâyık hizmetler ifa ettiniz. Bundan sonra daha güzel arkadaşlıklar edeceğiz ve asıl göreceğimiz büyük işler şimdiden sonradır. Siz dediğimi yapınız, göreceksiniz neticede ne kadar memnun olacaksınız.

Gariptir ki, bundan sonra İsmet Beye, istediği kadro, Seyar Kuvvetler adına asla getirilmemiş, bilâkis bu kadro talebinden kuşkulanan Millî Kuvvetler kumandanlığı, vaziyeti zihninde izam ederek belki daha ters hareket hatları takibine hazırlanmıştır.

SİMAV BÖLGESİ KUMANDANLIĞI

İlk mesele Garp Ordusu Kumandanlığı tarafından Simav taraflarına gönderilen bir bölge kumandanı yüzünden patlak vermiştir. Şöyle ki: O günlerde Yunanlılar Simav taraflarını boşaltmış olduklarından, bu bölge zaten o taraflarda bulunan Seyyar Kuvvetler tarafından işgal edilmiş ve bu kuvvetlerin bazı keyfî hareketlerinden dolayı şikâyetler dahi gelmişti.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey bu bölgeye İbrahim Bey adında idarî bir kumandan göndermiş ve bölge halkına hitaben de bir beyanname neşretmişti. İsmet Beyin bundan evvelki hareket ve muameleleri de çok muntazam bir ordu idaresi kurulmasına matuf idi. Ethem Beyin Seyyar Kuvvetlerinin bir fırka haline getirilmesi de işte bunlardan biriydi.

Ethem Beyin Ankarada olması sebebile Seyyar Kuvvetlere vekil olarak kumanda eden kardeşi Tevfik Beyse, bu

türlü tertibatı kabul etmemekte ayak diriyordu. İsmet Beyin bölge kumandanlığına ait telgraf emrile beyannamesini aynen koyuyorum:

"Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına,

Eskişehir, 23/11/1920

1) Düşmanın boşalttığı topraklarda, Dahiliye Vekâletinden tâyin edilmiş memurlar gelinceye kadar, muntazaman hükûmet idaresini kurmak ve bu memurların varışından sonra da onlara kuvvetli yardımcı olacak askerî idareyi devam ettirmek ve Dahiliye Vekâletinin memurları gelinceye kadar halen geçici hükûmet kurulmuş olan yerlerde, bu hükûmetleri emri altına almak vazifesile "Simav ve havalisi kumandanlığı" tesis olunmuştur.

2) Bölge kumandanlığının şimdilik hududu Gediz, Emet, Demirci, Gördes kazalarını ihtiva eder. Bu bölgelerde harekât yapan veya yapacak olan nizamiye veya seyyar birlikler, yalnız askerî hareketlerden mes'ul olup dahilî işlere karışamazlar; harekât için halktan veya hükûmetten isteyecekleri yardımları bölge kumandanlığına bildirirler. İcap ederse, bu taleplerinin bir aynını cephe kumandanlığına da bildirirler.

3) Düşmandan kurtulan halkımıza karşı adalet tevziinin esaslı olmasını, hiçbir ferdin gadre ve zulme uğramasına meydan verilmemesini, en ufak bir haksızlık yapanların en şiddetli cezalara çarptırılmalarını bütün mesul memurlardan talep ederim.

4) Düşman istilâsı altından kurtulan kazalar halkı, tahliye tarihinden itibaren iki ay askerî hizmetten muaftırlar. Ancak bunlardan silâh ve elbisesile hizmete talip olanlar sahra jandarma bölüğüne kayıt ve kabul olunurlar. Cephe levazımı, bölge kumandanlığı emrine peşinen tahsisat vere-

çek ve mütebaki aylarda tahakkukları tesbit ederek muntazam ödemelerde bulunacaktır.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet"

Seyyar Kuvvetler Kumandan vekili Tevfik Bey, cephe kumandanının bu emrini, o zaman Demircide oturan Sarıhan Mutasarrıfı Aziz Beye tebliğ etmiştir. İsmet Beyin aynı günde gönderdiği beyanname de şudur:

Gediz, Simav, Demirci ve Gördes havalisi halkına
Eskişehir, 23/11/1920

Uzun zamanlar Yunan istilâsı altında kaldıktan sonra hükûmetimize kavuştunuz. İnşallah Cenabı Hak, halis Türk vatanı olan Anadolunun yakında büsbütün kurtulduğunu bizlere gösterecektir.

Sizin her türlü dertlerinizi dinlemek, adil bir idare kurmak vazifesile Simavda bir bölge kumandanlığı teşkil ediyorum. O bölgede bütün mülkî idarelerin mercii, bölge kumandanlığıdır. Adalet ve emniyet içinde hayat sürmeniz, bölge kumandanlığı tarafından temin olunacaktır.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet"

İLK KÜSTAHLIKLAR

Garp Cephesi Kumandanlığının bu tertipleri ve teşkilâtı karşısında, bir de Tevfik Beyin Ankarada bulunan biraderi Ethem Beye çekmiş olduğu şu telgrafı okuyalım:

"Ankarada Seyar Kuvvetler Kumandanlığına
24/11/1920

Bu günlerde Garp Ordusu Kumandanlığından can sı-

kıcı ve icrası kabil olmıyacak derecede bazı saçma emirler verilmektedir. Bu böyle devam ederse, vakitsiz büyük bir gürültü çıkaracağımı kat'iyyen zannediyorum. Ona göre icabedenlerin dikkat nazarını celbetmenizi rica ederim.

Seyyar Kuvvetler Kumandan Vekili
Mehmet Tevfik"

Tevfik Beyin hoşuna gitmeyen şey, bilhassa Kumandanlığın, Seyyar Kuvvetlerin bir fırka kadrosuna çevrilmesi hakkındaki emri idi. Bir de bölge kumandanlığı meselesi çıkınca mesele alevlenmiştir.

Seyar Kuvvetlerin muntazam bir ordu birliği hâline getirilmesi için yapılan ilk teşebbüslerin, bu kuvvetler Kumandanlığınca nasıl telâkki edildiğini anlamak için, Seyyar Kuvvetler Kumandan vekili Mehmed Tevfik Beyin, bu meseleden dolayı, Garp Cephesi Kumandanlığına yazdığı bir telgrafı görmek ve okumak kâfidir.

Bu münasebetle kaydetmek isterim ki, zamanında büyük bir ehemmiyeti haiz olmuş olan bu mesele, bütün teferruatı ile Türkiye Büyük Millet Meclisine getirilmiş, gizli bir oturumda olup biten şeylerin kâffesi Meclise verilmişti. Ehemmiyeti dolayısile ben o vakit bütün vesikaların kopyelerini almış ve —sırası geldiğinde görüleceği üzere— bu işe şiddetle müdahele de etmiştim.

Elimdeki vesikalar işte o zamandan kalmadır ve bu işi bütün hakkı ve hakikatlerile yazmağa bol bol yeter.. İşte, Seyyar Kuvvetlerin bir Tümen kuruluşuna geçmesi tebliğine karşı bu kuvvetler kumandan vekili Mehmed Tevfik Beyin telgrafı şudur:

"Garb Cephesi Kumandanlığına

27/11/920

1 — Seyyar Kuvvetlerin bir fırka hâline çevrilmeleri münasebetile Senedi Mahsus, Muvazene Cedvelleri vesair bir

çok cedvellerin gönderilmesi hakkında Levazım Reisimize gönderilen telgrafı gördüm.

2 — Ben asker olduğum için, bu hususların Seyyar Kuvvetlerce icra olunamıyacağını ve "yaparım" diye, bu yükün altına giremiyeceğimi aşağıdaki gibi arzederim:

3 — Seyyar Kuvvetler ne bir fırka ve ne de muntazam bir kuvvet haline çevrilemez. Buna imkân da yoktur. Çünkü bu kuvvetin bir intizama girmesi ve bu yükü kabul edebilmesi için, her müfrezenin başına bir çok zâbitler ve hesap memurları bulundurmak ve kayıtları muntazaman tutmak lâzımdır. Halbuki bu serserilerin başına ne bir zabit ve ne de bir hesap memuru koymak mümkün olmamakla beraber, kabul ettirilmesi imkânı yoktur. Çünkü zabit gördüler mi, azrail görmüşcesine isyan ediyorlar.

4 — Bizim müfrezeler Pehlivan ağa, Ahmed Onbaşı, Sarı Mehmed, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından idare edilmekte ve bölük eminleri de yazdığını okuyamaz, okuduğunu yazamaz adamlardan müteşekkildir. "Sen yapamıyorsun" diye bunların değiştirilmesine de imkân yoktur.

5 — Seyyar kuvvetlerin şimdiye kadar olduğu gibi gelişi güzel idare edilmeleri zaruridir. Aksini iddia etmek katiyen doğru olmamakla beraber "Bu yükü de kabul ederiz." dersek, büyük yalan söylemiş oluruz. Yok bu zamana kadar olduğu gibi gelişi güzel idare olmaz derseniz, Seyyar Kuvvetlerin hizmetine nihayet vermekten başka çare yoktur. Bunun dışında söylenecek her şey yalandır. Bendeniz bir defa bunun dışında bir iş kabul edemem. Ethem Beye yazınız. Bunu bu suretle kabul ederse, gelsin idare etsin. Esasen bu kuvvet asker gibi zapt ve rapt ve intizama koymak değil, bu fikrin meydan almakta olduğunu hissettiği anda inhilâl eder. Rica ederim, bu yazdığım şeyleri başka bir şeye hamletmeyiniz. İşin doğrusu budur, Efendim.

Seyyar Kuvvetler Kumanda Vekili
Mehmet Tevfik"

Ethem Beyin biraderi ve kumandan vekili olan Tevfik Beyin bu telgrafı, durumu açıklayan ve anlatan en kat'î vesikadır. Hükûmetçe muntazam ordu yapılmak ve bunu yapabilmek için, Millî veya Seyyar Kuvvetlerin dahi tanzim ve tensiki ihtiyaç ve mecburiyetinde bulunulmak zaruretine karşı, millî kuvvetlerin en nâzik edâ ile verdiği cevap:

"Bu iş olamaz. İsterseniz millî kuvvetler dağılsın. Başka çâresi yoktur." ifâdesinden ibaret oluyor.

Halbuki kendilerine: "Başka çâresi yoksa dağılsınlar bâri" denilse, o zaman da derhal onların isyanını beklemek lâzımdı.

Zaten iş daha bu derkeye gelmeden, işin eni boyu düşünülürken, mesele tabiatile bu cereyanı almış ve Millî Kuvvetciler" ordu fikri iflâs etmiştir. Artık bundan sonra ordu olmaz. Ordu biziz ve bundan sonra ordu ancak bizim usulümüzde olabilir" propagandasını hızlandırmışlardı. Bilhassa Reşid Beyin —ihtimal ki inanarak— zikri ve fikri hep bu idi.

ORDU İŞİ İDAREYE ÇALIŞIYOR

Millî Kuvvetler, yalnız zapt ve rapt altına giremez veya girmeği kabul edemez bir kuvvet değildi. Belki muntazam kuvvetlere düşman bir kuvvetti. Bilhassa onların âdeta ümmî olan kumandanlarının fikir ve kararı işte böyle idi. Binaenaleyh bu vaziyetin şu veya bu şekilde ıslahı behemehâl ve gayet elzemdi. Bu ıslahatın, Ankaraca da iltizam olunan şekli, cidden ve hakikaten ıslâhane olması yolunda idi. Biz Millî Kuvvetlerin o zamana kadar yaptıkları hizmetleri hep takdir ediyorduk. Fakat bu takdir, büyük işin fedâ edilmesine kadar ileri götürülemezdi. Bu arkadaşların hakikati anlayarak onun icaplarına göre hareket etmeleri lâzımdı. Halbuki mesele Millî Kuvvetler kumandanları ile hempâları nazarında hattâ yer yer ve zaman zaman "Artık bundan sonra ordu olmaz, olursa Millî Kuvvetlerle olur ve Millî Kuvvetler

usulünde olur" dâvası bütün kuvvet ve şiddeti ile ileri götürülmekte idi. Herhalde halli lâzım olan bu meselenin gidişi hiç de iyi değildi. Şimdi Garp Cephesi Kumandanlığının yukardaki telgrafa cevabını okuyalım:

"Umum Seyyar Kuvvetler Kumandanı
Tevfik Beye

C = 27.11.1920 şifreye:

Cephe Levazım Reisliğinden Seyyar Kuvvetler Levazım Reisliğine yazılmış olan telgrafı görmemiştim. Getirttim, okudum. Gerçekten ilk cümlesi genişce ve maksat dışında yazılmışdır. Halbuki maksad, münhasıran bundan böyle Cephe Levâzımından yapılacak ödemeler ve sarf hesaplarının, iki levazım arasında iyi şekilde cereyanını temin etmektir. Herhalde mühim harp vazifeleri yapmış ve yapmakta bulunmuş olan Seyyar Kuvvetlerin kabiliyet ve mevcudiyetinin muhafazası cidden lüzumludur. Yazdığınızı birşeye hamletmiyorum. Yalnız sizden, müteessir olmıyarak düşüncelerinizi samimî bir surette bildirmenizi rica ederim. Bugün Bileciğe gidiyorum. Dönüşte zatıâlilerile nerede buluşup konuşmak kabil olur? Bildirmenizi rica ederim.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet"

Bölge kumandanlığı meselesi bu muhabereden bir iki gün öncedir. Zaten —işin başlangıcı bilindikten sonra— yukarıki telgraf muharebesinin bile, içinde sakladığı infilâk her gören gözün pek çabuk farkedeceği kadar sarih iken, bir de bölge kumandanlığı işi gelince, Seyyar Kuvvetler Kumandanlığı pek müstait olduğu işi yapmağa başlamış, yani aşağı yukarı isyan tavrı alarak, sağa sola ateş püskürmeğe koyulmuştur. Bu yoldaki tezahürlerden bir ikisini buraya kaydedeceğiz:

"Ankara Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

1) Gediz, Simav, Demirci, Gördes ve havalisi kumandanlığına ait beyannamenin bir sureti aynen aşağıdadır.

2) Malûmunuz Gediz, Simav kazaları Kütahya Mutasarrıflığına merbut ve Demirci ve Gördes kazaları da Manisa Mutasarrıflığına aittir ki, Saruhan Mutasarrıfı Aziz Bey halen Demircidedir. Şu halde böyle bir kumandanlığa kat'iyen ihtiyaç yoktur. Bu dört kaza Seyyar Kuvvetler birlikleri tarafından işgal edilmiştir. Bu beyanname, bu mevkide bizim adaletsiz, emniyetsiz ve namussuzca hareket ettiğimizi ilân ediyor. Seyyar Kuvvetler namuslarile, adalet dairesinde, şimdiye kadar bu vatana vazife ifa ettiklerini zannediyorlar.

3) Seyyar Kuvvetler bu adaletsizlik ve namussuzluğu katiyyen kabul etmez. Binaenaleyh bu noktalar halledilinceye kadar Garp ordusunu âmir tanıyamıyacaklardır ve Garp Ordusunun gönderdiği Simav ve havalisi kumandanının Eskişehire dönmesi için şimdi emir verilmiştir.

Umum Seyyar Kuvvetler Kumandan Vekili
Mehmet Tevfik"

Ankarada Ethem Beye ertesi gün de şu telgraf gelmiştir:

"Ankarada Seyyar Kuvvetler Kumandanı
Ethem Beye

28/11/1920

Namusumuzla oynayan Garp Ordusu Kumandanını bundan böyle âmir tanımıyacağımı ve Simav'a gönderdiği kumandanın bütün maiyetile Eskişehire dönmesi için emir verdiğimi ve aleyhimizde neşrettiği beyannamenin bir suretini dün akşam size yazmıştım. Ben bu hususta başka şey düşünmem, ki düşünebilmek imkânı da yoktur efendim.

Mehmet Tevfik"

MUSTAFA KEMAL İŞE ELKOYUYOR

Tabii İsmet Bey de hükûmet merkezini hâdiseden haberdar etmiş olduğu için, mesele Ankara'da şaşkınlık ve hayret uyandırdı. Herhalde başlangıçta iş biraz şaka gibi görünüyordu. Bu meselelerin, birbirlerine kurşun atacak kadar ileri gidebileceğine kimse ihtimal vermiyordu. Mustafa Kemal Paşa, bu ilk safhada meseleyi bizzat müdahalesile halledebileceğini zannetti. Zaten o günlerde başka bir fırsat da meydana çıkmıştı.

İstanbul hükûmeti, başta Ahmet İzzet Paşa olarak Anadoluya bir heyet göndermek ve Ankara ile konuşup anlaşmak istediğine dair bir müracaatta bulunmuştu. Kabul olunursa bu heyet, görüşülmesi mümkün bir yere kadar gelecekti. İstanbula muvafakat cevabı verilmiş ve buluşma yeri Bilecik olarak tâyin edilmiştir. Binaenaleyh Mustafa Kemal Paşa şahsen Bileciğe kadar bir seyyahat yapacaktı. Ethem Bey'e:

— O da beraber gelsin de Eskişehirde bu anlaşmazlığı halledelim, diye haber göndermişti.

Paşaya ferakat eden diğer arkadaşlardan bugün için hatırımda kalanlar şunlardır: Ethemin biraderi Saruhan (Manisa) meb'usu Reşit Bey, Kâzım (Özalp) Bey, Hakkı Behiç Bey, Celâl (Bayar) Bey, Kılıç Ali Bey, Vehbi Bey ilâh... Bu seyahatin tertibatı şöyleydi: Evvelâ Eskişehire ve Bileciğe gidilerek İstanbuldan gelecek heyet görülecek ve bu heyetle orada görüşülmiyerek kendileri trene alınacak ve beraberce Ankara'ya dönülecekti. Ethem Bey de, varılacak anlaşmaya göre hareket etmek üzere kuvvetlerinin başına gidecek.

Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının hakaret eder bir tavırla Garp Cephesi Kumandanlığile alâkasını kesmesi üzerine Garp Cephesi Kumandanı her ihtimale karşı bazı tedbirler almış ve hazırlıklarda bulunmuş ve bu arada Eskişehirin basılması ihtimaline karşı orada bir miktar kuvvet toplamıştı. Meselenin ağızdan ağıza nakli sırasında, Eskişehirde her-

kes akşamdan sabaha veya sabahtan öğleye kadar neredeyse bir çarpışma beklemeğe başlamış ve bu yüzden ortalığı hakikaten büyük bir asabiyet ve heyecan kaplamıştı.

Eskişehire varıldıktan sonra durum büsbütün garipleşmiştir. Ethem Beylerin Eskişehirde bir karargâhları bulunduğundan, Ethem Bey bazı arkadaşlarile oraya gitmişti. Kararlaştırıldığı gibi Bileciğe Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket edilecekken, trenin hazır olduğu ve gelmesi haberine karşı Ethem Bey:

— Hayır, ben Bileciğe gelmiyorum. Rahatsızım, burada kalacağım, cevabını göndermiştir.

Bu sözden hemen ehemmiyetli bir mâna çıkaramıyan Mustafa Kemal Paşa ise, trenin hazır olmasına binaen:

— O halde meseleyi Bilecikten dönüşte konuşuruz, diyerek Bileciğe gitmiş ve orada Ahmet İzzet Paşa heyetile buluşarak kendilerini trene almış, beraberinde Eskişehire ve Ankaraya getirmiştir. Ethem Kardeşler dâvasına bu zatların da isimleri karıştırılacağını yakında göreceğimizden, bu heyet hakkında da biraz malûmat vermekliğimiz faydasız sayılamaz.

AHMET İZZET PAŞA HEYETİ

Ahmet İzzet Paşa heyeti Ankara idarecilerile şöyle bir mesele konuşmak istiyormuş:

"O zaman İstanbulda güya iş başında bulunan Tevfik Paşa hükûmeti uzun boylu görüşerek şu neticeye varmışlarmış ki, bu Anadolu mücadelesi denilen şeyin müsbet bir neticeye varması imkânsız ve herhalde çok müşkülmüş. Böyle hayal peşinde yürüyerek memleketi bütün bütün harap etmekten ve istikbali de ona göre daha karanlık tehlikelere atmaktansa, mümkün olabildiği kadar iyi bir sulhle mevcudu kurtararak işin içinden çıkmak, akla ve duruma daha muvafıkmış. Şu halde bu Paşalar Ankara idarecilerine şu-

nu demek için gelmişler: Kavgadan vazgeçelim ve mümkün olan sulhü akdedelim!"

O zaman anlatıldığına göre, Ahmet Izzet Paşa, mesela İzmir ve havalisi üzerinde Türk hükümranlık hakları baki kalmak, idaresi şöyle ve böyle olmak, yani hakikatte İzmir fiilen Yunanlıların olacağı halde, bu hakikat bazı parlak kelimelerle yaldızlanmak suretile bir sulh akdini yegâne kurtuluş ve selâmet çaresi görüyormuş.

Fakat garabet şuradadır ki, bu heyet, bu işleri konuşmağa imkân ve zaman bulamamıştır. Ankara'da bu teklifi alan Mustafa Kemal Paşa, vaziyeti anlamak hususundaki takdirsizliğin bu derecesine şaşmış kalmıştır. İstanbul'dan gelen bir konuşma teklifine karşı Mustafa Kemal Paşanın yapabileceği bir tek muamele vardı: Kat'î bir red ile mukabele!

Fakat bir aralık Paşanın fikrinde bir şimşek çaktı. Şimdi o gülerek söyleniyordu:

— Bu zevatı Ankaraya kadar getirsek de vaziyeti bir yakından görüp anlasalar... Fena olmaz değil mi?..

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a muvafakat cevabı vererek Bileciği buluşma mahalli olarak göstermiş ve bittabi buluşma günü de tâyin edilmişti. Onun içindir ki kendisi Eskişehirde çok eğlenmiyerek Bileciğe doğru yoluna devam etmiş ve orada buluştuğu İstanbul heyeti erkânını trene davet ettikten sonra, birden trenin hareket ettiği görülmüştür!!.

Bu durum karşısında heyet erkânının hayretine tabii payan yoktu. Fakat Mustafa Kemal Paşa kendilerine:

— Yolda görüşürüz, görüşmelerin daha iyisini ise, Ankarada yaparız. Fena mı? Biraz da biz Anadolululara misafirlik edersiniz!.. demekle iktifa etmiş ve bu sözler Ahmet İzzet Paşa heyetine durumu anlatmağa kâfi gelmiştir.

Heyetin hatırımda kalan erkânı şunlardı: Ahmet İzzet Paşa, Salih Paşa, Hüseyin Kâzım Bey, Cevat Bey ve Hoca Fatin Efendi. Bu zatlar Ankaraya vardıktan sonra kendilerine bir ev verilmiş ve müstahak olanlara galiba maaşları da verdirilmişti.

Kendileri birkaç ay kadar Ankarada kaldılar. İlk günler gazeteler Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşlarının Anadoluya iltihak etmiş olduklarını neşrettiler. Herkes gibi ben de onları ziyaret etmiştim. Kendileri için tamamen beklenmedik bir vaziyet olmakla beraber, artık ona da yavaş yavaş alışmışlardı. Yüzlerinde zaman zaman biraz sıkıntı emareleri görünmekle beraber, nihayet yabancı memlekette ve yabancılar içinde değildiler. Hattâ hayatlarına bir nevi esaret hayatı demek bile fazla sayılabilirdi. Gerçi hükûmetin izni olmadan Ankaradan çıkıp gidemezlerdi. Fakat nihayet Ankara ile halkı kendilerine yabancı bir muhit değildi. Hattâ bu zoraki ikametin büyük faydası olduğunu bizzat Ahmet İzzet Paşadan naklen anlatıyorlardı. Paşa Ankaranın faaliyetini ve Anadolunun gayret ve himmetini gördükten sonra, bir çok arkadaşlara defalarla tekrar etmiş:

— Ne iyi olmuş da burada buluyoruz. Doğrusu pek güzel çalışılıyor ve ne yapılmak istenildiği yalnız bilinmiyor, onun müsbet neticesine varmak çareleri de bulunuyor. Halbuki İstanbulda biz vaziyeti hiç böyle sanmıyorduk.

Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşları Ankaradayken üç mühim hâdise oldu:

1) Çerkes Ethem ve biraderlerinin isyanı,

2) Birinci İnönü Muharebesi,

3) Londra konferansına davet ve Londraya gidiş meselesi.

ÇERKES ETHEM KÜTAHYA'YA SAVUŞUYOR

Mustafa Kemal Paşa İstanbul heyetile beraber Bilecikten dönerek Eskişehire geldiği zaman, Çerkes Ethem Beyin oradan bir gece gizlice savuşup gitmiş olduğunu öğrenmiş ve artık Seyyar Kuvvetlerle cephe kumandanlığı arasındaki anlaşmazlıkları konuşacak kimse bulunmadığından İsmet Beyle görüştükten sonra yoluna devamla Ankaraya gelmiştir.

Anlaşılan Eskişehirde gayret erbabı, Çerkes Ethem Be-

yi, güya hakkında suikast tertibatı var diye vehim ve telâşa düşürmüşler. Buna ihtimal, kendi düşünceleri de katılarak Çerkes Ethem Bey bir gece, Diyarıbekir meb'usu Hacı Şükrü Beyi de beraberine almak, yahut Hacı Şükrü Bey kendisine katılmak suretile ikisi Eskişehirden Kütahya istikametinde uzaklaşıp gitmişler. Halbuki Paşa ile beraber Eskişehire gidenlerden Çerkes Ethem Beyin biraderi Reşit Bey Eskişehirde olduğundan kendisile görüşülmüş, bu arkadaş da bilhassa o günden itibaren görüşülemez hale gelmiştir. Artık kardeşlerine hak veren Reşit Bey:

— Bu nizamiye ordusu ile mi bu memleket kurtulacak? Ordu değil, hattâ bu Generallerin, kumandanların bile artık mânası kaldı mı?... Bunlar sıfır, sıfır... diye en yüksek sesle ve ağzına geldiği gibi atıp tutmakta devam ediyordu.

Meselenin gerisi Ankarada takip olunmuş ve herhalde işin sulh yolile halli çaresi bütün iyi niyetlerle aranmış olduğu halde, maatteessüf istenilen netice elde edilemiyerek bu kardeşlerin evvelâ Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı isyanları ve sonra da Yunan ordusuna iltihakları gibi feci ve beklenilmeyen bir hâdise karşısında kalınmıştır. Yunanlıların taarruzile Birinci İnönü muharebesi işte bu isyanla aynı zamana rastlamıştır. İnsanın öyle diyeceği geliyor ki, bu muharebenin bu suretle olması için sanki Çerkes Ethem Bey ve kardeşleri daha evvel Yunanlılarla veyahut hem bunlarla, hem İstanbul ve Sarayla anlaşmışlardı. Çünkü biraz ileride göreceğimiz gibi ilk isyan beyannamelerinde bütün Anadoluyu Büyük Millet Meclisi aleyhine kışkırtırken:

"Halifenin gönderdiği muhterem İzzet Paşa heyetini de esir ve hapsettiler." diyorlardı.

SEYYAR KUVVETLER İSYAN HAZIRLIKLARI ARİFESİNDE

Çerkes Ethem Beyin Eskişehirden Hacı Şükrü Beyle beraber bir gece ansızın Kütahyaya gitmesi ve Ahmet İzzet Pa-

şa heyetile Bilecikten dönen Mustafa Kemal Paşanın Ankaraya dönüşü 1920 Aralık ayının ilk günlerindeydi.

Çerkes Ethem Beyin Eskişehirde anlaşmazlığın hallini beklemeksizin Kütahyaya gidişi mânalı görülmekten kurtulamazdı. İlk günlerde bunun hakikî sebebi, Çerkes Ethem Beyin Eskişehirde ihtiyaten alınmış olan bazı askerî tertiplerden kuşkulanması veya kuşkulandırılması olarak söyleniyordu. Hattâ bir müddet sonra Ankaraya dönen Çerkes Reşit Bey, Ethemin Kütahyaya gidişinden sonra güya Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Beyin yanında yapılan bir toplantıda, ordu aleyhinde çok hakaret edici sözler söylemiş olduğunu yağlandıra ballandıra bizzat kendisi anlatıyordu. Kendi ifadelerine göre, Çerkes Reşit Bey demişmiş ki:

— Askerî bir disiplin kuracağım diye neden kardeşlerimin hakaret mânasına alabilecekleri muameleler yaptınız? Hangi disiplin? Hangi muntazam kuvveti vücuda getirecektiniz? Bu muntazam ordu kuvveti fikrinin iflâs ettiğini hâlâ mı anlamıyorsunuz? Geçirdiğimiz son hâdiselerden sonra artık disiplinli ordular yerine, insaniyet, kardeşlik ve sevgi prensiplerinin hâkim olması lâzımgeldiği meydanda bir hakikat değil midir? Neyinize güveniyorsunuz? Osmanlı devletinin en azametli zamanında ne yapabildiniz? Sonunda felce uğramış haldeyken, sizi o vaziyetlerden kurtaranlar kimlerdir? Velevki hayatınız müddetince tahsil ettiğiniz askerî kanunlar dahilinde olsun, bu millî kuvvetlere el ve dil uzatmak tarafınızdan büyük cüret değil midir? Eğer muntazam ordu fikrile iş görmek istiyorsanız şaşarız aklınıza!.. ilâh...

KÂZIM (ÖZALP) BEY KÜTAHYA'YA GİDİYOR.

Eskişehirdeki ilk buluşma sonunda Mustafa Kemal Paşa bu meselenin, ne suretle olursa olsun sulh yolile halledilmesi icap ettiğini söylemiş, bu maksatla Çerkes Reşit ve Albay Kâzım (Özalp) Beylere, Kütahyaya giderek Ethemi görmelerini tavsiye etmiştir. Zaten Kâzım Bey de Ethemin Kütah-

yaya gidişi behemehal biraderi Mehmet Tevfik Beyi görerek meseleyi biran evvel halletmek maksadına matuf olacağını ve meselenin yakında, iyi bir şekilde halline şüphesiz nazarile bakılmak lâzım geleceğini söylemekteydi. Nitekim Reşit ve Kâzım Beylerin Kütahyaya giderek Ethem Beyle buluştuktan sonra Eskişehire döndükleri haber alınınca, Mustafa Kemal Paşa, Reşit Beye şöyle bir şifre göndermiştir:

"Eskişekirde Saruhan meb'usu Reşit Beyefendiye

Hususî (şifre)

Tevfik Beyle konuşmanızın iyi neticesini bekliyorum. Ethem Bey gece seyahatinde üşüttüğü için Hacı [*] beynel ihvan cezalandırılacaktır. Cümlenizin gözlerinizden öperim kardeşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

Bu telgrafa cevap gelmiş olup olmadığını bilmiyorum. Fakat hemen o günlerde Kâzım Beyle Reşit Bey Ankaraya gelmişlerdi. Kütahya görüşmesinin iyi ve herhalde kat'î ve emniyet verici olmadığı anlaşılıyordu. Aksine Reşit Bey, yukarıda bir nebzeciğini kaydettiğimiz lisanda alabildiğine atıp tutmakta bulunduğuna göre, işin içinden nasıl çıkabileceği de pek kestirilememekteydi. Meselenin esası şundan ibaretti:

Anadolunun içine kadar sokulmuş olan Yunan kuvvetlerine ancak muntazam bir ordu ile karşı konulabileceğine kanaat geldikten sonra ona göre ciddî tertipler alınmıştı. Hattâ kumandada yapılan değişiklikler de bunun neticesiydi. Muntazam bir ordu yapmak için halledilecek en mühim meselelerden biri, millî ve Seyyar Kuvvetlerin muntazam ordu kadrosu içine alınabilmesiydi. Halbuki Garp cephesi

---

[*] Diyarbakır meb'usu Hacı Şükrü Bey.

kumandanı İsmet Beyin bu yoldaki ilk teşebbüsleri, Seyyar Kuvvetler kumandanlığı tarafından hiddet ve şiddetle reddedildi. Daha evvel görülmüş olduğu üzere, Seyyar Kuvvetler kumandan vekili Tevfik Bey, bu kuvvetlerin muntazam kadroya girmeleri imkânı olmadığını kesin olarak ifade ettikten başka, bölge kumandanlığı meselesinden dolayı da garp cephesi kumandanlığıyla alâka ve muhaberesini kesmişti. Bu alâka ve muhaberenin kesilmesi bir takım dedikodulara sebep olduğundan, Garp cephesi kumandanı —galiba her hal ve ihtimale karşı— Eskişehirde bazı tertipler almıştı. Cahil bir kumandanın, beraberine alacağı üç, beşyüz kişile Eskişehire bir baskın yapması ihtimaline karşı bütün bütün tedariksiz bulunmak hakikaketn affolunmaz bir kabahat teşkil edebilirdi.

Burası böyle olmakla beraber, —başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere— bu meselenin iyi bir şekilde halline her taraftan çalışılmaktaydı. Bu maksatlaydı ki, o zaman Ankarada bulunan Çerkes Ethem Beyi de beraber alınmak suretiyle Eskişehire gidilmişti. Orada, Belki Tevfik Beyin de çağırılmasiyle, mesele yüzyüze konuşulacak ve belki hal de edilmiş olacaktı. Fakat Eskişehirde diğer bir hâdise oldu. Ethem Bey toplantıyı ve konuşmayı beklemeksizin bir gece savuşup gitti:

ÇERKES ETHEM TERTİBAT ALMAĞA BAŞLIYOR

Bu durumda hallolunacak meslerler şunlardı:

1) Ordunun bir birliği olan Seyyar Kuvvetler Kumandanlığı, bağlı bulunduğu Garp cephesi kumandanlığının emirlerini dilemiyeceğini açıkça söylemiş ve bu cephe kumandanlığının gönderdiği bölge kumandanını kabaca geri çevirerek Garp cephesile alâkasını kesmişti. Bu durumda ordu askerile beraber ordunun kendisi de hiçe sayılmıştı. Zaten millî veya Seyyar Kuvvetler erkânı bir müddettenberi

bunu açıktan açığa ilân edip duruyorlardı. Şimdi ise, vaziyet fiilî hareketlerle düğümlenmişti.

2) Diğer taraftan Seyyar Kuvvetler kendilerini tahkir edilmiş addederek küplere sığmıyorlardı. Onların görüşüne nazaran meseleyi halledebilmek için o zamana kadar hiç sevmediklerini ilân ettikleri diğer kumandanlardan başka şimdi İsmet Bey de ortadan kaldırılmalı, kendilerine artık hareket hürriyetlerinin hudutsuz olduğu bildirilip ilân edilmeli ve tarziye verilmeliydi. Bunun ise ne kadar müşkül hattâ imkânsız bir şey olduğu meydandaydı.

Acaba Kütahyaya giden Çerkes Ethem Bey ne yapıyordu? Bu zatın oraya gittikten sonra neler yapmağa başladığını neden sonra ele geçirdiğimiz şu birkaç vesikada görebiliriz:

"Seyyar Kuvvetler Erkânıharp Reisi
Halil Beye

8/12/1920

Düşmanın üstün kuvvetlerle taarruzu halinde, ciddî mukavemet yapılmadan teması muhafaza ederek ric'at edilmek üzere lâzım gelen tertibatın şimdiden tanzimile büyük birliklerden uzak bulunan müfreze kumandanlarının gizli olarak ve acele ikaz edilmesini rica ederim efendim.

Ethem"

***

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

9/12/1920

Hususî şifreyle: Son İsmet Beyefendinin kasden denecek derecede pek mevsimsiz muamelesi neticesi hâsıl olan leke, bendenizce esasen tahmin edildiği için, ehemmiyetten

âri olan vaziyetten istifade etmekle, ahlâksızlıklarını neye malolursa olsun yürütmekte tereddüt etmiyecek kadar seviyece düşkün ve her yerde bol bulunan kimselerin fesadile, bilhassa zâtı devletlerinin de cvham getirecek dereceye sevkedildiğini dolayısile haber alıyorum (1).

Bu hususta baş yaver Salih Bey biraderimizin de çocukçasına tedbir ve tertipleri aynen bildirilmektedir.

Paşam, hayatınızı ve mevkiinizin bendenizce son dereceye kadar mukaddesattan sayılır. Benim vatanî gayeye varmak için bu derece merbutiyetim hususunda icap eden zatlaları ikaz buyurunuz. Bütün maharet ve kudretimizi gayenin elde edilmesi için sarfedelim. Müşkilât çıkarmasınlar. İnsan hatâsız olamaz, ikaz etsinler. Ben, memleketin selâmeti için âmir kabul ettiğimin değil, en âciz mensupların bile mütalâsaına müracat ediyorum.

Her kıtanın kaçaklarını o kıtaya geri vermek çok makul ve son kararın icaplarındanken, geçen gün Madenden, Seyyar Kuvvetlere mensup olarak dönen bir müfrezemiz, Erkânıharbiyenin emrile Ankara kumandanlığı tarafından Cenup cephesine sevkedilmiştir.

Dün de Seyyar Kuvvetlerin evvelce orduya verilen tasdikli bütçesinin ve havalesinin verilmemesi, Kütahyaya Garp cephesinden bildirilmiştir.

Anadolu inkılâbı adına iyi ve fena tedbir ve netice, şahsı devletleri kadar kimseyi alâkadar edemez. Evvelce Fuat (galiba Fuat Paşa olacak) tarafından Seyyar Kuvvetlerin, Seyyar Jandarma teşkilâtı mucibince bütçeye alındığı tebliğ edilmiş ve o suretle lâzımgelen tasdikli mevcut cetveli Garp cephesine gönderilmiştir. Baki yüksek saygılarımın kabulile gereğinin yapılmasını, neticenin ve yüksek düşüncelerinin bildirilmesine emirlerini temenni olunur efendim.

Seyyar Kuvvetler ve Kütahya havalisi Kumandanı

Ethem"

---

[*] Gerçekten arada birtakım fuzulî gayretkeşlerin münasebetsiz de dikodular nakletmekte oldukları da gözüküyordu.

"Kardeşim Demirci Mehmet Efe,

Telgraf: 9/12/1920

Bizim çalışmamızın, fedakârlığımızın emaresi olarak dışarıya ve içeriye karşı ihtilâlin ve memleket müdafaasının lâzımgelen intizamında cereyan etmesi için teşkil ettirilen Ankara, hükûmeti, birkaç muhteris şahsın âleti olmaktan kurtulamamakta ve günden güne keyif, şahsî ihtiraslar ve menfaat hükmünü ileri götürmektedir. Memleketin bu gidişle maalesef kurtulması imkân haricindedir. Dış vaziyet Anadolu harekâtına müsait bulunmakla beraber istifade edilme şöyle dursun, haset ve fesatlıkla kalınmıyarak, yakışıksız hareketlerine mâni teşkil edeceklerini tahmin ettikleri seni, Yörük Aliyi, beni ve bazılarını her ne şekilde olursa olsun imhaya karar vermişlerdir.

Daha evvel Yörük Ali ile sizin imhanızın memleket hesabına lüzumunu, hissettirmek gafletinde bulundular. Ben, gayri ihtiyarî bu vicdansızca düşünceden müteessir olduğumu, memleket adına müşterek olan gayemizin elde edilmesi uğrunda her gün hizmet ve fedakârlık eden ve edeceklerin, neden yokedilmeğe lâyık görüldüğünü bahis mevzuu ettiğimde: "Seni biz kendimizden biliyoruz,onlar ne vakit olsa başımıza belâdır" demek kadar makul olmıyan cevap ve mütalâalarla meseleyi kapadılar. Ailesini Sökeye nakletmek üzere olan Eşref Beyi daha o zaman sizi ikaz etmek üzere göndermiştim. Halbuki bu defa aynı icraatın gerçekleştirilmek üzere olduğu tamamile meydana çıktı ve dolayısile sübut bulmuş oldu.

Size memur Refet Beydir. Bana memur da Garp cephesine tâyin edilen İsmet Beydir ki, bu namussuzlar hazıra konmuş ve İsmet dün İstanbuldan gelmiştir. Refet'in senin yanında son zamanlarda emir zabiti gibi bulunduğunu bilirsiniz.

Hâsılı selâmetimiz ve memleketin kurtuluşu, elele ver-

mek ve birbirimizle sıkı bir irtibat temin ederek hareket birliğinde ve kuvvetlenmededir. Kuvvetleriniz arasına kat'iyen ordunun vereceği kimseyi almayınız. Mazlum halkın hukukunu koruyunuz. Müteyakkiz olunuz. Allah doğrunun yardımcısıdır kardeşim. Birer birer rezil olmamak ve vatanî emeklerimizin boşa gitmemesi için birbirimize sarılmalıyız. Cevabınızı bekliyorum. Gözlerinizden öperim.

Ethem"

Haşiye: Şifremi alır almaz Afyon ve Uşak istikametine yanaşmağa ve benimle sıkı temasa gayret etmeğe çalışmanızı ayrıca rica ederim. - Ethem"

Aynı günde biri Ankaraya, diğeri Demirci Efeye yazılan bu telgraflar Seyyar Kuvvetler karargâhındaki fikir hâletini isbata kâfidir. Meğer o zaman Ankarada işin belki sulh yolile kabil olur diye sarfedilen emekler, ne kadar boşuna israf edilmişmiş. Aşağıda göreceğimiz veçhile o zaman işin sulh yolile halli için sarfedilen gayretler bir hayli daha devam etmiş durmuştur.

1920 yılı Aralık ayının 8 ci ve 9 cu günleri, bir taraftan Ankarada Mustafa Kemal Paşaya emniyet verici telgraflar çekerken, öte yandan emri altındaki millî kuvvetler birliklerinin Yunanlılarla döğüştürüleceklerine, başka maksatlar için hazır tutulmaları hususunda talimat veren ve yine aynı günlerde, diğer bir telgrafla, Demrici Efeyi de, kendisile birlikte harekete hazırlanmağa davet eden Çerkes Ethem Beyin gerçek fikir ve maksadı artık anlaşılabilir. Nitekim ve yine kendisi, bir gün sonra, yani Aralık ayının 10 cu günü, biraderi Tevfik Beye verdiği çok acele bir şifre telle, Millî Kuvvetler birliklerindeki zabitlerin birer suretle ve acele ortadan kaldırılması lüzumunu bildirmiştir.

Bundan sonra kat'î şekilde anlaşılmıştır ki, Çerkes Et-

hem Bey, bu tarihlerde kuvvetlerini hazırlıyarak, ya Eskişehir üzerine veya Ankara istikametinde bir hareket tasarlamağa başlamış ve bu suretle Garp Cephesi Kumandanlığının Eskişehirde almış olduğu ufak tefek ihtiyat tedbirlerinin hiç de yersiz olmadığını bizzat kendisi isbat etmiştir.

Durum bundan ibaretken, Seyyar Kuvvetler Kumandanlığı, yine Garp Cephesi Kumandanlığına müracaat ederek, gûya Yunanlılara karşı kullanılmak üzere bol cephane istiyordu. Bu cephane isteği hakkındaki haberleşmeler aşağıdadır:

"Garb Cephesi Kumandanı İsmet Beye

10/12/1920

Düşman üçbin piyade, bir bölük süvari ve bir batarya kuvvetile, Gördesi, muharebe ederek işgal etmiştir. Düşmanın ileri hareket edeceğine dair işaretler vardır. Binaenaleyh bol piyade mermisile topçu mermisi gönderirseniz, Seyyar Kuvvetler, Allahın inâyeti ile, yine kendilerini gösterecekleridir. Bunların sür'atle gönderilmeleri temenni lunur, efendim.

Ethem"

"Seyyar Kuvvetler Kumandanı Ethem Beye

10/12/1920

Düşmanın Gördesi işgal etmesi, Seyyar Kuvvetlerin son günlerde Akhisar istikametinde faaliyet göstermesinden ileri gelmiş olması muhtemeldir. Düşmanın, sırf şimendifer hattının muhafazası için ileri sürdüğü bu müteferrik kuvvetin, baskınla perişan edilmesi mümkün görülmektedir. Düşmanın Uşak şimalinde müdafaada kalmış olması da bu hareketi kolaylaştırır. Bu hususlaki düşüncelerinin bildirilmesini rica ederim.

Garb Cephesi Kumandanı

İsmet"

"Garb Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendiye

10/12/1920

C — 10/12/1920 tele:

Bugünkü telgrafla gönderilmesini rica ettiğim çeşitli piyade ve topçu mermisinin sür'atle yola çıkarılmasından başka, **bir haftadanberi Eskişehirde toplanan ve tanzim ve tensik edilen muntazam, itimada şayan, dinç süvari alaylarından birinin,** Seyyar Kuvvetler sağ cenahına, yardımcı kuvvet olarak gönderilmesi halinde, sağ cenah kuvvetlerimizin daha ziyâde faaliyet göstererek **inşaallah sayenizde arzunuz veçhile hareket edecekleri arzolunur efendim.**

Ethem"

"Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına

10/12/1920

C — 10/12/1920 şifreye:

13/12/1920 tarihindenberi Seyyar Kuvvetlere 462 kudretli, 29 Alman, 33 Osmanlı, 5 sandık Rus cephanesi verilmiştir. Ordu içinde cephane dağıtımının âyarlanmasını temin için, mevut cephane miktarı ile son Gördes muharebesinde ne kadar topçu mermisi sarfedildiğinin ve hâlen elde ne kadar boş topçu kovanı bulunduğunun acele bildirilmesini rica ederim.

İsmet"

Çerkes Ethem Beyin telgrafında, altları çizilen cümlelere dikkat edilir ve kendisinin Seyyar Kuvvetlere zaten Yunanlılarla hiç ciddî harp etmemeleri için vermiş olduğu emir hatırlanırsa, Gördesin düşman tarafından işgalinin hemen hiç muharebe edilmeden başarıldığı ve istenilen bol cephanenin, düşmana karşı değil, başka maksatlarla kullanılmak için talep edildiği anlaşılır.

Her halde anlaşmazlık şiddetini arttırarak devam ediyordu.

ANKARA VAZİYETİ İDAREYE DEVAM EDİYOR

Ankarada ise, bu anlaşamamazlık ve anlaşmazlığın iyi bir şekilde ortadan kaldırılması için, gerçekten büyük bir hareket ve ciddiyetle çalışılıyordu.

İlk bulunan çarelerden biri, vaktile Mehmet Tevfik Beyin kabul etmediği Simav Bölgesi kumandanının, bu defa Ethem Bey tarafından kabul olunması ile orduya karşı yapılan hakaretin bu suretle ortadan kaldırılması idi. Gelen haberler, Ethem beyin bu hal tarzını kabul edeceği merkezinde idi. Halbuki mesele Garp Cephesinden sorulduğu zaman, orasının böyle bir şeyden haberi olmadığı anlaşıldı. O zaman Ankarada bulunan Reşid Bey, Ethem Beye şu telgrafı göndermişti:

"Kütahyada Ethem Beye

10/12/1920

Kaymakam İbrahim Bey, vazifesile karargâhının kendisine tarafınızdan tebliğ edileceğini ve Garp Cephesine de bildireceğinizi İsmet Beye yazmıştır. Halbuki İsmet Bey, buna dair sizden henüz bir telgraf almadı. İbrahim Beyin müracaatine cevap verilerek, yeniden bir anlaşamamazlığa meydan vermemek üzere İbrahim Beyin vazife ve karargâhı hakkındaki iş'arınızı bekliyoruz.

Reşid"

Bunun üzerine Ethem Bey, Garp Cephesine, aşağıdaki şifreyi göndermiştir:

"Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey

11/12/1920

İşgal edilen havali kumandanlığına tâyin edilmek suretile bütün anlaşamamazlıklara yol açan İbrahim Beye, bir bölgede aynı selâhiyeti haiz iki kumandanın muvafık olamıyacağı, bu havalide Seyyar Kuvvetler Kumandanlığı bulunduğu müddetçe, bu makama bağlı olarak, icabına göre gösterilecek herhangi bir merkezde bulunmak üzere vazife başına gelmesinde mahzur olmadığı, şifahen tebliğ edilmiştir. Emrinizin bu suretle düzeltilerek kendisine tekrarını temenni ederim efendim.

Ethem"

Garp Cephesinin kurduğu Bölge Kumandanlığının maksat ve mânası bu suretle büsbütün yok olacağından başka, İbrahim Beyin Seyyar Kuvvetler emrine verilmesi tamamen gülünç bir vaziyet olacağından ve zaten ne o tarzda, ne de öteki tarzda iyi niyet görülmediğinden, Garp Cephesi Kumandanı, İbrahim Beyin memuriyeti için tasavvur olunan hal tarzını kabul etmemiş, fakat bu işin üzerinde ısrara da lüzum görmiyerek, hâdiseyi şimdilik örtbas etmek suretile, daha ziyade anlaşmazlığın gelişmesini beklemeyi tercih etmiştir.

ETHEM CEPHANE VE YARDIMCI KUVVET HUSUSUNDA ISRAR EDİYOR

Bu gelişmenin ilk şekli, cephane gönderilmesi isteğinde ısrar suretile görülmüştür. Cephe kumandanının, cephane bahsinde düzen lüzumundan bâhis ve cephane miktarının bildirilmesini istiyen telgrafı, Seyyar Kuvvetler Kumandanlarını çok öfkelendirmiştir. Gerek Tevfik Bey, ve gerek Ethem Beyin verdikleri cevaplarda, ileri geri bir takım mütâ-

lâalardan sonra yine cephane gönderilmesi lüzumunda ısrar ediyorlardı. Bununla beraber, iki kardeşin telgraflarında dikkati çeken bir fark vardı. Tevfik Bey topçu cephanesine lüzum olmadığından bahsettiği halde, Ethem Bey Alman cephanesi ile beraber topçu mermilerini de istemekte devam ediyor.

Seyyar Kuvvetler sağ cenahının kuvvetlendirilmesi için, Eskişehirden bir süvari alayı gönderilmesi isteğine karşı, Cephe Kumandanlığının, şu telgrafla cevap vermiş olduğunu görüyoruz:

"Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına

12/12/1920

Seyyar Kuvvetler sağ cenahının kuvvelendirilmesi hakkında 10/12/1920 tarihli şifreye cevaptır:

Düşmanın Gördesi, Balıkesir demiryolunun muhafazası için işgal ettiğini ve bu hareketin mevzî olduğunu tahmin ettiğimizi arzetmiştim. Bu hareketi korumak için, düşmanın Borludan Çökürlere doğru sürdüğü kuvvetini de geri çekmesi dolayısile, o hareketin şimdilik Demirciye doğru genişlemiyeceğini zannediyorum.

Düşmanın Uşak cephesinde müdafaada bulunması, Seyyar kuvvetlerin bu cepheden kuvvet tasarruf etmek ve lüzumunda Demircideki müfrezelerini kuvvetlendirmesine imkân vereceğinden, Seyyar Kuvvetler sağ cenahının buradan bir süvari kuvveti ile kuvvetlendirilmesine hâlen lüzum görmemekteyim. Maamafih düşmanın Uşak etrafında tahşidatta bulunduğuna ve bildirdiğiniz veçhile, ileri hareketine dair de haberler gelmekte olduğundan, durum henüz gelişmemiştir. Her tarafta gerek keşifler ve gerek muhbirler vasıtasile düşmanın tahşidat vaziyetinin meydana çıkarılmasına ehemmiyet verilmesi temenni olunur. Durumun arzedeceği ihtiyaca göre ihtiyatlarımızın sevki tabiîdir, efendim.

Garb Cephesi Kumandanı

İsmet"

O günlerde Ethem Bey, Seyyar Kuvvetler birliklerinin Yunanlılarla ciddî şekilde harbe tutuşmıyarak geriye çekilmeleri için emirler verdiği muhakkak bulunduğuna göre, sağ cenahının kuvvetlendirilmesi maksadile süvari alayının istenilmesi, bu suretle Eskişehirde toplanmış oldukları işitilen kuvvetlerin sayısını azaltmak ve o kuvvetleri böylelikle parçalamış olmak maksadına dayandığına hükmedilebilir. Nitekim kendisi aynı tarihte Pehlivan Ağaya yazdığı bir mektupta ezcümle:

"Benimle görüşünceye kadar düşmanla kendiliğinden muharebe yapma. Bu hususta tafsilât bireder Tevfik Beydedir.» diyor.

Ankarada bu meseleyle ciddî surette meşgul olunduğunu söylemiştim. Mustafa Kemal Paşa, Çerkes Ethem Beyin 9 tarihli telgrafına şu uzun cevabı yazarak vaziyeti nasıl gördüğünü ve her halde dedikodu kabilinden işleri terkederek ne müşkülü varsa doğrudan doğruya kendisine müracaat etmesini ve her meselenin bu yoldan ve iyi şekilde hallolunabileceğini bildiriyordu:

"Kütahyada 1. ci Seyyar Kuvvetler
Kumandanı Ethem Beyefendiye

Ankara, 13/12/1920

9/12/1920 tarihli telgrafınıza, (hususî miftahladır):

12 de aldım. Şahsım ve gaye ile münasebetim hakkıda izhar ve ifade ettiğiniz hisler beni mütehassis etmiştir. Son günlerin fiilî tecellileri beni vehme değil, fakat tereddüde sevkettiklerini itiraf ederim. Fakat bütün bu tereddütler içinde, memleketin hayat, hürriyet ve istiklâline himmet ve faaliyet sarfetmiş olan senin gibi bir kardeşim hakkındaki şahsî muhabbetim sarsılmamıştır.

İsmet Beyefendinin yersiz ve mevsimsiz bir tedbir almış olduğunun delillerini görmüyorum. Baş yaver Salih kardeşimize gelince, onun bana karşı olduğu kadar sana karşı da

sevgi ve kardeşliğinin çok yüksek olduğuna, benim olduğum kadar, senin de kani olmanı isterim.

Sana ve bana, lehte ve aleyhte söz yetiştirenlerin ahlâkî mahiyetlerinin tetkik edilmesinin lüzumlu olduğunu hatırlatırım. İçinde bulunduğumuz büyük işlerde, o nisbette küçük hisli ve aşağı ahlâklı insanların dahi mevcudiyetini dikkat nazarına alırsak, anlaşamamazlıklardan kendimizi kurtarmak için çok vakit sarfına lüzum olmadığını itiraf ederiz. Sizin gibi kıymetli bir arkadaşın hayat, mevcudiyet ve faaliyetinin bence ne kadar lüzumlu olduğunu takdir edebilecek zekâ ve fetanette olduğuna kaniim. Bu sebeple benim sözlerimi ve teminatımı bütün samimiyet ve ciddiyetimle kabul ederek, her türlü müşkülleri, başka makamlarla halletmekte zorluğa uğradıkça, doğrudan doğruya hususî ve gizli olarak bana bildirmekle halledilebileceğine kani olmalısın.

Havale ve kaçak meseleleri hakkında tahkikat yapıyorum. Neticesini fiilen göreceksin. Yalnız benim tereddüdümü haklı gösterebilecek bir takım teşebbüslerde bulunduğunuz haberini tekzib edici fiiliyatı görmek isterim.

(.....) ın melun ve müfsit adam olduğuna ben iman ettim. Senin de iman etmeni ve bu zat hakkında ona göre muameleni değiştirmeni arzu ederim.

Samimi bir kardeşlik hissile gözlerinden öperek, her türlü şüphe, tereddüt ve dertlerini, bizzat benimle muhabere ederek haletmeni ve fakat umumi vaziyetimizin ahenk ve intizamının bozulmasında da kimseye müsamaha etmemenizi rica ederim.

Mustafa Kemal"

KARDEŞLER DERTLEŞİYOR

Aynı gün Ankarada bulunan Çerkes Reşit Bey, kardeşi Ethem Beyi makine başına çağırarak aralarında şu konuşma geçmişti:

Ethem Bey (Kütahyadan) — Hacı Şükrü Beyin hususi şifresini yanınıza aldırınız.

Reşit Bey (Ankaradan) — Hacı Şükrü Beyin elinden şifre miftahını almışlardır. Buna rağmen açık ve serbest görüşeceğiz.

Ethem — Cepheye ait iki rapor şifre ile takdim edilmişti. Alınıp alınmadığının bildirilmesi.

Reşit — Gelmedi ve gelemez. Buradaki irtibat zabitine ait şifreleri de saklıyorlar.

Ethem — Mustafa Kemal Paşaya hususi şifre vermiştim. Onu da vermediler mi acaba?

Reşit — Kemal Paşanın şimdi size gayet mufassal bir şifresi makine başındadır. Herhalde şifrenize cevap olacaktır. Tabii Paşa ile olan muhabereniz kontrolda değildir. Kuvvetlerimiz nerelerdedir? Buradaki irtibat zabitinin şifrelerini gizlice alıkoyduklarını şimdi anlıyorum. Meclis bu hallerden müteessirdir. Bakalım ne yapacak? Her halde sizin ve emsalinizin, orduya tercih edileceği şeklindedir.

Ethem — Edibe meseleden haber ver. Memuriyetinden istifa ederek kendisine bağlı kuvvet ve vesaitle Gökbayrak taburu cephesine gitmesi için hususi adam göndererek haber ver. Geri hizmetleri bıraksın. Memleketin bize taalluk eden mukadderatını yapalım. Münferit bulunmasın.

Reşit — Pekâlâ, haber göndereceğim. Daha bir diyeceğiniz var mı? Yahut Düzcede Edibi telgraf başına kendin iste.

Ethem — Telgrafla ya buluruz, yahut da bulamayız. Adam gönderiniz.

Reşit — Telgrafla şifre yazınız. Yirmidört saatte Edipten cevap alamazsan, «sizinle tekrar münasebetimi kesiyorum» diyerek İsmet Beye bildiriniz. Gördese düşman girmiş midir? Burada başka entrikalara vakıf oluyorum. Münakaşalarımız devam ediyor. Henüz neticeye varamadık.

Ethem — Düşman Gördesi maatteessüf tekrar işgal etmiştir. Yine kendilerinden haber veren var. Onuncu Ali

beyde de şiddetli faaliyet ve sevkiyat vardır. Burada da gizli şekilde devam ettiği anlaşılıyor. Memleketin zararına çıkacak bu karışıklığa süratle netice vermek lâzımdır. Meclisçe ne yapılıyor? Kara müdür Komünist fırkasına mensup olduğu için olacak, Konyaya sevkedilmiş.

Reşit — Kara Müdür esasen Konyaya gidecekti. Nereden sevkedilmiştir? Neredeydi?

Ethem — Afyonda aranarak yakalanmış ve sevk edilmiştir. Gördesin düşman tarafından tekrar işgaline, lâyık olmayan bu vaziyetin büyük tesirleri vardır. Çünki aşikâr olarak iltizam edilen namussuzluğa karşı da, ayrıca tertip almak mecburiyeti vardır.

Reşit — Katiyen müdafaa etmemelisiniz. Geri çekiliniz. Kahraman fırkaların müdafaasına bırakınız.

Ethem — Mecliste gizli celseyi de mi menediyorlar?

Reşit — Evet. Gizli celseye girmeden halletmek istiyorlar. Muhalif mutabık yirmibeş arkadaşla işe giriştiler. Hükûmet nezdinde hususî olarak yarına kadar halledilmezse gizli celse yaptıracaklar.

Ethem — Bu akıl kârı değildir ve memleket hesabına yanlış düşünülüyor. Sonra yara kangren olacak ve öyle yapmak istiyenler nadim olacaklardır. Garezkârane emellerine kâinatı kurban edecek Refet (Paşa) iş başındadır. Meclistekiler işi milletten saklamak isterken, patlıyacak bombaları İngiltere bile maatteessüf işitecektir. Hem pek çabuk işitecektir. Evvelâ Refet Beyin cepheden alâkasını resmen kestirmek elzemdir. Memlekete hiç olmazsa hakikati anlatmak suretile vebalden kurtul ve bizi de kurtar. Ben, karşıma gelecek ifsat,edilmiş ve esasen şu zulmetten bizar kuvvetlerden çekinmiyorum. Memleketi, çektiğimiz zahmetleri - kendi hesabıma - kurban ettiğim, cepheden yine kendi ilticaları ile ayrıldığım zamandanberi iç isyan ve dış düşman karşısında şehit verdiğim beşyüz küsur islâm evlâdını ve mesele anlaşılana kadar gafletle sevkedecekleri memleket evlâdından harp dışı olacakları düşünüyorum. Fakat bu, son

raddeye kadar düşünülebilir. Fazlası hem memleket, hem namus için haramdır. Çünkü inayeti hakla, gerçi namussuzluktan düşman bir derece istifade etse de, fesadı tamamile serbest bırakmanın, onlara boyun eğmenin getireceği felâketten daha ehven olarak telâfisi mümkün olduğu kanaat ve içtihadındayım. [*] Gördes'in düşman tarafından tekrar işgaline, lâyık olmayan bu vaziyetin pek büyük tesiri vardır. Çünki pek aşikâr olan kötü niyete namussuzluğa karşı da ayrıca tertibat almak mecburiyeti ortadan kalkmamış, bilâkis artmıştır.

Reşit — Pekalâ. Bu muhaberenin hepsini meclise vereceğim. İnşallah şifa buluruz. Arasıra telgraf başında, o da senin ihbarınla görüşebiliriz. Kuvvetli otur. Bunlar hem turşu yiyorlar, hem de papastan korkuyorlar.»

Bu konuşmada görüldüğü üzere Ethem Bey müteredditve müdebbir olduğu kadar, ağabeysi Reşit Bey gemi azıya almış denecek kadar ileri gitmekteydi. Ankarada, isyan bahsinde, hatta her tertip ve harekette çok ileri gidilmek için Ethem ve Tevfik Beylere en büyük cesaretin Reşit Bey tarafından verilmiş olduğu kanaatı hakimdir. Nitekim bu husus aşağıda da aynen hissedilerek görülecektir.

ANLAŞMAZLIKLAR HALLEDİLEMİYOR

Reşit ve Ethem Beyler arasında makine başında cereyan eden telgraf muhaberesi, Reşit Bey tarafından aynen arkadaşlara getirilmişti. Mustafa Kemal Paşanın bu işi iyi şekilde halledebilmek için bizzat çalışmakta olduğunu söylemiştik. Paşa ile beraber bu işle yakından meşgul olan arkadaşların meclisinde bu konuşmalar okunduktan sonra, Ethem'e müşterek imzalı şu telgraf çekilmiştir:

---

[*] İbare karışıktır. Fakat elimdeki sureti aynen koyuyorum.

"Ethem Beyefendiye

Ankara : 13/12/1920

1 — Reşit Beyle makine başındaki muhaberenizi beraberce okuduk. Vaziyetin gerektirdiği hareket ve emniyeti temin için yapılacak işlerin fiili eserlerini iki güne kadar göreceksiniz.

2 — Meselenin Mecliste resmen ortaya atılıp konuşulmasını ittifakla muvafık görmemekteyiz. İsterseniz bunun mucip sebeplerini bildirebiliriz.

3 — Edibin yerinden oynatılması maksada uygun değildir. Kendisine ona göre emir veriniz.

4 — Müşterek gayenin müştereken elde edilebilmesi için adalet ve samimiyet içerisinde çalışılmakta olduğunun ve çalışılacağının bu vesile ile de tekrarına lüzum görür emniyet ve itimat tavsiye ederiz kardeşimiz.

Mustafa Kemal, Adnan- (Adıvar), Celâl (Bayar),
Kâzım (Özalp), Reşit"

Yine o gün Çerkes Ethem Bey, gerek Mustafa Kemal Paşanın 13.12.1920 tarihli ve gerekse de yukarıdaki müşterek imzalı tlegraflara, aşağıdaki cevebı veriyordu :

"Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

13/12/1920 tarihli ve13 - 14/12/1920 müşterek imzalı telgraflarına cevaptır :

Meselenin ciddiyet ve müstaceliyetle telâkki edilmesi lüzumunun tekrar arz ile vicdanımın sevkettiği ve (.....) nın itimada şayan olmadığına dair tavsiyenizin göz önünde bulundurulduğu, çünki kendisini, evvelce de yine size olan hususiyeti dolayısile tanıdığımı ve başka suretle evvelden hiç merhabam bile olmadığı Refet Beyin de delillerile, bendenizce müfit ve haris bulunup verdiğiniz ehemmiyeti haiz olmağa lâyık olmadığı maruzdur.

Ethem"

Ankarada gizli komunistlik teşkilâtı yapılmış olduğundan, bu gizli teşkilâtın faaliyetleri takip edilmekte ve gerekli tedbirler alınmakta olduğu bir sırada, aynı teşkilât içinde Eskişehirde de bir şube açılarak Çerkes Ethem Beyi «Komunizm serdarı» ilân ettiği ve Ethem Beyin de bu tevcihe hararetle teşekkür ve mukabele ettiği işitilmekteydi. Yine bu esnalarda, yani Kasım başlarında, Konyada büyücek mikyasta bir isyan vuku bularak, Cenup cihetî kumandanı Refet Beyin o tarafa hareketile bu hadise kısa zamanda ortadan kaldırılmış, fakat halâ gerek Konyada, gerek etraf ve havalisinde takîpalr ve tenkillerle meşgul olmakta bulunmuştu. En nazik zamanlara tesadüf eden Konya isyanının o aralık pek büyük ehemmiyeti vardı ve isyanın kısa zamanda bastırılmış olması da o nisbette mühimdi.

KAÇAKLAR VE İRTİBAT ZABİTLERİ

Çerkes Ethem Beyin ehemmiyet verdiği meselelerden biri, Seyyar kuvvetlere mensup izinli veya kaçak efradın her tarafta tutularak kendi cephesine gönderilmesi ve kendisi isterse, dilediği kadar ve dilediği gibi efrat toplayabilmesi olup, son zamanlarda muntazam ordu fikrinin hakim olması neticesi olarak bu iş, bölgesi dışında istediği gibi devam edemiyor ve bu cihet kendisi için en büyük ve tesirli şikâyet kaynaklarından birini teşkil ediyordu. Fakat aynı zamanda kendi, bölgesine emir verip, orduya ait kaçak efrat varsa onlara ilişilmemesini tavsiye ediyor ve bu bahiste biraderi Tevfik Beye ezcümle şunları yazıyordu:

«Artık ordunun kaçaklarını toplamak ve sevk etmek gibi vazifelerde, Seyyar kuvvetler müfrezelerinin yorulması icap etmez. Sonra halkı kendimizden, orduya asker toplayacağız diye soğutmamamız lâzımdır. Bilâkis halkı kendimize ısındıracak çarelere başvurmalıyız.»

Vaziyet böyleyken Ethem Bey kendi müfrezelerine ait takipleri her taraftan, hatta candan düşmanı olduğu Cenup cephesi kumandanı Refet Beyden bile ehemmiyetle talep e-

diyordu. Refet Beyin bu hususlaki müracaata verdiği cevap aşağıdadır :

"Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına

13/12/1920

C : 12/12/1920

Konya bölgesindeki isyan üzerine (her kesin silâhını bırakması ve muayyen müddet zarfında silâhını teslim etmeyip sonradan yakalanacakların idam edileceği) hakkındaki karar malûmunuzdur. İcraata büyük faaliyetle devam olunduğu, suçlu ve suçsuzun henüz ayrılmasına muvaffakiyet elvermediği şu günlerde, silâhlı, silâhsız gönüllü kuvvetlerin toplanmasındaki ve Konya'dan başka tarafa sevklerindeki mahzurlar meydandadır. Şüphesiz kimselerden oldukları gerçekleşenlerin ilk fırsatta gönderileceğini ve bunlara her hususta yardım ve kolaylıkta bulunulacağını arzederim.

Cenup Cephesi Kumandanı
Refet"

Reşit Beyin makine başında kardeşi Ethem Beyle konuşması esnasında, gerek Hacı Şükrü Bey ve gerek irtibat zabitlerinin şifrelerinin alınmış olduğundan bahsedilmiş olması üzerine, bu meseleye dair cereyan eden telgraf muhaberatını da aşağıya koyuyorum:

"Garp Cephesi Kumandanlığına

13/14.12.1920

Bazı ihtiyaçlar vesaire için Ankara ve Eskişehirdeki Seyyar Kuvvetler irtibat zabitlerine verilen telgrafların durdurulmakta olduğu yapılan muhaberelerden anlaşılmıştır. Anlaşamamazlığın ortadan kaldırılması lâzım olduğu her taraftan tavsiye ve zatıâlilerinden de emredildiği şu zamanda, muhabreelerimizin menedilmesi veya müşküllere uğratılma-

sı suretile yapılan muamelenin lütfen kaldırılması hususunda lâzım gelenlere emir verilmesi temenni olunur.

Ethem"

"Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına

Garp cephesinden: C — 14/12/1920

Ankara ve Eskişehir irtibat zabitlerine verilen telgrafların tevkif edildiğinden haberim yoktur. İrtibat zabitleri resmî memur olduklarından memuriyetleri devamınca resmî muhabereye selâhiyetleri aşikârdır. Hangi telgraflar, nerede tevkif olunmuşsa, gereği yapılmak üzere hemen bildirilmesini rica ederim. Bir taraftan da tahkikat yaptırmaktayım efendim.

İsmet"

"Ethem eByefendiye

Garp cephesinden: C — 14/12/1920

İrtibat zabitlerinin muhabereden menolunduğu hakkında verdiğiniz haber üzerine tahkikata başlanıldığı yazılmıştı. Eskişehir irtibat zabiti Raşit Afif Efendi, her tarafla serbestçe muhabere ettiğini, hiçbir taraftan müşkülât görmediğini ve bir şikâyeti olmadığı gibi bu konuda kimseye de birşey yazmadığını söyledi. Ankarada da tahkikat yaptırıyorum. Herhalde neticesini arzederim. Eshişehir için batılinize bu tarzda ihbarda bulunan zat, hususî bir maksat takip etmiştir. Bu muhbir kim ise bildirilmesini rica ederim.

İsmet"

"Kardeşim Ethem Beyefendiye

Ankara, 14/12/1920

Ben hususî şifreyi katiyen vermedim, ve Meclis Reisi vasıtasile tebliğ edilen emri şiddetle, mütalâa edilmek üze-

re reddettim. Kâzım Bey kumandanlığı deruhte edecektir. Meclis ile halli muvafık görülmüştür. Umumî meseleden haberdardırlar. Azanın cümlesinin size karşı muhabbetleri pek ziyadedir kardeşim efendim.

Hacı Şükrü"

⁂

KÂZIM (ÖZALP) BEYİN KUMANDANLIĞI

Kâzım Beyin kumandanlığı meselesi mühimdir. Kâzım Bey (Paşa, Özalp) o zamana kadar cephede, ta Balıkesirden başlıyarak çeşitli gruplara kumanda etmişti. Son hâdiselerde kendisi de bu işlerin sulh yolile halledilerek ortadan kaldırılmasını isteyenlerdendi. Refet Bey, Fahrettin Bey, Arif Bey, İsmet Bey hulâsa cephenin bütün kumandanları Seyyar Kuvvetlerce istenilmemekte olduğu bir sırada: "Peki, sizi memnun edeck kumandanı nereden bulalım?" mukadder sualine karşı Reşit Bey ve arkadaşları: "Kâzım Beyin kumandan olması bütün bu ihtilâfları halleder." demekteydiler.

Bu takdirde Garp cephesinin bir kısmının müstakil olarak Seyyar Kuvvetlere bırakılabileceğini her nedense ihtimal dahilinde görüyorlardı. Çok söz söylemeyen Kâzım Beyin, dış görünüşü itibarile mülâyim ve uysal gibi durması, ihtimal ki onları böyle bir düşünceye sevketmişti. Herhalde İsmet Beyden bile kurtulmak hesabına Kâzım Beyin kumandanlığını destekliyorlar, bu böyle olursa, artık maksatları hasıl olmuş olacağından, Garp cephesindeki diğer kumandanların sahneden çekileceklerini zannediyorlardı. Reşit Bey, Ankaradan Ethem Beye şu telgrafı gönderiyordu:

"Kardeşim Ethem

14/12/1920

Kâzım Bey geliyor. Ondan meseleyi anlarsınız. İş tesviye edilmek üzeredir. Yakın tehlikeyi vukubuldurmamak ü-

zere kuvvetleri Kâzım Bey teslim alacaktır. Adresiniz eski [*] yani mühimsemeyiniz, şaşmayınız ve hattâ cephe düzeltilirken, cephenin bir taraf kumandanı olmanızı iddia edeceğiz. Millet Meclisinin kararı olmadan millî kuvvetleri dağıtmağa yeltenen herhangi bir kumandan istiklâl mahkemesine verilecek ve idam edilecektir, Tafsilât Kâzım Beydedir. Baki kudret, kuvvet ve muvaffakiyet.

Reşit"

Kâzım Beyin Garp Cephesi kumandanlığına tâyinile cepheyi teslim alacağı hakkındaki bu haberde büyük bir yanlışlık vardır. Ankara'da İsmet Beyin Garp cephesinden geri alınması için hiçbir karar değil, hattâ böyle bir müzakere bile yapılmamış olduğu muhakkaktır. İsmet Beyin dahi cepheden geri alınması için Reşit Bey ve arkadaşları tarafından —fakat Refet Bey hakkındaki taleplere nisbetle pek hafif— bazı sözler söylenmemiş değildir. Fakat Reşit Bey bazan bütün ordunun lüzumsuzluğuna kani ve hattâ ordu fikrinin muzırlığını iddia etmekte musir olduğu için bu sözlerine fazla ehemmiyet verilmezdi. Ancak yukarıdaki son telgrafında kendisinin, Ethem Beyi teşvik edecek şekilde tebligatta bulunduğu anlaşılıyor. Herhalde bu isyan hâdisesinin ilerlemsinde Reşit Beyin —bilerek, bilmiyerek— şahsen çok nüfuzu olmuştur.

KÜTAHYA KADISI

Muntazam ordu kadrosuna girmek isteğine, hattâ muntazam ordu fikrine muarız olan Seyyar Kuvvetler kumandanlığının ta o zamandan başlıyarak devam eden ihtilâflarının halli için çalışılırken, araya bir de Kütahya Kadısı meselesi karışmış ve peşinden de 12. ci Kolordu Kumandanı Fahrettin (Altay) Beyle de bir mesele çıkarılmıştı.

---

[*] Unvan demek olacak.

Her zaman olduğu gibi bilhassa son günlerde, kendi başına ve açıkça bölge kumandanlığını da üzerine almış olan Seyyar Kuvvetler Kumandanlığı, mülkiye ve adalet memurlarının hareket ve muamelelerine de karışmağa başlamıştı. Bu cümleden olarak, Kütahyada aynı zamanda mutasarrıf vekilliğini de yapan Kadı Mehmet Asım Efendi, günün birinde geceleyin evinden aldırılmış, bir hayli tahkir edilmiş, dövülmüş ve asıp kesme tehditlerinden sonra bölge hududu dışına attırılmıştı.

Bu hikâye o günlerde Ankara'ya gelerek Adliye, Şeriye ve Dahiliye Vekâletlerine uzun boylu şikâyette bulunan Kadı Asım Efendinin anlattıklarından öğrenilmiş olup, hâdise Ankara'da hakikaten kötü tesir uyandırmış ve hattâ nasıl olup da böyle işler yapılabilmekte olduğuna dair Büyük Millet Meclisine hükûmetten sual soran takrirler de verildiği görülmüştür. Bu sebeple Millî Müdafaa ve Adliye Vekilleri keyfiyeti Garp Cephesi Kumandanlığından aşağıdaki telgraflarla sormuştur:

"Garp Cephesi Kumandanlığına

Kütahya Livası Mevki Kumandanı Abdullah Bey, tehcir edilmek üzere kaçak erat ailelerinden bazılarını, dosyalarile Kütahya Mutasarrıf Vekili Kadı Mehmet Asım Efendiye göndermiş ve Kadı tehçir muamelâtının, son kanun mucibince İstiklâl Mahkemelerine ait olduğundan bahsederek evrakı Kumandanlığa geri göndermiştir. Bunun üzerine Abdullah Bey tarafından, hâkimi makamına celp için gönderilen dört ere, hâkim efendinin, gece meşgul olduğundan bahisle sabahleyin görüşebileceğini beyan etmesi, Kumandan Abdullah Beyi son derece kızdırmış ve tekrar gönderdiği altı nefer hâkim efendinin evinin harem kapısı kırılmak suretile cebren hanesine girerek hâkim kemali hakaretle kumandanın önüne götürülmüş, sorguya çekilmiş ve aynı gece silâhlı kuvvetler muhafazasında 14 saat mesafedeki Gediz kazasına

gönderilerek Kütahya mıntakası dışına çıkmak şartile merkeze iade edilmiştir. Hayatından korkan hâkim efendinin, vazifesini terkle Ankaraya gelmeğe mecbur olduğu hakkında Karahisarısahip meb'usu Hulûsi Bey tarafından Büyük Millet Meclisine bir takrir verilmiş ve bu takrir acele izahat verilmesi kararile Millî Müdafaa Vekâletine bildirilmiştir. Bu sebeple hemen esaslı tahkikat yapılarak neticenin sür'atle bildirilmesini rica ederim efendim.

12/12/1920

Millî Müdafaa Vekili
Ferik Feyzi (Çakmak)"

Adliye Vekâletinin aynı tarihli telgrafı da şudur:

"Kütahya Kadısı Mehmet Asım Efendinin, bölge dahilinde bırakılması caiz olmıyacağı beyanile 1. ci Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının emri üzerine Kütahyadan çıkarılarak uzaklaştırıldığı anlaşılmıştır. Memurlar hakkında öğrenecekleri usulsüz hareketleri nihayet mercilerine bildirmeğe selâhiyetli olabilecek kumandanlar tarafından, hükûmet teşkilâtı içinde pek mutena ve hususî bir mevki sahibi olan bu gibi kadılar hakkında değil, en küçük bir hükûmet memuru için bile bu şekilde reva görülen hakaretin daha ziyade o memurun tâyin ve gönderilmesinden mes'ul olan merkezi hükûmete raci olacağı tabiî bulunmuş ve yanlışlığı açık olan bu kanunsuz muamelenin düzeltilmesi için mezkûr kadıya hemen memuriyeti başına dönmek üzere kat'î emirler verilmiş olmakla bu gibi başıbozuk hareketlerin tekrarlanmasını menetmek gayesile suçluların harp divanına sevki suretile intibahi muamele yapılması rica olunur efendim.

Adliye Vekâleti Vekili
Ahmet Muhtar"

"1. ci Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına

Garp cephesi: 18/12/1920

Millî Müdafaa ve Adliye Vekâletlerinden gelen emirler

yukarıdadır. Gerekli tahkikatın sür'atle yapılarak neticesinin bildirilmesi ve bu çeşit hallerin bir daha tekerrür etmemesinin temini rica olunur.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet"

Bilhassa Adliye Vekilinin telgrafı, Millî veya Seyar Kuvvetler Kumandanlığının zihniyetince hazım ve kabul olunamıyacak kadar sertti. Nitekim 1. ci Seyyar Kuvvetler Kumandanı bu tebligata derhal şu cevapla mukabele etmiştir:

"Garp Cephesi Kumandanlığına,
Millî Müdafaa Vekâletine

C: 18.12.1920 tarihli şifreye. 19/12/1920

Kütahya bölgesi kumandan vekili Abdullah Beyin, Kütahya hâkimi Asım efendiyi bölge dışına çıkarması vesaire hakkında Millî Müdafaa Vekâletinden gelen telgrafı aldım. Abdullah Bey her ne yapmışsa verilen kat'î emir üzerine yapmış ve yapmağa mecburdu. Bu meselnin mucip sebepleri, Şer'iye Vekâletine arzedilmişti. Binaenaleyh harp mıntakası olan Kütahyada da ikinci bir derviş Vahdetinin meydan almasına Kütahya ve havalisi Seyyar Kuvvetler Kumandanlığı müsaade edemezdi .Mumaileyhin dönmesi için kat'î emir verildiği tarafı âlinizden bildiriliyor. Avdet ettiği takdirde maatteessüf memleketin selâmeti adına behemehal idam edeceğimin icap edenlere tebliğini rica ederim.

Mehmet Tevfik"

Mesele Mecliste bahis konusu olduğu zaman, takrirler hükûmete verilmekle iktifa olunmuş, takrir sahipleri de hükûmetin bu bahiste tahkikat yapmakta olduğundan, malûmat almak üzere neticeyi bekliyorlardı. Gelen cevap Meclise

arzolunabilecek mahiyette değildi. Binaenaleyh hükûmet, onu da, halli lâzım anlaşmazlık sebepleri arasına koyarak gayretlerine devam ediyordu.

ETHEM SARI EFEYİ İSTİYOR

Tevfik Beyin telgrafile beraber Ankaraya Ethem Beyin de diğer bir telgrafı geliyordu ki, o da o aralık Düzcede bulunan Sarı Efenin (Edip Bey) [*] mevcut maiyetile ve bütün silâh ve cephanesile Seyyar Kuvvetlere katılmasını istiyordu.

Ankarada Çerkes Ethem Beyin, Demirci Mehmet Efeye de müracaat etmiş olduğuna dair umumî bir malûmat vardı. Böylelikle Çerkes Ethem Bey ve kardeşlerinin, kendilerile çalışacak kuvvetlerle birleşmeğe gayret ettikleri ve ne yapacaklarsa topluca yapmağı düşündükleri hissi de zaman zaman pek sarih olarak görülüyordu. Ethem Bey, Sarı Efenin Seyyar Kuvvetlere katılmasını şu telgrafile istiyordu:

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

18/19.12.1920

Anadolu harekâtı ve isyan bastırması sırasında durum icabı Biga havalisinde bıraktığım ve sonra da Ali Fuat Paşanın tensip ve istirhamile geçici olarak Düzceye sevkedilen İzmir ve havalisi gönüllülerinden 250 suvari, 200 piyade, 1 cebel takımı, 2 makineli tüfek ve 30 kişilik suvari karargâh erinden müteşekkil, 1. ci Seyyar Kuvvetlere mensup Edip Bey müfrezesi büyük kısmını,n İzmir hududuna yaklaşmamız dolayısile bunlardan daha fazla istifade edilebileceği tabii bulunmakla beraber, mütemadiyen de müracaatları vâki olduğundan ve halen o havalide asayiş vesairenin de emniyete şayan bir halde olduğu Edip Bey tarafından bildirildi-

---

[*] İzmir suikastı medhaldarlarından olup idam edilmiştir.

ğinden mezkûr bölgenin münasip diğer bir kıta ile teslim alınarak Edip Beyin, müfrezesi ve harp vasıtalarile Seyyar Kuvvetlere iltihakının gerekenlere emir ve havalesini rica ederim efendim.

Ethem"

Bu ahval içinde Edip Beyin Düzce'den alınarak Seyyar Kuvvetlere katılması, tabii derhal kabul olunabilir birşey değildi. Çünkü vaziyet ve maksat kâfi açıklıkla görülüyor ve Ankaranın gayreti bu yanlış işleri alevlemeğe değil, bilâkis yatıştırmağa ve ortadan kaldırılmağa yöneltilmiş bulunuyordu.

BİR BAŞKA HÂDİSE

Ancak işler birbiri peşine karışmakta devam ediyordu. Nitekim Kütahya hâkimi işine ilâve olan Edip Beyin Seyyar Kuvvetlere katılması isteğine henüz cevap verilecek kadar geçmemiş olduğu bir sırada, Seyyar Kuvvetlerin 12. ci Kolordu ile yeni bir hâdise çıkarmış olduklarına dair de haberler geliyordu.

Bu hâdise de güya Seyyar Kuvvetlere gelmekte olan bazı kimselerin, yolda 12. ci Kolorduya mensup bir müfreze tarafından dağa kaldırılmış olduğu iddiası olup, Ethem Bey çıkarttığı bir takip kolile hâdisenin gerçekten 12. ci Kolorduya mensup bir müfreze tarafından meydana getirildiği neticesine vasıl olduğunu ve bunlardan üç kişiyi mahfuzen Kütahyaya getirdiğini bildiriyor. Aynı zamanda, gerekirse Kolorduya karşı vaziyet almak üzere, kardeşi Tevfik Beyden Pehlivan Ağanın yüz kişilik kuvvetle sür'atle —ve her talimatı kendisinden almak üzere— o havaliye gönderilmesini istiyordu.

Bütün bu vukuatın haberleri de günü gününe Ankaraya gelmekte olduğundan, hallolunacak müşkülün gittikçe ehemmiyet ve vehamet peyda ettiği farkedilmiyor değildi.

Mahaza Ankara âzamî iyi niyetle hareket ettiği için, orada bu işlerin âkıbeti, hakikaten iyi şekilde hallolunabileceği kanaatı galipti.

İKİ FİKİR ÇARPIŞIYOR

Kütahya hâkimi ve Mutasarrıf Vekili Asım Efendi hakkında Tevfik Beyin verdiği cevap, Ankarada büyük hayret uyandırmış olmakla beraber herkesi az çok, durumun zannolunduğundan da ciddî olduğu fikrine sevketmişti.

Merkezi hükûmet emrinin —kimden gelirse gelsin— bu suretle karşılanmasına tahammül imkânı olmadığından, bu meselenin Ethem Beyle lâyıkı ve lâzımı veçhile halledilerek neticelendirilmesi için Garp Cephesi Kumandanına kat'î malûmat ve talimat verilmişti. Bunun üzerindedir ki, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey aşağıdaki telgrafı çekmiştir:

"1. ci Seyyar Kuvvetler Kumandanı Ethem Beyefendiye

25/12/1920

C: 19/12/1920 tarihli şifreye.

Kütahya hâkimi Asım Efendinin uzaklaştırılması sebebi ve şekli hakkında Millî Müdafaa Vekâletinden Meclisce acele sual açılmış ve mezkûr makam Tevfik Beyden izahat alınmasını emretmişti. Gelen cevaptaki izahlar aynen Millî Müdafaa Vekâletine arzedilmişti. Bunun üzerine gelen 212/2'12.1920 tarihli şifreli emirde, Asım Efendi hakkında ikinci bir Derviş Vahdetî olmak ihtimali ve sebebin delillere dayandığı ve bu gibi irtica ve hiyanet delilleri ve emareleri ile geçerse derhal kanun gereğince İstiklâl Mahkemesine verilip cezalandırılması icap ettiği halde, mumaileyhin, Devlet Büyüklerinin emrile memuriyetinin başına dönmesi bildirilmesine mukabil, idam edileceğinin Tevfik Bey tarafından bildirilmesi, anayasa ve diğer kanunlar hükümlerile

telif edilemeyip, tevbihi lüzum gösteren hallerden görüldüğü ilâve olarak emir edilmektedir.

Bu itibarla, sorgu önergesi mucibince Millî Meclisi meşgul edebilecek bir hâdişe mahiyetini alan bu vak'anın, hak ve adalet dairesinde halli ve bu yolda gerekli izahların verilmesi rica olunur.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet"

Garp Cephesi Kumandanının bu telgrafı Kütahyaya geldiği gün orada Ankaradan gönderilen ve Saruhan meb'usu Mahmud Celâl (Bayar), Eskişehir meb'us Eyüp Sabri, Gaziantep meb'usu Kılıç Ali, Karesi meb'usu Vehbi Beylerle Ethemlerin büyük biraderleri Reşid Beylerden müteşekkil bir hey'et toplantı hâlinde bulunuyordu. Bu hey'et Ankaradan vaziyeti yakından tetkik ve telif için hususî surette gönderilmiş ve Aralık ayının 24 cü günü Kütahyaya varmıştı.

HÂDİSELER KÖTÜYE GİDİYOR

Artık bundan sonra hâdiseler sür'atle kötüye doğru gidecekse de, arada herhangi bir boşluk bırakmamak için, bir daha 3 - 4 gün evveline ait diğer bazı hâdiseleri de zikretmek mecburiyetindeyiz:

Çerkes Ethem Beyin 18/19.12.1920 tarihli bir telgrafla, doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşaya müracaat ederek, o sıralarda Düzcede bulunan Edib Beyin Seyyar Kuvvetlere gönderilmesini istediği malûmdur. Mustafa Kemal Paşa, Ethem Beyin bu müracaatine, aşağıdaki telgrafla cevap vermiştir:

"1 — Edip Bey müfrezesi hakkındaki telgrafınız üzerine, kendisinden doğrudan doğruya vâki sual üzerine, gelen cevap şudur:

(İstanbula ve bilhassa muzir ve muhalif cereyanlara pek

sıkı bağlı ve teması olması itibarile dahi ehemmiyeti haiz olan bu bölgede, kabine buhranının gelişmesini bekliyerek, müfrezemin bir müddet burada bulunması zaruretini hissetsetmekte bulunduğumu arzederim.)

2 — Edip Bey müfrezesinin 70 kişiden ibaret olduğunu Erkânıharbiyeden ve 4 cü Fırka Kumandanı Nâzım Beyden hususî surette tahkikat neticesinde anladım. Bu kadar zayıf bir müfrezenin Seyyar Kuvvetler içinde mühim bir faydası olmıyacağını zannederim.

3 — Edip aynı zamanda Düzce Kaymakam vekilidir. Bu münasebetle oradan ayrılmasını caiz görmemekteyim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Reisi Mustafa Kemal"

Yine bu günlerde Ethem Beyin, 12 ci Kolordu Kumandanı ile de bir hâdise çıkarmış olduğunu evvelce bildirmiştik. Bu hâdiseyi de muhaberat üzerinden aşağıdaki gibi takip edebiliriz:

"12. ci Kolordu Kumandanlığına

19/12İ1920

Seyyar Kuvvetler Kumandanlığından Müfreze Kumandanı Sarı Mehmedin annesile kardeşi, oğul ve kardeşlerini ziyaret için Burdurdan Kütahyaya gelirken, Kütahya ile Altıntaş arasında, bu ayın 17 ci günü sabaha karşı, meçhul üç şahıs tarafından basılmış ve üzerlerindeki 400 küsur kâğıt para alınarak, kadının, esaretten yeni dönen Ahmet adındaki oğlu dağa kaldırılmıştır. Vak'anın haber alınması üzerine 13 kişilik bir takip kolu çıkarılmış ve bu kol vak'a mahallinden tahkikata başlıyarak, hâdisenin, Altıntaş civarında, Güneşlik köyünde bulunan ve 12 ci Kolorduya mensup olan bir müfrezeye dahil Ali Çavuş ve iki arkadaşı tarafından çıkarıldığı ve bunu zabitlerinden aldıkları emir üzerine yap-

tıkları ve adı geçen Ahmedin casus diye ihbar edildiğinden 12 ci Kolorduya mahfuzen sevkolunduğunu tesbit etmiş ve aldığı emir üzerine her üçünü de, gerekli tahkikat yapılmak üzere buraya getirmiştir.

Kütahya bölgesinde 12 ci Kolorduya mensup bir müfrezenin neden bulunduğu, adı geçen Ahmedin kardeşi Seyyar Kuvvetler fedakârlarından olduğu için mi casus sayıldığı, ihbar ve şüphe vâki olmuşsa, gereğinin yapılması bize yazılmak icabedereken neden bu suretle hareket edilmesine lüzum görüldüğünün bildirilmesi ve adı geçen Ahmedin eşya ve parası ile, müreffehen Kütahyaya gönderilerek Kütahya bölgesindeki müfrezenin hemen geri aldırılmasının lâzım gelenlere emredilmesini rica ederim.

Seyyar Kuvvetler ve Kütahya Havalisi Kumandanı Ethem"

Ethem Beyin bu telgrafına, 12 ci Kolordu Kumandanı Fahreddin (Altay) Bey şu cevabı vermiştir:

"Kütahyada Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına

K. O. 12 - 19.12.1920

C — 19.12.1920 tarihli tele:

Garp Cephesi Kumandanlığının iki cephe arası için tayin ettiği hudut Dinar - Çay - Döğer hattıdır ki, buna nazaran Altıntaş köyü 12 ci Kolordu bölgesi içindedir. Bu sebeple müfrezemiz bölgenize geçmiş değildir. Geçmek lâzım gelse bile bir mahzur görülmemek icabeder. Şu kadar ki, böyle bir halde bittabi bilgi verilir.

Son zamanlarda alınan gizli haberlerden anlaşıldığına göre Yunanlılar bazı casuslar bularak bunları asker ve seyyar kuvvet eri olarak içimizde dolaştırmaktadır. Bu sebeple asker kaçağı yakalamak üzere göndrilen müfrezelere, bu gibi şüpheli şahısları yakalamak vazifesi de verilmişti. Siyah

serpuşlu ve silâhlı bir şahsın Sandıklı cihetinden gelerek Karahisara uğramaksızın bir saat açıktan şimale doğru gittiği haber verildiği için, hâlinden şüphe edilmiş ve tesadüf olunursa yakalanarak Karahisara gönderilmesi takip müfrezesine yazılmıştı. Bu zat bugün buraya getirildi. Vesikaları görülerek hüviyeti anlaşıldığından ve şüpheli bir kimse olmadığından serbest bırakıldı. İlk trenle Kütahyaya sevkine emir verildi. Silâhları ile beraber yedi banknot getirdiler. Kendisi yirmi banknotu olduğunu söyledi. Belki doğrudur. Fakat orada dörtyüz banknot demeleri doğru değildir.

Bu müşkilin telgrafla halli mümkünken, bir müfreze gönderilerek üç erin oraya götürülmesi iyi telâkki edilemiyeceğinden, bunların hemen ve müreffehen iadelerini rica ederim.

12. ci Kolordu Kumandanı
Fahreddin"

Aynı meseleyi Çerkez Ethem Bey, aynı günde aşağıdaki telgrafla Mustafa Kemal Paşaya bildirmişti:

"Telâfisi müşkül hâdiselere meydan bırakılmaması için hususî surette rahatsız etmek müsaadesi verilmişti:

Esaretten henüz dönmüş olan oğlu ile birlikte, Seyyar Kuvvetler Müfreze Kumandanlığında çalıştırılan Sarı Mehmet adındaki mücahid, oğlunu ziyaret etmek üzere Burdurdan gelen bir ana, Afyondan hareketle gelmekte iken Kütahya bölgesinin Altıntaş civarında Derbend adındaki bir yerin yanında gece meşhul üç asker kaçağı tarafından soyulduğunu, dörtyüz lira civarındaki kâğıt parasının ve bazı eşyasının alındığını ve oğlu Ahmedin dağa kaldırıldığını bildirmesi üzerine, takip ve tahkikine sevkedilen 13 kişilik bir müfrezemiz, işi tahkik ederek, vak'anın, 12 ci Kolorduya mensup ve —son malûm vaziyet üzerine olsa gerek— bir kaç gün evvel gönderilen süvari erlerinden üçü tarafından yapıldığı anlaşılmıştır. Silâh arkadaşı Sarı Mehmedin kar-

deşinin uğradığı felâketten müteessir olan adı geçen takip kumandanı, meseleyi tahkik için lüzumlu tertibatı alarak mezkûr müfreze kumandanına müracaat ettiğinde, bu şahsın casus olduğundan dolayı 12 ci Kolordu tarafından yakalanması için emir verildiği ve mahfuzen Afyona sevkedildiği ifade edilmesi üzerine, Kütahya bölgesine taallûk eden böyle bir meseleden, bölge kumandanının aracılığına müracaat veya kumandanlığa haber verilmesi usuldenken, riayet edilmediğinden, keyfî olan bu muameleye karşı, tecavüzde bulunan bir çavuş ve iki er gerekli tahkikat yapılmak üzere, müfrezeleri zabitinin muvafakat etmemesine rağmen, Kütahyaya getirildi ve sorguları yapılarak bu işi telâkki ettikleri emir üzerine yaptıkları anlaşıldı.

Seyyar Kuvvetlere mensup olmaktan başka kendisine bir suç isnat edilemiyen Ahmedin, gaspettirilen nakdi ve eşyasile müreffehen Kütahyaya gönderilmesi ve Kütahya mıntakasına her ne sebepten ileri geliyorsa, gönderilmiş olan bölüğün geri çekilmesi 12 ci Kolordu Kumandanlığından rica edilmiştir. Her halde şahsiyete veya keyfe hizmet eden bu kumandanın bunu kabul edeceğini zannetmiyorum. Binaenaleyh tecavüzî olan bu halin sür'atle men'ini rica ederim. Aksi halde meseleyi bütün münasebetsizliğile haber alan ve kardeşinin uğrıyacağı felâketi tahmin edemiyen müfreze kumandanının mukabil harekete geçebileceğinin hatıra gelebileceği maruzdur.

Ethem"

Çerkes Ethem Bey bununla da kalmıyarak hâdiseden bahisle biraderi Tevfik Beye verdiği emirlerde, icabında 12 ci Kolorduya karşı kullanılmak üzere kâfi kuvvet hazırlıyarak sevkini gizli olarak bildirmiş ve bu da sonradan anlaşılmıştır.

Ancak bütün bu işlerin iyi bir şekilde hal ve ortadan kaldırılmasını arzu eden Mustafa Kemal Paşanın aşağıdaki telgrafı, vaziyetteki taşkınlığı durdurmuştur:

"Kütahyada 1. ci Seyyar Kuvvetler Kumandanı Ethem Beye

22/12/1920

19/12/1920 tarihli şifreli telgrafınızı aldım 12 ci Kolordu Kumandanı Fahreddin Beyden makine başında meseleyi tahkik ettirdim. Esasen şüpheli şahısları tevkif etmekle de vazifelendirilmiş olup Kolordu mıntakası içindeki Altıntaşa sevkedilmiş bulunan on erlik bir kaçak takip müfrezesi tarafından şüpheli görülüp tevkif olunan şahsın, Afyona getirildiğinde, müracaatinizden meselenin hakikati anlaşıldığı, kendisinin tahliye edilerek silâhlarile yirmi liradan ibaret parasının geri verildiği ve adı geçen müfrezenin geri alındığı anlaşılmıştır. Buna nazaran müfrezeniz tarafından tevkif olunan bir çavuşla iki erin kıt'alarına geri gönderilerek neticenin bildirilmesini rica ederim.

Mustafa Kemal"

ARA BULMANIN SON GAYRETLERİ

Bütün bu gayretlere rağmen Seyyar Kuvvetlerin bir türlü başıbozuk halinden çıkmayı kabul edememeleri neticesi olarak anlaşmazlık hâdisesi büyümeğe devam ve hele bundan sonra baş döndürücü bir sür'at peyda etmiştir.

Anlaşmazlığın iyi şekilde halledilerek ortadan kaldırılması için Ankarada başta Mustafa Kemal Paşa olduğu halde pek çok kimseler çalışıyordu. Fakat gariptir ki, Aralık ayının ilk haftasındanberi on, onbeş gündür mütemadiyen bu işle uğraşıldığı halde, her yeni gelen gün anlaşmazlığı şiddetlendirecek yeni vak'alarla geliyor ve bunların hepsi de bu biraderler tarafından yapılıyordu.

Hakikat oydu ki, muntazam ordu fikrini mutlaka yürütmek ve gerçekleştirmek azmine karşı, başıbozuk birliklerden mürekkep olan seyyar kuvvetlerin bu halde bırakıla-

mıyacağına, bu başıbozuk kuvvetlerin kumandanları olan Çerkez Ethem Bey ve biraderleri tarafından kanaat getirilmişti. Bu fikir ise, onların gözüne, Seyyar Kuvvetlerin ortadan kaldırılacağı şeklinde görünüyordu.

Garp Cephesi Kumandanı İsmet Beyin, Seyyar Kuvvetlerin fırka haline getirilmesi hususunun kararlaştırıldığı hakkındaki iş'arını, Seyyar Kuvvetler Kumandan Vekili Tevfik Bey reddetmiş ve Yine Garp Cephesine Simav havalisi Kumandanlığına tâyin olunan İbrahim Beyin bu memuriyeti, aynı Tevfik Bey tarafından çok kaba bir şekilde kabul edilmemişti.

İşte anlaşmazlık hâdisesinin, dış görünüş itibarile başlangıcı bundan ibaret olup, o zamana kadar Seyyar Kuvvetler Kumandanları olan bu biraderlerin ve bilhassa Reşit Beyin muntazam ordu aleyhinde atıp tutmaları son günlerde çok artmış bulunduğundan, durum hakikaten dikkate şayan olmak yolunda gittikçe artan bir mahiyet arzetmekteydi. Hakikaten mesele, mümkün olduğu kadar çabuk halledilmeliydi. Çünki böyle olmazsa, bir kısmı muntazam, diğer kısmı başıbozuk olsa da yine de hepsi düşman karşısında bulunan kuvvetlerin kendi aralarında çarpışmaları ihtimalleri çok kuvvetli görülüyordu. Böyle bir çarpışma ise, çok feci neticeler doğurabilirdi. Bilhassa düşman bu iç karışıklığımızdan faydalanarak çok muvaffakiyetli hareketlerle ilerleyebilir ve yine kargaşalık arasında, bir çok emsali daha dün bertaraf edilen diğer iç kargaşalılklar zuhur edebilirdi.

MUSTAFA KEMAL PAŞANIN REİSLİĞİNDE BÜYÜK BİR TOPLANTI

Bu maksatla Ankarada hükûmet konağında, İcra Vekilleri Heyetinin toplandığı salonda 20 - 30 kişinin iştirâkile büyük bir toplantı yapılarak durum görüşüldü ve bilhassa anlaşmazlığın iyi şekilde halli çareleri arandı. İcra Vekilleri ile Büyük Millet Meclisinin bir kısım azalarından mü-

rekkep olan ve Çerkez Reşit Beyin de hazır olduğu bu toplantıya Mustafa Kemal Paşa başkanlık ediyordu. Mustafa Kemal Paşa durumu şöyle teşrih ve ifade etti:

"— Hepinizin malûmu olan ve son derece esefe şayan bu anlaşmazlığı halletmek için, vatana ait hizmetlerinizdeki azim ve samimiyetiniz bize kâfi bir rehber olabilir.

Bir kere Ethem Bey ve biraderlerinin, ordu tedbirlerine ait herhangi bir meseleden dolayı kendilerini hakaret görmüş veya hatırları kırılmış addetmelerine sebep yoktur. Önümüzdeki mesele sen, ben kavgasından hangi tarafın üstün tutulması lâzım geleceği gibi alelâde bir izzetinefis meselesi değildir.

Hakikat şudur ki, önümüzde yenilip mutlaka denize dökülmesi lâzım bir Yunan ordusu vardır. Bu büyük neticeyi alabilmek için ise, büyük, ciddî ve kat'î tedbirlere ihtiyaç vardır. Benim askerliğime itimat buyurursanız —ki arkadaşlarımın bu itimadı sakınmıyacaklarını zannederim— bu büyük iş ancak muntazam, bir ucundan öbür ucuna ve en büyük kütlesinden son erine kadar disiplini mükemmel bir ordu ile başarılabilir. Garp ordusunda, bir müddettenberi başlanılan faaliyet, işte bizi bu gayeye götürmeyi istihdaf eden gayret ve himmetlerden teşekkül ve terekküp etmiş bulunuyor. Maksat bundan ibaret olduğuna göre Seyyar Kuvvetler başında bulunan arkadaşlarımın da bu hakikati anlamaları, onu sadece takdir ve teslim etmeleri lâzımdır. Bu takdir ve teslim yapıldıktan sonra ortada hallolunmıyacak mesele kalmaz."

Paşanın bu teşrihinden sonra en çok söz söyliyenlerden biri Çerkez Reşit Bey oldu ve kendisi yer yer haşin ve gayri dürüst olmağa doğru gittiyse de, hepsinde Mustafa Kemal Paşanın itidalile karşılaştı. Ezcümle sözlerinin bir noktasında Reşit Bey:

— Hâlâ muntazam ordular yapmak gibi boş hülyalar peşinde misiniz? Hâlâ bu erkânıharp beylerle mi gâvuru kovacağımızı zannediyorsunuz? yolunda ve ordu teşkilâtı

için burada tekrar edilemiyecek kadar münasebetsiz sözler sarfetmiye başlamış olduğundan Mustafa Kemal Paşa:

— Reşit Bey, ordu meselesi hakkında şimdiye kadar devam ettiği haber alınan fuzulî sözlerinize de bu münasebetle bir nihayet vermek lâzım geldini söylemek isterim. Kardeşlerinizin hizmetlerini inkâr eden yok. Fakat o demek değildir ki, insan iki buçuk hizmetill her hakikati çiğneyerek memleketin başına belâ olmıya hak kazanır. Herkes, hakkında ve haddinde kalmak mecburiyetindedir. Askerleik meselesinin bu kadar mübalâatsızca münakaşası yalnız ilme değil, karşınızda bulunan arkadaşlara da hürmetsizlik olur, demişti.

Diğer bir sırada da Reşit Bey:

— Bu Anadolu harekâtına iştirâk ettiğimize hatâ etmişiz.Bu yüzden bizim yüzbinlerce liralık çiftliklerimiz, servet ve sâmanımız düşman tarafında kaldı. Benim ne zorum vardı da geleyim, buralarda sonunda bu hale getirilecek işler için uğraşıp durayım? Zaten vatan ne kelimedir ki, vatan namına bana İran da birdir, Turan da.. Ben nerede olsa pekâlâ oturabilir ve yaşayabilirdim... Paşa, Paşa.. Daha açık söyliyeyim. Ben Venizelosla da pekâlâ dizdize oturabilir adamım, demiş olmasile kaşları çatılan Paşadan derhal şu mukabeleye maruz kalmıştı:

— Reşit Bey, bu sözlerinizi teessürününzün fazlalığından ileri gelmiş addetmek bile, onların ağırlığını ve çirkinliğini hafifletemez. Biz karşımızda Venizelosla dizdize oturabilecek kabiliyette kimse farz ve kabul etmiyoruz. Seninle Bingazide de beraberdik. Bu, günnü birinde bu kadar vatansızca sözlere şahit ve muhatap olmak için değildi. Böyle mânasız ve abes sözleri bırakalım da asıl meseleye gelelim."

Hiç unutamıyacağım bir hâtıradır ki, Reşit Bey yüzbinlerce liralık çiftliklerinden vesaireden bahsederken yanıbaşımda oturan Yusuf İzzet Paşa (merhum) başından çıkardığı kalpağını masaya vurarak bana dönmüş:

— Bak birader, herif nelerden bahsediyor... Benimse bu dünyada dikili ağacım bile yok, demişti.

Müzakere devam ederek durum tahlil olundu ve neticede orada hazır bulunan arkadaşlardan bir heyet ayrılarak Kütahyaya, Çerkes Ethem ve Tevfik Beyler yanına gönderilmesine karar verildi. Müzakereler sonunda vâsıl olunan netice şuydu ki, Kütahyaya gidecek bu heyet, Kütahyada Seyyar Kuvvetler Kumandanlarına sükûn, itidal ve ordu ile terbiye dairesinde münasebet tavsiye edecekler ve bunu temin dahi eyliyeceklerdi. Heyetin, ötedenberi beraber çalışmak hasebile sözleri geçecek arkadaşlardan kurulmasına dikkat edildi ve neticede şu zatlar tesbit edildi:

Eskişehi mebusu Eyüp Sabri Bey
Saruhan mebusu Celâl (Bayar) Bey
Gaziantep mebusu Kılıç Ali Bey
Karasi mebusu Vehbi Bey
Sivas mebusu Emir Paşa.

Bunlara Reşit Bey de katıldı. Durum bu suretle tâyin ve tesbit edildikten sonra Paşa çok sarih ve samimî hitap ile dedi ki:

— Bu arkadaşlar şimdiye kadar hizmet ettiler ve çalıştılar. Bu hizmetlerin kıymetlerini mahfuz tutmak isterim. Ordunun içinde samimî çalışarak vazifelerine devam edebilirler. Ordunun zarurî disiplini işlerine gelmiyorsa, bir kenara çekilip istirahat edebilirler. Her şey caiz ve her şey mümkündür. Fakat anlaşmazlık ve düşmanlık asla!.. İşte bunu kabul edemeyiz.. Haydi göreyim sizi, bu kardeşlik ve selâmet essasını temin edin."

***

Ayrılan heyetin hemen hazırlanacak bir trenle erkenden hareketi kararlaştırıldı ve bunun için derhal, bizler oradayken emirler verilmekle beraber yine oradayken Kütahyaya aşağıdaki telgraflar yazıldı:

"Seyyar Kuvvetler Kumandanı Ethem Beyefendiye

22/23.12.1920

Sizinle görüşmek ve vaziyeti izah etmek üzere Celâl, Reşit, Kılıç Ali, Eyüp Sabri ve Vehbi Beylerle Emir Paşa yarın (23/12/1920) saat 12 de hareket ettirilecek trenle Kütahyaya geleceklerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

"Seyyar Kuvvetler Kumandanı Ethem Beye

Kılıç Ali, Eyüp Sabri, Celâl, Vehbi Beyler ve Emir Paşa ile ilk trenle geliyoruz.

Reşit"

Gerçekten heyet ertesi günü hareket ve ara vermeden yoluna devamla onbeş saat sonra Kütahyaya vardıysa da ileride göreceğimiz gibi bu tedbir de müsbet bir neticeye varamamıştır.

ETHEM'LE SALİH BOZOK

Kütahyaya varan heyetin teşebbüslerini ve müzakerelerini hikâye etmeden evvel, ona takaddüm eden bir iki meseleyi de anlatmak münasip olur ki, bunlardan birincisi, o zaman Mustafa Kemal Paşanın başyaveri olan Salih (Bozok) Beyle Çerkes Ethem Bey arasında geçmiş olan bir muhaberedir.

Çerkez Ethem Bey, Paşaya yazdığı mektupların birinde gûya başyaver Salih Beyin Eskişehir taraflarına hususî adam göndererek Seyyar Kuvvetler erlerini celp ve kendi tarafına çektiğinden bahsetmişti. Gerçekten Eskişehirdeki bazı gayretlerin Çerkez Ethem Beye bu yolda bir takım münasebetsiz ve asılsız malûmat vererek vaziyetin gerçek-

eşmesine çalıştıkları sonradan sabit olmuştur. Salih Bey kendisinden bu suretle bahsetmiş olan Çerkes Ethem Beye bir mektup göndermiş, o da buna cevap vermiştir ki, kopyeleri aşağıdadır:

"Ethem eByefendiye

14/12/1920

Mirim Efendim,

Paşa Hazretlerine çekilen 9/12/1920 tarihli şifreli bir telgrafınızda benden şüpheli bir hisle bahsetmiş olduğunuzu teessürle gördüm. Vâkıa zâtıâlilerile pek az zamandanberi tanışmış bulunuyoruz. Fakat bu müddet zarfında ifa etmiş bulunduğunuz vatan hizmetlerinden dolayı size karşı hürmetkâr bulunarak emniyetsizliğinizi ve itimatsızlığınızı mucip hiç bir harekette bulunmadığımı zannediyorum. Hattâ Eskişehire hareketinizden bir kaç gün evvel, bir münasebetle, oteldeki odanızda yalnızca görüştüğümüz bir sırada büyük bir sükûnle fikirlerimi ve hislerimi size anlatmıya çalışmıştım. Buna mukabil siz de aynı hisle beni tasdik etmiş ve icabeden karşılıkta bulunmuştunuz.

Pek samimî olan bu konuşmadan ve daha doğrusu dertleşmeden kalben hissettiğim büyük bir sevinç ve ferahlıkla Paşa Hazretlerinin yanlarına dönerek, kendilerine gerek konuşmamızı ve gerek bundan doğan, hakkınızdaki hislerimi arzettiğim gibi, ötedenberi fesatçı hareket etmek istiyen ve eden bir takım namert ve müfsit insanlar hakkında da nefret ve lânetimi beyan ettim. Bittabi Paşa Hazretleri maruzatımdan memnun oldular.

Millet ve memleketin selâmet ve saadetine çalışan ve çalışmakta olan muhterem ve yüksek zatlar arasına fesat sokanlara, kendim nefret ve lânet ettiğim ve bunu en büyük kahpelik ve alçaklık addettiğim, bu gibi denilikleri irtikâp edenlerin gerçek mahiyetinin anlaşılmasını muktedir oldu-

gum kadar arzu ettiğim, böyle fenalıkların vukuuna sed çekmeğe çalıştığım ve bunu kendim için en mukaddes vazife şeklinde tanıdığım halde, nasıl olur da bir kaç gün evvel sizinle aynı hususlar hakkında görüştüklerimizi unutarak, aksi bir harekette, yâni Paşa Hazretlerinin evhamını, sizin de şüphe ve tereddüdünüzü mucip bir hal ve harekette bulunurum?

Bana böyle bir şey atfedebilmek için beni en küçük, alçak insanlardan daha âdi olarak tanımak icap eder.

Çocukçasına tedbirler ittihaz etmiş olduğum hakkında, size ihbarlarda bulunduklarını, bildiriyorsunuz. Böyle bir şey ihbar edenlerin, zâtıâlinize karşı cidden sadık ve memleketine de hakikaten bağlı ve iyilik sever insanlar olmasını arzu ve temenni ederim. Fakat ben öyle zan ve tahmin ediyorum ki, bunu da size bildirenler yine bulanık gölde balık avlamak isteyenler olacak.

Çünki Eskişehire gidinceye kadar, son günlrde vukua gelmiş olan malûm ve müessif hâdiseyi ben tamamile ve etrafile bilmediğim gibi sizin hakkınızda da tarafımdan ittihaz edilmiş bir tedbir olmadığını ve böyle bir tedbirden haberim ve malûmatım bulunmadığını da temin ederim. Esasen hiç bir taraftan da bu gibi tedbir ittihazına lüzum görüldüğünü hissetmiyordum ve hiç bir tedbir ittihaz edilmemişti.

Fakat Eskişehire gittikten sonra, bir mesele mevcut olduğunu orada hissettim. Ve daha doğrusunu söylemek âlzım gelirse, Eskişehirde sizin göstermiş olduğunuz şüpheli hareketinizden sonra bunun hakikatini öğrendim ve anladım.

O zamana kadar birlikte Bileciğe gidileceğini ve orada da hasıl olmuş ufak bir anlaşmazlığın görüşülerek ortadan kaldırılacağını biliyor ve zannediyordum. Halbuki Eskişehire varışımızdan, sizin birdenbire hastalanmanız ve ondan sonra da Kütahyaya hareket etmiş olmanız ve bunun üzerine bir takım dedikoduların meydan alması, benim de dikkat nazarımı çekti.

Meselenin esasını anlamak hususu da merakımı mucip oldu. Meydana gelen şayialarla, dönüp dolaşan rivayetler ve dedikoduların hepsini saymak istemem, çünki bunların çoğuna ben ehemmiyet vermedim. Ancak bütün bu söylentiler arasında, tarafların cidden şüphe ve tereddütlerini mucip olan bazı sebepler mevcut olduğunu, samimiyet ve sâfiyetle arzetmeme müsaadenizi rica ederim.

Bu sebeplerden birini ve belki de en mühimmini maatteessüf (.....) nın hareketleri ve bazı mahaldeki beyanları ve ifadeleri tekmil etmektedir. (.....) nın bu meselede öğrendiğim, teessüre ve teessüfe şayan münasebetsizlikleri hususunda Hakkı Behiç Bey de benim bu yoldaki maruzatımı tasdik ve teslim etmek mecburiyetinde kaldılar. Binaenaleyh ben, kendiliğimden, evhâmı mucip olacak bir şey söylemedim. Ne de çocukcasına bir tedbir ittihaz ettim. Esasen şayet ittihaz edilmiş bir tedbir varsa, buna ancak sizin kendisine emniyet, benim de —heyhat! maatteessüf mahalline masruf değilmiş— hürmet ve muhabbet gösterdiğimiz (.....) ın münasebetsiz ifadeleri ve hareketleri mucip olmuş olabilir.

Çünki (.....) tarafından vâki olan böyle bir hâl ve hareket üzerine, sizin izhar etmiş olduğunuz şüpheli haller ve almış olduğunuz hususî vaziyete mukabil bir tedbir almak lâzım gelmiş ise, bittabi o da benim tarafımdan değil, belki icabedenler tarafından verilmiş bir emir üzerine yapılmış olacaktır.

Binaenaleyh ben ne (.....) gibi büyük ihtiraslar peşinde koşanlardan ve bu ihtirasları elde etmek için kendimi işgüzar göstermek isteyerek veya araya fesat karıştırarak menfaat temin edenlerden, ne de bu gibi hallerden zevk alanlardan olmadığım gibi, bu suretle hareket edenleri veya hareket etmek isteyenleri de her zaman lânetlerim. Bunu (.....) ın bizzat kendisine söyliyeceğim. Zira fevkalâde meyus ve müteeessir bir haldeyim.

Zâtıâliniz bendenizi yeni görmüş olduğunuzdan, hak-

kımda belki bir şüphe hâsıl edebilirsiniz. Fakat görüşmüş müz pek az bir müddet zarfında, şayet benim için en ufak bir ehemmiyet ve itimat hâsıl etmişseniz, bu meseleden dolayı bunun zail olmamasını ve bilâkis devam etmesini ve (.....) ile onun gibi hiç yoktan sebepler icat ederek ortalığı bulandırmak ve bu suretle müstefid olmak isteyenlere veyahut pireyi deve yaparak gûya memlekete hizmet ifa ediyorum zannı ile budalaca harekette bulunanlara iltifat etmemenizi ve beni mektep sıralarından —ki yirmi sene oluyor demektir— tanıyan ve pek iyi arkadaşım olan biraderimiz Tevfik Beyden sormanızı ve her türlü ahlâkıma bu suretle vâkıf olduktan sonra bana itimad veya itimadsızlık göstermenizi rica ederim, efendim.

Riyaset Başyaveri Salih"

"Başyaver Salih Bey Biradorimize

23.12.1920

Kardeşim,

14.12.1920 tarihli tahriratınızı aldım. Paşa Hazretlerine çektiğim telgraftaki bahsinizden müteessir olduğunuzu bildiriyorsunuz. Paşanın hayatı ve şahsını muhafaza hakkındaki mukaddes vazifenizden sizi menetmek istemiyorum. Bilâkis takdir ediyor ve icabında kendimi de alâkadar görmekteyim. Çünki gaye, hepimiz için, muvakkat olmamak üzere çalışarak bu suretle istihsâl edilebilir ve zannederim bu husustaki hizmetim, hattâ hayatımı hiçe sayar derecesinde gayretim unutulacak kadar müruru zamana uğramamıştır.

Yalnız zâtıâlinizin Eskişehirde Seyyar Kuvvetler mensuplarından bir zata "Ethem Bey Paşaya taaaruz edecek olursa, Rumelilileri iştirâk ettirme" tarzındaki teklifinizi haber almakla doğrusu fazla müteessir oldum ve münafıkların tesiri ile ifrat derecesine vardığını hissettiğim yanlış nazar ile bunun hakkında bahsetmek istedim.

Ben ansızın ve sahte olarak hastalanmadım. Ankarada, meselenin Eskişehirde tesadüf ettiğimiz şekilde, çocukcasına olduğunu bilmediğim gibi, 38,5 derece hararet içinde yola çıkmak istemediğime rağmen, Paşa Hazretlerinin emrine uyarak, hareketimde rahatsızlığımın derecesini, lûtfen odamda yatakta muayene eden Adnan (Adıvar) Beyden sual edebilirsin.

Eskişehriden hasta halde âni hareketim ise, bundan nâşi, vak'alar ve tecrübem dolayısile pek haklı olduğumu, görüştüğümüzde de anlatınca siz de hak verirsiniz.

(.....) a gelince; Ankaraya Yozgat için ilk geldiğimde, Paşa Hazretlerine gösterdiği bağlılık ve Paşanın da kendisine olan hususiyeti dolayısile o zaman tanıdığım bir şahsiyetten ibarettir. Daha evvel İzmir cephesinde yanımda bulunmak üzere vâki olan müracaati, tahkikatım neticesi kabul edilmemiş olmakta, fikir isafbetim teyid etmemektedir. Emin olunuz ki, bunu zaman, zemin ve vukuat da isbat etmektedir ki, adam intihabında bu fevkalâdeliğim, tecrübe ile sâbittir. Bugünkü teessüfe şayan olarak şu âhengi bozmak isteyenlerin Allah belâsını versin ve az çok kusurdan hâli olmıyan hepimizi de ıslah etsin, kardeşim.

Ethem"

⁂

SEYYAR KUVVETLER BİRLİKLERİNİN GİZLİ YER DEĞİŞTİRMELERİ

Bu arada mühim olan diğer bir mesele, Seyyar Kuvvetler birliklerinin, bazı tertiplere ve tezvirata hamledilecek şekilde şuradan buraya oynatılması meselesi olmuştur. Bu meseleye dair Ankaraya gelen ilk haberler üzerine evvelâ Garp Cephesinin hassasiyetindeki isabet takdir edilmiş, sonra da Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının bu hareket tarzı hakikaten akıl ermez ve nihayet kızılır bir mahiyette gö-

rülmüştü. Bu meselenin ve aynı zamanda Ankaranın da haber alması safhalarından bir kısmı, aşağıdaki muhaberelerde görülebilir:

"Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına

23.12.1920

1 — Seyyar Kuvvetlerin sevkulceyş vaziyeti ve düşman hakkında alınan malûmat üzerine birliklerin vaziyetlerinde yapılan değişiklikleri vesaireyi yazmıştım. Henüz cevap alamadım. Birliklerin vaziyetlerinin değiştirilmesine devam edilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu hususta malûmat verilmesi ve düşman ahvaline nazaran birliklerin istirahati ve cephe hizmetinin tanzimi hakkında bir tasavvur varsa onun da bildirilmesini temenni ederim.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet"

Seyyar Kuvvetlerin muntazam kuvvetlere karşı düşmanca bir vaziyet almakta devam ettikleri anlaşıldığından ve halbuki, en esaslı bir ordu teşkilinden ibaret olan Garp Cephesince prensibin yürütülmesi elzem görüldüğünden ve zaten son zamanlardaki dedikodular sebebile muntazam kuvvetlerin, Seyyer Kuvvetler imtiyazlarını çekememekte oldukları anlaşıldığından, İsmet Paşa aynı günde Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına aşağıdaki telgrafı göndermiştir:

"Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına

23.12.1920

Orduya mensup diğer fırkalar birliklerinin Eskişehirde, Ankarada irtibat zabitleri mevcut olmadığı halde, Seyyar Kuvvetlerin böyle bir memuru bulunuşu, kötü tesir icra etmekte bulunduğundan, bu zabitlerin doğrudan doğruya ta-

rafınızdan ilga edilmesini ve Cephe Kumandanlığına da bilgi verilmesini rica ederim.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet"

Seyyar Kuvvetlerin o günkü hareketleri, dikkat nazarını celbetmekten ve büyük bir hassaiyeti mucip olmaktan geri kalmıyordu. Açıktı ki düşman karşısında içeri doğru çekilen Seyyar Kuvvetler, merkezî ve meşru hükûmeti vurmak için bazaı tasavvurlara sahip olacaktı. Budan dalayı zaten tertiplerini almış olan Garp Cephesi Kumandanlığı, yine Seyyar Kuvvetlerle aşağıdaki gibi muhabereye devam ediyordu:

"Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına

23/24.12.1902

C — 23/24.12.1920 şifreye:

1 — Bazı Tümenlerin Gediz çayı civarına alınmış olması münasiptir. Birliğin cephe hizmetini ve keşif faaliyetini, müfrezeler arasında münavebeye koyarak ihtiyatların, cepheden pek uzak olmamak şartile, geride istirahatlarının temini ve tensiklerinin ikmal edilmesi iktiza eder. Bu noktai nazardan bazı müfrezelerin Gediz çayı civarına alınmış olması caiz olabilir. Ancak vaziyeti doğru mütalâa edebilmek için, bütün müfrezelerin nerede bulunduklarının müfredâtile cepheye bildirilmesini rica ederim.

2 — Kezalik düşmanın umumî faaliyetinin bugünkü şekli ile mevsim ihtiyacı, pek ziyâde dağılmış ve uzun müddet tensik ve teftişden mahrum kalmış olan 159. cu Alayın ikmâline kat'î ihtiyaç göstermektedir. Alayın makine tüfekleriile beraber Kütahyaya toplanmasını ve ne zaman toplanacağının bildirilmesini rica ederim.

İsmet"

Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının böyle esrarlı bir şekilde mevkilerini değiştirmekte olduğu haberi Ankaraya aksettiği zaman, zamanın en büyük askeri olan Mustafa Kemal Paşanın yüzünü hemen kesif ve kat'î bir endişe bulutu kaplamıştı. Bu bulut içinde ise şimşekler çakmağa başlamıştı.

KÜTAHYADAKİ HEYET TUZAKTA

Kütahyaya Çerkes Ethem ve biraderi Tevfik Bey ile görüşmeğe ve anlaşmazlığı sulh yolu ile halletmeğe giden heyet daha yolda iken, Ankaraya gelen malûmat, Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının cephede ufak bir irtibat bırakarak bütün kuvvetlerini Kütahyaya doğru toplamakta olduğu merkezinde idi. Hüsnü suretle halli matlup olan bu anlaşmazlığın, eğer gaflet olunursa, büyük bir bâdirede karar kılacağı anlaşılıyordu. Hiç kimse bu anlaşmazlığın çarpışmağa varmasına razı değildi. Fakat eğer bu müsâdemeden içtinab etmek mümkün olmazsa?... Bu sual, çok karanlık büklümlerle herkesin gözünde uzuyor, açılıyor ve kıvrılıyordu.

Bu hâdiselerin içinde bulunmuş biri sıfatile şimdiden itiraf etmek lâzımdır ki, meselenin herhangi derecede bir kalb zaafı ile, en ufak bir tereddüt ile halolunamıyacak kadar ciddî olduğu çok geçmeden anlaşılmıştır. Bu meselede kalb kuvveti ile ve tereddütsüz olarak görmeğe muvaffak ve muktedir olan ve ona göre tedbir almakta zerre kadar gecikmeyen iki zatı burada şükranla anmak vazifemdir. Onlar da, İsmet beyle Mustafa Kemal Paşadır.

Önümüzde açılan halli çok müşkül anlaşmazlığın yegâne hal ve tevsiyesi yolu, Millî ve Seyyar Kuvvetlerin nihayet muntazam kuvvet prensibini teslim etmeleri ve onun kadrosu içine girmeği kabul etmeleri şeklinden ibaret olduğu, yavaş yavaş herkesçe anlaşılıyordu. Yahut eğer bunu kabul etmezlerse, Seyyar Kuvvetlerin dağılıp gitmeleri ve yok olmaları, hal ve maslahata tevafuk eden en son zaruretti. Fakat bu zaruret ortaya bir hakikat gibi çıktığı zaman, fikir-

İleri işgal eden bir iki sual daha vardı ki, o günler için pek mübrem ve hal ve mevkie cidden hâkimdi:

1 — Karşımızda Yunan ordusu vardı. Bunlara mukabele için tek neferden istiğna edemiyecek durumda bulunduğumuza göre, Seyyar Kuvvetleri kendi elimizle yoketmeğe gidebilir mi idik, gitmeli mi idik?

2 — Yapmak istediğimiz orduyu acaba yapabilmiş mi idik? Anlaşmazlığı çarpışma hâline çevirdikten sonra bir de intizamsız dediğimiz Seyyar Kuvvetler galib gelirse, o zaman memleketin hali ve ilerisi acaba nereye kadar gidebilirdi?

İşte o zaman bütün fikirleri işgal eden bu iki sual, zaten pek rahatsız olan efkârı tereddüde sevketmeğe ve karıştırmağa devam ediyordu. Bununla beraber bir karar almak da lâzımdı ve bu kararı almakta tereddüd etmeyen BAŞ'ın da Mustafa Kemal Paşa olduğunu itiraf etmek lâzımdır. Mustafa Kemal Paşa, o günlerin karanlık ufukları içinde şimşek gibi çakan gözlerile kararını vermişdir.

NE BAHASINA OLURSA OLSUN ORDU KURULACAKTIR

Bu kararın neticesidir ki, hey'etin hareketinden ve hattâ Kütahyaya varışından sonra, Seyyar Kuvvetlerin hususî bir maksatla içeriye doğru toplanışına dair gelen haberler üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Kütahyadaki hey'ete aşağıdaki telgrafı çekmiştir:

"Doğru telden Kütahyaya şimdi çekilecek ve cevabı alınacaktır,
Kütahyada Büyük Millet Meclisi azasından İktisad Vekili
Celâl Beyefendiye ve arkadaşlarına

25.12.1920

1. ci Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının, Cephe Kumandanlığının malûmatı ve izni olmaksızın, o bölgede bulunan Ordu Birliklerini cepheye yayarak, Seyyar Kuvvetlerin bin-

dirilmiş erlerini Gediz'de ve Pehlivan Ağa müfrezesini de Kütahyada topladığını haber aldım. Bu hareket tarzından maksad ve mânanın ne olduğunu kat'iyetle bilmek isterim. Bu hususdaki kanaatınızın bildirilmesini makine başında bekliyorum.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"

Bütün iyi niyetlerine ve aradaki anlaşmazlığı hüsnüsuretle halletmek için sarfettiği bütün gayretlerine rağmen, Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının aykırı tedbirler almakta ve münasebetsiz yolda yürümekteki ısrarı, Mustafa Kemal Paşayı fena halde sinirlendirmişti. Bilhassa Reşid Beyin:

"— Paşa, Paşa... Ben Venizelosla pekâlâ dizdize oturabilir adamım!" sözünü bir türlü unutamıyor, ikide bir bunu tekrar ederek:

"— Öyle mi... Öyle mi?... diyor ve ilâve ediyordu:

— Venizelos ve onunla yürüyenlerin hepsi mahvolacaktır."

Fakat derhal bu işi yine aklına sığdıramıyarak tekrar ediyordu:

"— Bu ne lâfdır?.. Hiç böyle söz konuşulur mu efendim?"

Kütahyadaki hey'et, vaziyetin hassasiyetini bildiği için, derhal, aşağıdaki tatmin edici cevabı vermekte acele etmiştir:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

25.12.1920

C — Müsterih olunuz. Yanlış anlaşılabilecek hiç bir maksat yoktur. Tevfik Bey yarın gelecek, hep birlikte görüşeceğiz. Neticeyi tafsilâtile arzederiz.

Celâl, Vehbi, Kılıç Ali, Eyüb Sabri, Reşid"

Bu telgraf yazıldığı zaman gerçekten Pehlivan Ağa müfrezesi Kütahyada bulunuyor ve Seyyar Kuvvetler tertibatında yeni yeni tedbirler alındığını gösteren hareketler haber alınıyordu.

Seyyar Kuvvetlerin o günlerde erlerini arttırmak, hattâ ordudan erat çalmak yolundaki hareketleri, Ankara'da fevkalâde dikkat ve asabiyeti mucib olduğundan, Mustafa Kemal Paşa, aynı zamanda prensip olmak üzere aşağıdaki beyannameyi neşretmiştir:

"BEYANNÂME

(Sür'atle ve bilhassa Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına gönderilmiştir.)

25.12.1920

Hiç bir kimse, hiç bir sebep ve suretle merkezi hükümetin bilgisi olmaksızın kuvvet toplamağa mezun değildir. Bu beyannâmenin tebliği tarihinden evvel bu yolda teşebbüste bulunmuş olanlar varsa, derhal kendilerini ve teşebbüs maksadlarını doğrudan doğruya bana bildireceklerdir. Aksi takdirde bu gibi teşebbüslerin, memleket asayişini bozmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine zarar vermek ve masum memleket halkına hakaret etmekle suçlandırılacaklarını beyan ve ilân ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal"[1]

Ankaradaki bu her ân artan hassasiyete karşılık, Kütahyaya gitmiş olan arkadaşlar, işi iyi surette halledebilmek için çok müşkül vaziyette idiler. Kendilerinin ilk telgrafları gibi, şu ikinci telgrafları da, onların ne müşkül vaziyette bulunduklarını çok güzel göstermektedir:

(Doğru yol bulunup derhal çekilecek ve cevabı beklenecektir) "Mühim ve aceledir"

"Ankarada Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

27/26.12.1920

1 — Ethem ve Tevfik Beylerle şimdi görüştük. **Orada iken arkadaşlar önünde bahis konusu olan** konuşmaları tekrar ederek, usul ve inzibat dahilinde hareket ve Büyük Millet Meclisinin kararlarına harfiyen riayet edilmesini söyledik. Bunun için anlaşmazlık varid olamıyacağını ve işlerin tamamen bu şekilde cereyan edeceği cevabını aldık.

2 — Burada, 150 kilometrelik cephe ihmâl edilmemek şartile emniyet tertibatı alındığına şüphe yoktur. Bundan bahsolunduğu zaman mevzilerin tamamen tedafüî olduğunu ve kendilerine karşı toplanan ve mevzie giren kuvvetler ve ittihaz edilen bu karakollar aslî mevkilerine çekildikleri takdirde bu hareketten de sarfınazar edecekleri ve herhangi bir düşmanca harekete maruz kalmadıkça memleketin âtideki selâmeti için ve Şahsı Devletlerine karşı besledikleri sevgiye binaen her türlü faal hareketlerden ictinab edeceklerini en büyük yeminlerle temin etmişlerdir.

Gerçekten Eskieşhirden Kütahyaya gelirken Seyyar Kuvvetlere mensup izinli ve hasta eratın, yolda, askerî karakolun aldığı emir üzerine, geçmelerine engel olunmak istendiğini ve birbirlerinin silâhlarını almağa yeltendiklerini görmüş ve müteessir olmuştuk. Silâhları alınan iki askerin silâhlarının geri verilmesile bu meseleyi bizzat hallettik.

Yine bu kabilden olmak üzere 12. nci Kolordu Suvari Bölüğü Kumandanı Ahmed Vecdi imzâsile Ankara'da zatı devletlerine hikâye ettikleri kapanmış bir hâdisenin ikaz ve idamesine aid tahrik edici bir mektupları da dünkü gün buraya gelmişti. Bu mektubu da aynen Nazarı Devletlerine arzediyoruz.

Bir de irtibat memurları yalnız Ankara ve Eskişehirde birer zabitten ibaret olup, ellerindeki şifrelerin ordu şifresi olduğunu ve yine böyle olacağını ve hattâ harp nizamında ve cephe dâhilinde bir Fırka oldukları halde, son ordu şifresinin kendilerine verilmediğini ve verilmesi lâzım geldiğini ve verldiği takdirde eskisi gibi onunla muhabere edileceğini pek tabii bulmaktadırlar.

Eratın toplanmasına gelince: Seyyar Kuvvetler bu havaliye geldiklerinden beri orduya 3000 er sevkettiklerini ve hattâ dün ve bugün sevkettikleri gibi, yarın da sevkedeceklerini ve yalnız seyyar kuvvetler için Yozgad hâdisesi esnâsında hazırlanıp şimdiye kadar gelmeyen mürettebâtın Konya ve Alacada bulunan erleri ile, Konyadan Teğmen Sadreddin efendi kumandasında gelmekte iken 12. ci Kolorduca tevkif edilen 80 erin ve Seyyar Kuvvetler müfreze kumandanlarından Kürt İsmail Ağanın Kalecik'teki akrabasından, Cihada iştirak etmek üzere askerlik yaşı dışındaki kimselerden toplananlardan alınacaklara müsaade edilmesine, bundan sonra Seyyar Kuvvetler kadrosunu ikmal etmek için, vaad buyurulduğu gibi, hükümetten erat istenileceğini, yaralı, hasta ve izinli eratın, son defa Karahisarda yapıldığı gibi lüzumsuz yere tevkif edilmemeleri ve tevkif edilenlerin serbest bırakılmaları temenni edilmektedir. Garp Cephesinden iki gün evvel Mutasarrıflığa gelen bir telgrafta bundan böyle Seyar Kuvvetlere para verilmemesi yazılmakta olduğundan, bunun da tashihini rica etmektedirler.

Bizler Ankaradan hareketten bir gün evvel Ethem Bey Reşid Beyle bu meseleyi görüşmek için makine başına rica ettiği halde, Posta ve Telgraf Umum Müdürünün muhalefetinden muvaffak olamadıklarını ve bir fırka kumandanının bir meb'usla vatanî bir meseleyi görüşmekten men'edilmesi teessürü mucib olduğu gibi, anlaşamamazlıkların uzamasına ve artmasına sebep olduğu ilâve edilmektedir.

Emniyet ve itimadın fiilen teessüs ve devamı için, vaziyeti bu şekle soktukları iddia edilen Fahreddin ve Refet

Beylerden Fahreddin Beyin daima düşmana ganimet bırakmakla kumanda mevkinin sarsıldığını ve bundan başka düşman karşısında kuvvetlerin iftirâkına sebebiyet verdiğini ileri sürerek artık başka bir yerde çalışmasına ve Refet Bey Dahiliye Vekâletine dönünceye kadar, şahsen tanıdıkları ve güvendikleri Kâzım Beyin, Fahreddin Beyin yerine getirilmesine vatanın selâmeti namına müsaade buyurulmasına veya Refet Beyin Dahiliye Vekâletine dönmesinin sür'atlendirilmesile bu takdirde herhangi tarafsız bir zatın 12 ci Kolorduya tâyinini tasvip etmenizi temenni etmektedirler.

Hissettiğimize ve kanaatimize göre, meselenin hal noktası buradadır. Bu naktai nazardan meselenin yüksek ve müdebbir tedbirlerinizle hal buyurulmasını vatanın selâmeti namına bilhassa istirham ederiz efendim.

Kılıç Ali, Vehbi, Eyüb Sabri, Reşid, Celâl"

Bu telgrafı büyük bir hüsnüniyetle yazıp çektiren arkadaşlar, büyük bir gaflet içinde bulunuyorlardı. Çünki —sonradan görüleceği üzere— bu arkadaşlar anlaşmazlığın hüsnü suretle halledilmesi imkânları arkasında koşarken, öte tarfatan Ethem Bey ve kardeşleri kendi âlemlerinde isyan tertipleri ve kararları almakla meşguldüler.

SEYYAR KUVVETLER KAZAN KALDIRIYOR!

Kütahyaya giden hey'etin görüşleri ve konuşmaları neticesi şunlara dayanamaktadır:

1 — Seyyar Kuvvetler, muntazam orduya karşı "Emniyet tedbirleri" denilen bir takım tahşidî tedbirleri almışlar ve almaktadırlar.

2 — Seyyar Kuvvetlerin görüşüne göre, anlaşmazlığı halledebilmek için —şimdilik— Cenup Cephesi Kumandanı Refet Beyle Fahreddin Beyi mutlaka feda etmek lâzımdır. Bunların yerine tarafsız (?) birer kumandan tâyin deilmelidir.

İsmet Bey ne olacaktır? Şimdilik ona dair bir şey söylenmiyor. Hele bunların karşılığı olarak Seyyar Kuvvetlerin alacakları tavır ve vaziyetlere dair tek kelime bile söylenilmemiş bulunuyor.

Seyyar Kuvvetlerin "emniyet tedbirleri" dedikleri yığınak hareketlerine dair Ankara da muhtelif noktalardan malûmat almağa devam ediyordu. Bu vaziyet karşısında anlaşmazlığın sulh yolu ile halli çok uzak görülüyordu.

Seyyer Kuvvetler Kumandanlığı, arzularını hal ve mevkie hâkim kılmak isteyen bir tavır almıştı. Yarım ağızla:

— Şimdilik Fahreddin ile Refet gitsin de bakalım... diyorlardı.

Öbür taraf hiç bir taahhüt kabul etmediği halde, hatırları için iki kumandanın fedâ edilmesi, muntazam ordu fikrine veda etmekle müsavi bir hareket teşkil edebilirdi. Çünki bu ilk muvaaffakiyet üzerinden, 3 - 5 gün geçerek şimdi de "İsmeti kaldırın!" diyeceklerine şüphesiz nazarile bakılabilirdi. Hem tutumlarına göre, öyle 3 - 5 gün bile beklemeden fiilen taarruza hazırlandıkları anlaşılıyordu.

Hükûmetçe mesele enine boyuna müzakere edilerek, evvelâ meb'uslar hey'etinin Kütahyada daha fazla kalmasında fayda değli, kötülük bulunduğu neticesine varılmış ve keyfiyet, Aralık ayının 28 ci günü Vekiller Hey'eti kararile kendilerine tebliğ olunarak dönmeleri lüzumu bildirilmiştir.

O akşam toplantı ve konuşma yapılmıyarak ertesi günü dönmek için, Çerkes Ethem Bey ve Reşid Beylerle vedâ ve son bir defa daha görüşülmek istendiğinde, bunların, Çerkes Ethem Bey imzasile, aşağıdaki telgrafı, yalnız adresleri yazılı makamlara değil, en küçük köye varıncaya kadar, her tarafa tebliğ ettirmek tehdidi ile tamim ettirmiş oldukları anlaşılmıştır:

"Ankarada Büyük Millet Meclisi Reisliğine
"Birer kopyesi İcra Vekilleri Heyetine, Afyonda 12. ci Kolordu Kumandanlığına, Eskişehirde Garp Cephesi Kumandanlığına, Konyada Cenup Cephesi Kumandanlığına

Bu israf ve ihtiraslarla dolu şartlar altında millet ve dveletin artık harbe tahammülü kalmamıştır. İstanbuldan gelen ve tevkif edilen Sulh tavassut hey'etinin muvafık ve müsait şartlar altında geldikleri muhakkak olduğuna göre, bu hey'etin serbest bırakılarak sulh konuşmalarının çabuklaştırılmasını bütün asker ve millet efradına tercüman olarak bildiririm.

Ankarada toplanan Meclisin ne şekilde toplandığını tabiî hepimizi biliyoruz. İlk icraatı da bu fakir milletin sırtından kendilerine senede üçyüz bin küsur lira tahsisit yapmaları olmuştur ki, senede içlerinde yüz lirayı bir arada gören pek azdır. Şimdi bol bol dalkavuklukla meşguldürler. Gelen yüksek hey'etin hemen İstanbula iadesi maruzdur.

Seyyar Kuvvetler, Kütahya ve havâlisi
Kumandanı Ethem"

Meb'uslar Hey'eti bu telgrafın metnini öğrenince âdeta akılları başlarından gidecek kadar hayret ve endişe içinde kalmışlardır. Evvelâ şaka yapıldığını zannetmişlerse de, Reşid Bey işin ciddî olduğunu temin ettiğinden, hiç olmazsa telgrafhaneye yetişilip çektirilmemesi ve geri alınması için koşmuşlardı. Fakat heyhat ki, telgraf çok erken, hattâ geceden verilmiş olduğu için her tarafa çekilmiş olduğu ve artık yapılacak bir şey kalmadığı esefle görülmüştür.

Bu vaziyet karşısında, Meb'uslar Hey'eti, hüzün ve kederle trene binerek Ankara için yola çıkmıştır. Meb'uslar Hey'etinin o gece bir tehlike geçirmiş olduğu ise sonradan anlaşılmıştır. Bu etlgrafı yazarak isyan bayrağını çeken Çerkez Reşid Bey ve biraderleri, buna karar verirken, Meb'uslar Hey'etini teşkil eden arkadaşları tevkif ve rehine ola-

rka alıkoymayı düşünmüşler ve her nedense sonradan karar verememişlerdir. Bu halden habersiz olan Meb'uslar Hey'eti arkadaşları, belki hâlâ bir hal ve tesviye çaresi bulunur ümidi, iyiniyet ve saflıkla Çerkez Reşid Beyi de beraberlerinden Ankaraya glemeğe davet etmişlerse de, o bunu kabulden kaçınarak Kütahyada kalmıştır.

Bu isyana daha evvel başlamış gözü ile de bakılabilirdi. Misâl olarak Ethem Beyin daha 4 gün evvel Kütahya Mutasarrıflığına yazdığı bir tezkereyi arzedebilirz. Emed nâhiyesine giden 5 - 10 Seyyar Kuvvet erinin halktan gelişi güzel hayvan toplamakta bulunduğunu Nahiye Müdürünün haber vermesi üzerine, Mutasarrıf da keyfiyeti Garp Cephesi Kumandanlığına telgrafla arzetmek istemiştir. Ethem Beyin sansür memuru bu telgrafı durdurmuş ve bu sebepten dolayı da Mutasarrıfa aşağıdaki yazı gönderilmiştir:

"Kütahya Mutasarrıflığına

25/26.12.1920

Sansür zabitim tarafından, telgrafhanede vazifesi sırasında görülerek gönderilen telgrafları aynen iade ediyorum. Yüksek makamların rahatsız edilmesi, ancak mes'ul kumandanlar tarafından gerekli muamelenin yapılmaması halinde haklıdır. Bu meseleyi dün gece haber alınca, hemen gereğine başvurmuş ve lâzım gelenlere gerekli emirler verilmiştir. Bu havalide bu gibi hususların takip ve önlenmesine makamım memurdur. Kütahya ve havalisinin kumandanı bendenizim. Bu yolda makamıma hiç bir suretle malûmat vermemenizle beraber Garp Cephesi Kumandanlığının rahatsız edilmesi sebeplerinin bildirilmesini ve makam tecavüzü olan bu gibi haller, mecburiyet hâsıl olmadıkça, tekerrürüne meydan verilmemesini rica ederim.

Seyyar Kuvvetler ve Kütahya ve havâlisi
Kumandanı Ethem"

*
* *

ETHEM KARDEŞLER VE AHMET İZZET PAŞA HEY'ETİ

İsyan alâmeti olarak yukarıya kaydolunan telgrafta dikkate lâyık olan mühim noktalardan biri de o zaman Ankarada bulunan Ahmet İzzet Paşanın "sulh için makbul şartlar getirdiklerine ve hemen serbest bırakılmasına" ait olan fıkralar olup, Çerkez Ethem Bey ve biraderleri, bundan sonra, kendi havâlileri ve hattâ mümkün olan her yere gitmek üzere neşrettikleri diğer beyannamelerinde, hassaten bu hey'etten, İstanbuldan, Hilâfetten ve sulhtan bahsetmişler ve artık selâhiyetter ve muhterem makam olan İstanbulun aktedeceği sulhun kabulü zarurî bulunduğu noktasında ısrar eylemişlerdir.

Bu itibarla bu isyan ve karışıklıkta Ahmet İzzet Paşa hey'etinin de —az çok— tesiri olmuş olduğunu kabul etmek lâzım geliyor. Gerçekten Reşid Bey ve bazı hempalarının Ankarada, Ahmet İzzet Paşa hey'eti ile bir iki defa buluşarak harp ve sulh hakkında konuştukları evvelce işitilmişti. Snradan Ethem Beyin ele geçen evrakından birinde, biraderi Tevfik Beye yazdığı bir telgrafın bazı fıkraları ve metinleri de bu itibarla dikkat ve ehemmiyetle görülmemek ihtimali yoktur. Şimdi yanımızda olmadığı için aynen neşredemediğimiz bu telgrafta, Ethem Bey (.....) Beyin Ankaradan geldiğini ve "malûmat ve talimat" getirdiğini kaydediyor. Diğer bir vesikada ise (...) Beyin Ahmet İzzet Paşa hey'etinden harp ve sulh için gayet kuvvetli düşünceler alarak gelmiş olduğu yazılıdır. İsmini nokta ile geçtiğimiz zat, Ahmet İzzet Paşa hey'eti erkânı ile alâkalı bir adamdır.

Malûm olduğu üzere o zaman Ahmet İzzet Paşa, Türk talihinin harp ile hal ve neticelendirilemiyeceği ve binaenaleyh ne kurtarırsak kâr sayılmak üzere işin sulh yolu ile halledimesini en iyi bir selâmet yolu olacağı kanaatine sahipti. O halde yukarıdaki parçalar eklenerek (.....) beyin, Ankaradan Kütahyaya götürmüş olacağı malûmat ve tali-

mat" ın nelerden ibaret bulunabileceğine pek takribî ve hayli kuvvetli bir ihtimal ile hükmolunabilir. Burada da Saray ve Bâbıâli, meş'um rolünü oynamıya zaman bulmuştu demek!

ANKARA HAREKETE GEÇİYOR

İsyan telgrafından sonra, tabiî her iki taraf karşılıklı tertiplerine hız vermek vaziyetine gelmişlerdir. Çerkez Ethem Bey ve biraderlerinin ilk işleri Seyyar Kuvvetler birliklerinde kalan ve kendilerince şüpheli sayılan ordu zabitlerini tevkif etmek ve kendi birliklerini tamamen emin saydıkları arkadaşlarına vererek Kütahyaya doğru toplanmağa davet etmek olmuştur.

Artık hiç vakit kaybetmemek mevkiinde olan Garp Cephesi Kumandanı ise, Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına bir telgraf çekerek, Kütahyaya, gereği dolayısile, kuvvet sevkedeceğinden, Seyyar Kuvvetlerle herhangi bir anlaşamamazlık neticesinde bir çarpışmaya mahal kalmamak üzere, Seyyar kuvvetler birliklerinin Kütahya garbına doğru sevkini emir ve ihtar ediyordu.

Ankara çok müteessir ve hayretler içinde idi. Kütahyaya gitmiş olan Meb'uslar Hey'eti, Aralık ayının 30 cu günü öğleden sonra Ankaraya vardı ve akşama doğru Mecliste yapılan gizli oturum, çok heyecanlı müzakerelerle, gece yarısına kadar devam etti. Orada bu müzakereler olurken, aynı hassaiyet ve heyecan Eskişehiri de, Kütahya ve havâlisini de işgal ve istilâ etmiş bulunuyordu.

MECLİSİN GİZLİ TOPLANTISI

Türkiye Büyük Millet Meclisi 1920 yılının Aralık ayının 30 cu günü en mühim oturumlarından birini yaparak, gece yarısına kadar devam eden konuşmalarda, Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının son aldığı vaziyete karşı bir karar vermek

zoru karşısında bulunmuştu. Kütahyaya giden, ve o gün dönen Meb'uslar Hey'eti de Meclise geldikten sonra gizli oturum açıldı. Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının isyan telgrafı ise tabiî, Meb'uslar Hey'einden önce gelmiş bulunuyordu.

Vaziyet hükûmet tarafından kâfi bir genişlikte izah edildikten sonra, Kütahyaya gidip gelen arkadaşlar dinlenmek istendi. Bu arkadaşlar vaziyetin vardığı neticeden çok müteessirdiler. Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının cehalet ve galizlikle hareket ettiği meydanda idi ve Türkiye Büyük Millet Meclisini tahkire cür'eti ise hakikaten affı zor işlerdendi. Fakat bütün bunlara rağmen, acaba bu anlaşmazlığı sulh yolu ile halletmenin bir çaresi bulunamaz mıydı? Meb'uslar Hey'etinin böyle bir acı ve teessür içinde olduğu görüldükten sonra, meselenin müzakeresine geçildi.

Hallolunacak iş hakikaten mühimdi. Ortada bastırılmak ve cezalandırılmak lâzım gelen bir hareket bulunduğu meydanda olmakla berabér, şimdiye kadar hepsi vatanı kurtarmak için çalışmış memelket çocukları arasında kan dökülmesile neticelenecek çarpışmalar da, havsalaya cidden sığmıyordu. Üstelik meselenin ehemmiyeti, yalnız bu hissî safhasından ibaret değildi. Çarpışmanın muhtemel ve muhtelif neticeleri de hesaba katılmalı ve iç çekişmeler devam ederken Yunan kuvvetlerinin ilerlemeğe teşebbüs edebilecekleri de unutulmamalı idi. Her his, her fikir, her ihtimal, herkesi bir yolda düşüncesini söylemeğe sevkediyor, Meclisi büyük bir acı ve teessür kaplamış, bahisler devam edip gidiyordu. Bu ihtilâf çıktı çıkalı olup biten işler, konuşmalar ve muhabereler hep ortaya dökülmüş, meselenin gizli kapaklı hiç bir ciheti kalmamıştı. Nihayet bir karar verilmeli idi, fakat bu karar nasıl bir karar olmalı idi?...

Bir aralık meb'uslardan biri, galiba Erzurum mebîusu Hüseyin Avni Bey, şöyle bir sual sordu:

— Mesele etrafında çok konuştuk. Herhangi bir neticeye varabilmekliğimiz için, hükûmetin bu meseleden dolayı Meclisten bir karar almaya mı, yoksa vaziyet hakkında Mec-

lise malûmat vermeğe mi gelmiş olduğunu bilmekliğimiz lâzımdır.

Bu sual üzerine ben söz alarak hulâsaten şunları söylemiştim:

— ... Bu kadar mühim bir meselede hükûmetin Meclise yalnız malûmat vermeğe gelmiş olduğu düşünülemez. Tabiîdir ki Meclis bu mesele karşısında bir karar alacaktır.

Kürsüde Mustafa Kemal Paşa beni takip ederek, meali aynen hatırımda kalan şu beyanatta bulundu:

— Arkadaşlardan birinin sorduğu suale, Yunus Nadi Beyefendi hazretlerinin verdiği cevabı dinlediniz. Yuns Nâdi Beyefendi hazretleri, bu kadar mühim bir işde, hükûmetin değil, ancak yüksek Meclisinizin karar alması lâzım geleceğini beyan buyurdular. İşin ehemmiyetini inkâr ve işi küçümseyecek değilim ve yüksek Meclisinzin herhangi mesele hakkında olursa olsun karar vermek hakkı da malûmdur. Fakat Yunus Nâdi Beyefendi hazretleri ile beraber yüksek Meclisinizinde malûmu olmak gerektir ki, bu türlü meselelerde hükûmetin karar alamıyacağı nazariyesi asla doğru değildir. Hattâ eğer sizin karşınıza bu türlü meseleler karşısında karar alamıyan bir hükûmet gelirse, siz onu kabul etmeyiniz ve hemen ıskat ediniz, derim!... Böyle hâdiseler karşısında, onlardan daha hafifleri ve daha ağırları karşısında karar alamıyan hükûmetler, her şeyden evvel hükûmet olamazlar. Hükûmet bir isyan karşısındadır ve buraya gelmeden evvel isyanın hâkimiyetine meydan vermiyecek kararlarını ve tedbirlerini tabiî almıştır. Müzakerelerinizi neticelendirebilmek için bu cihetler de böylece malûmunuz olmak gerektir.»

"Beyefendi hazretleri" tâbiri, Paşanın vaziyet karşısındaki hiddetinin alâmeti idi. Beni, Meclis kararı ile işi biraz uzatabilmek ümit ve imkânına sevkeden mülâhaza ise, Seyyar Kuvvetler Kumandanlığının doğrudan doğruya bir çarpışma kabul etmeğe bedel, meselâ vaktile isyan mıntakaları olan Düzce ve Bolu taraflarına çıkarak yeni bir gaile ihdas

edebilmeleri ihtimali idi. Kazanılacak vakitle bu türlü ihtimallerin dahi önüne geçilebilecek tedbirler alınması lüzumunu düşünmüş bulunuyordum.

Uzun müzakerelerden sonra Meclis şu neticeye vardı: Eğer Çerkez Ethem Bey ve biraderleri kendi rızaları ile Seyyar Kuvvetlerin başında bulunmaktan vazgeçerek bir kenarda oturmak isterlerse, bu şekil hükûmetçe de kabul edilsin; aksi takdirde memleketin ve ordunun selâmetinin gerektirdiği tedbirlerin ittihaz ve tatbiki zarurîdir.

Bu netice, meselenin herhangi bir şekilde müsâdemesiz halline taraftar olanlar için yine ufacık bir ümit köşesi bırakıyordu. Kendi rızaları ile Seyyar Kuvvetler Kumandanlığını terkederek bir kenara çekilmeleri!.. Ne var, artık bunu olsun yapmalı değiller mi?.. Yapsınlar ve bunun için çalışılsın şeklinde bir ümit!.. Hattâ bu maksatla, bu biraberlerin o zaman Ankarada bulunan babaları Ali Beyin, Eyüp Sabri Bey ile tekrar Kütahyaya gönderilmeleri bile düşünüldü. Mustafa Kemal Paşa bu teklif ve tedbiri iyi karşılayarak Ali Beye cepheye gitmesi için vesika bile çıkarıldı. Bu biraderlerin babalarına çok hürmet ettikleri ve o emrederse, belki kabul edecekleri söyleniyordu. Ertesi gün, yani 31 Aralık 1920 de, Ali Bey Eyüp Sabri Beyle Kütahyaya hareket edecekleri sırada, cepheden gelen haberlerle bundan vaz geçtiler. Çünkü Çerkez Ethem Bey ve biraderlerinin Yunanlılarla anlaşarak temas halinde bulundukları anlaşılmış, artık her ümit bitmiş ve olacağına varmak yoluna dökülmüştü..

GARP CEPHESİNİN FAALİYETİ

Garp Cephesi Kumandanı, isyan haline geçen Seyyar Kuvvetler Kumandanlığını Eskişehirde beklemektense, derhal harekete getirdiği kuvvetleri Kütahya üzerine sevketmiş, Garp Cephesi kuvvetleri Kütahyaya giderken, Seyyar Kuvvetler garp tarafına doğru geri çekildiklerinden, ordu bir-

likleri derhal duruma hâkim olmuşlardır. İsmet Bey ise, son Meclis müzakerelerinin kendisine tebliğ olunan neticelerini de gözönünde bulundurarark, birbirleri peşine bir kaç beyanname neşretmiştir. Bunları, hâdiselerin silsilesine göre aşağıdaki gibi gözden geçirleim:

"BEYANNAME

Garp Cephesi Kumandanlığı Erkânıharbiyesi

Eskişehir, 31.12.1920

1 — Büyük Millet Meclisi, şahıslar ve cemiyetler tarafından para toplanmasını menetmiştir. Birinci Seyyar Kuvvetlerin başında bulunan Ethem ve Tevfik Beyler de, ahaliden kendi başlarına para alamamak hususunda Büyük Millet Meclisinin verdiği emirlere kat'iyen itaat etmeğe mecburdurlar.

2 — Birinci Seyyar Kuvvetlerin başında bulunan Ethem ve Tevfik Beyler, hükûmet tafafından verilen erzak ve paranın nereye sarfolunduğundan hesap vermeğe mecburdurlar. Hükûmet tarafından 1 ci Seyyar Kuvvetler namına verilen para, müfreze kumandanlarının ve eratın maaşlarına, iaşelerine ve techizatyına mahsus olup, Ethem ve Tevfik Beylerin zatî hususlarına mahsus değildir. Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kumandan ve müfettişleri, her makamın olduğu gibi, 1 ci Seyyar Kuvvetlerin de kasalarını, muamelelerini ve mevcut askerile tertiplerini teftiş etmeğe memur ve mecburdurlar.

3 — Büyük Millet Meclisi harp ve vatan hıyaneti gibi suçların muhakemesini, İstiklâl Mahkemesine vermiştir. Seyyar Kuvvetlerin başında bulunan Ethem ve Tevfik Beyler, ahaliyi kendi başlarına cezalandırmak selâhiyetine sahip değildirler. Ahaliye zulüm edilmemesi hakkında Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin emirlerine behemehal itaat etmekle mükelleftirler.

4 — Büyük Millet Meclisi ahaliden asker ve harp vasıtaları alınmasını ancak Askerlik Şubeleri vasıtaisle yapar. 1 ci Seyyer Kuvvetlerin başında bulunan Ethem ve Tevfik Beyler, kendi adamları vasıtasile köylerden istedikleri gibi asker, silâh ve at toplamak haklarından mahrum ve memnudurlar. Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin bu hususstaki emirleri behemehal icra ve tatbik ettirilecektir.

5 — Hükûmet memurları istisnasız herkes için muteber ve selâhiyetlidirler. 1 ci Seyyar Kuvvetlerin başında bulunan Ethem ve Tevfik Beyler sivil memurları diledikleri gibi azledemez, uzaklaştıramaz, değiştiremez, tâyin edemezler. Hükûmetin emirlerine herkes istisnasız behemehal itaat ve riayet etmeğe mecburdur.

6 — 1 ci Seyyar Kuvvetlere dahil müfreze kumandanları ve erat; Büyük Millet Meclisi Ordusunun cüzleridir. Yoksa 1 ci Seyyar Kuvvetlerin başında bulunan Ethem ve Tevfik Beylerin şahıslarının ecirleri ve şahsî emellerine bağlı köleler değildir. Milletin silâhı ve eratı ancak Türkiyeyi temsil eden Büyük Millet Meclisinin iç ve dış düşmanları aleyhine kullanılmak için kumandanlara verilmiştir. Yoksa milletin silâh ve askerini, Ethem ve Tevfik Beylerin memleket içinde diledikleri gibi hüküm ve ceza etmelerini temin için ellerine verilmemiştir.

Büyük Millet Meclisi Erkânıharbiye-i Umumiye Reisi Garp Cephesi Kumandanı İsmet"

Görüldüğü ve daha da görüleceği üzere artık 1920 senesinin bu sonuncu 31 Aralık günü, Seyyer Kuvvetler meselesi en cezrî halline doğru en kat'î yolu almış, bütün azim ve kat'iyeti ile ileri götürülmek üzere ele alınmış gidiliyordu.

Garp Cephesi Kumandanının ikinci beyannamesi de şudur:

"Halka Beyanname

31.12.1920

Evvelce 1 ci Seyyar Kuvvetler Kumandanı olan Ethem ve biraderleri Büyük Millet Meclisine isyan etmişlerdir. İsyanlarının sebebi, ahaliye zulmedilmemesi, ahaliden vergileri dışında, doğrudan doğruya kendi adamları tarafından para toplanmaması, Askerlik Şubelerinden başka hiç kimsenin kendiliğinden asker almaması, Ethem ve adamlarının halkı ve eskeri idam etmemesi ve suçluların mahkemelere, İstiklâl Mahkemelerine verilmesi hakkında Büyük Millet Meclisinin verdiği kat'î emirlere itaat etmemeleridir.

1 ci Seyyar Kuvvetlerde bulunan mücahidler, Yunanla muharebe etmek için tahsis edilmiş olup, Ethem ve biraderlerinin diledikleri gibi halkı soymalrai için icra vasıtası olarak ellerine verilmemiştir.

1ci Seyyar Kuvvetler mücahidleri Büyük Millet Meclisi yanında makbul ve muteberdir. Ethemin arkasından ayrılıp en yakın nizamiye kıt'asına iltihak etmeleri ve Ethemin ahvalinden kurtulmaları lâzımdır.

Büyük Millet Meclisi Erkânıharbiye-i Umumiye
Reisi ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet"

***

ÂSİ KARDEŞLERE SON TEKLİF

Son günlerde, bu mesele münasebetile Türkiye Büyük Millet Meclisinde cereyan etmiş olan müzakerler neticesinde, eğer Ethem Bey ve biraderleri, saptıkları serkeşçe isyan vaziyetinden pişman olarak bir kenarda oturmak isterlerse, bu kabul ve icra edilsin, aksi takdirde hükûmet, gereğini tatbik ve infaz etsin diye bir karar verilmiş olduğu evvelce yazılmıştı. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey bu kararı

tebliğ ettikten sonra, buna kendiliğinden bazı fikir ve mütalâalar ilâve ederek Ethem Beye Kütahyadan şu telgrafla son teklifi yaparak, bu biraderleri akıl ve basirete davet etmiştir:

"Ethem Beyefendiye - (Hususidir)

Kütahya, 31.12.1920

1 — Garp Cephesi ve Büyük Millet Meclisine çektiğiniz telgraf üzerine kumandanlıktan ayrılmanız hakkında aldığım 26.12.1920 tarihli emri diğer bir telgrafla tebliğ ediyorum. Büyük Millet Meclisinin kararı ile zâtıâlilerine diğer bir teklif yapılmaktadır. Bunu da ayrı bir telgrafla resmen tebliğ edeceğim. Muhaberat artık kat'î ve resmî şekillerde cereyan ettiğinden, hususî his ve düşüncelerin yeri kalmamıştır.

Bununla beraber ve sırf kendiliğimden olmak üzere, zâtıâlilerine şahsî bilgilerimi açıklamayı mukaddes bir arkadaşlık vazifesi addettim. Bu düşüncelerim 2 ci maddede yazılıdır:

2 — Bir buçuk aydanberi, sizlere türül türlü vesveseler verildikten başka, sizden herkes türlü türlü istifade etmeğe yeltendi. Bu gibi anlaşmazlıklarda ya insan büyüğünün sözüne itaat eder, yahut, inadın neticesi mukavemet ve çarpışma olursa, talihde muvaffakiyet ihtimali muvazene eyler. Cephede emir ve kumanda ve itaat ve inzibat keyfiyeti, hükûmet merkezinin bir siyasî meselesi haline getirildi. Ondan sonra diğer cephelerde bulunan Millî Reislerin iştirâkine, gizlice müracaat olundu. Ondan sonra ordu içinde propagandanın tesirlerine güvenildi. En nihayet, kat'î propaganda girişilmesine hem hükûmetin karar veremiyeceği, hem de kâfi kuvvet bulunamıyacağı zannolundu. Bunlar yanlış ve muzir tedbirlerdi. Fakat hepimizden akıllı olan Reşid Bey bu tedbirlerin isabetsiz ve yanlış olduğunu takdir etmedi ve en nihayet kaleme aldığı son telgrafla en isabetsiz bir mu-

ameleye başvurdu. Kardeşler arasında kan akması, bu gidişle maatteessüf kaçınılmaz görünüyor. Muhterem olan izzetinefsinizi koruyarak ve tekraren arzedeyim ki, büyük mücadelelere girişmiş zatlarda hayat korkusu olmaz. Fakat herhangi bir çarpışmanın başarı sebeplerini, daha çarpışmadan önce tartmak icabeder.

Ordunun kurşun atmıyacağı ve bazı birliklerin size katılacakları hakkında —ihtimal aldığınız— teminata inanmayınız. Oradaki gerçek kuvvetlerin miktarı malûm. Beşbin miktarında işaa edildiği işitilmekle beraber, bunun onbin olması, mikyas alınmıştır. Oradaki kuvvetlerin ne vasıta ve suretle idare edildiği ve talim ve terbiye derecleri, inzibat durumları malûm ve mücerreb olmakla beraber, Millî Kuvvetleri lâğvettiğimiz ve hattâ ele geçecek kumandan ve eratının hayat ı tehlikede kalacağı gibi iğfallerle herkesin canını, malını savunma kaygusuna düşerek ciddiyetle karşı koymağa yemin ettirileceği ve daima cephane ihtiyacından bahsedilmiş olmasına rağmen, külliyetli topçu ve piyade cephanesi bulunduğu kabul edilmiş, velhasıl bu faraziyelere göre ve en geniş ihtiyatlara riayet edilerek kat'î tedbirler alınmıştır.

Hiç kimse size açık ve samimî bir kardeşlik yapmadı. İşte ben vaziyeti böyle hülâsa ettikten sonra Büyük Millet Meclisinin teklifi veçhile, biraderlerinizle beraber emin gördüğünüz şekil ve tertipte çekilmenizi, hem şerefiniz ve hayatınız için, hem Seyyar Kuvvetler mensupları için en münasip addediyorum. Bugün başka bir hal çaresi kalmamıştır. Kumanda ve siyasî mücadele hayatında, sırası geldiği zaman çekilmesini bilen adam, memlekete az bir zamanda yeniden hizmet ve fikirlerini infaz edecek bir vaziyete girer. Meşru bir surette çekilmemek için bir defa daha çarpışma talihini denemek gibi meşru olmıyan bir harekete başvurulursa, bunun neticesinde şeref ve hizmet imkânlarının muhafazası aynı ihtimalde kalmaz. Ben vazifem icabı buralarda ciddî teşebbüslere başlamakla beraber, bu telgrafları tamamen şifre

ile vererek, şimdilik mahrem tuttum. Bir defa şifahen görüştüğüm zaman, ne kadar açık bir surette fikir beyan ettiysem, bu defa da yazile aynı açıklık ve samimiyetle hakikati söylüyorum. Telgrafımın mürettep ve pazarlığa vesile addedilmesi yanlış olur. Son selâm.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet"

***

"Gedizde 1. ci Seyyar Kuvvetler Kumandanlığına

Kütahya 2135 31.12.1920

Ankaraya ve Garp Cephesi Kumandanlığına yazdığı açık telgraf, Büyük Millet Meclisinin meşruluğuna karşı isyan ve bu sebeple vatan hıyaneti olduğundan Ethem Beyin azlile hakkında kanunî takibat yapılması Büyük Millet Meclisi Erkânı Haribyei Umumiye Reisliğinden emrolunmuştur. 1 ci Seyyar Kuvvetler Kumandanlığını, sizden ve Biraderiniz Tevfik Beyden sonra, en kıdemli müfreze kumandanına teslim edip bırakınız.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet"

***

"Gedizde Ethem Beye

Kütahya 2136 31.12.1920

Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine tecavü ve isyanı ifade ederek çekmiş olduğunuz telgraf üzerine, mesele 29 Aralıkta Mecliste bahis mevzuu olmuş ve Büyük Millet Meclisince kumandanlıktan alınmanız ve hükûmet tarafından ittihaz olunan tedbirler tasvip edilmiştir. Kütahyadan hey'etin dönmesi üzerine, meselenin kan dökülmeden halli çin Büyük Millet Meclisinin son bir yüksek kalbliliği olmak üzere Ethem Beyle biraderlerine, kat'î surrette kuvvet başından ayrılarak hükûmete sığınmaları için teklif yapılması ve dehalet ettikleri takdirde hayatlarının temin edileceği ve

haklarında verilecek kanunî hükmün affı için hükûmetçe Büyük Millet Meclisi nezdinde vasıta olunacağının tebliğ edilmesi hususunda Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal paşa tarafından Meclise teklif yapılmış ve bu teklif Meclisçe kabul edilmiştir. Aldığım emir üzerine teklifi aynen tebliğ eder ve cevabını makine başında beklerim.

Garp Cephesi Kumandanı
İsmet"

Telgrafların tarihlerinden de anlaşılacağı gibi, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey bazı kuvvetlerle Kütahyaya geldiğinde, Ethem ve biraderleri daha emin bir vaziyete geçmek için oradan çekilmişler, Gedize gitmişlerdi. Fakat daha o gün haber alındı ki, bu biraderler yalnız Gedize çekilmekle kalmıyarak, aynı zamanda Uşağa gönderdikleri bir memurla Yunan kuvvetlerile birleşmişler, müşterek hareket için anlaşma müzakerelerine girişmişlerdi. O zaman Simav veya Demirci taraflarında bulunan Saruhan Mutasarrıfı Aziz Bey de, hâdiseyi haber alır almaz yine Gedize koşmuşsa da, Ethem ve biraderleri Yunanlılara evvelâ Sami Bey isminde bir arkadaşlarını gönderdikleri halde, Aziz Bey Gedize vardığında Reşid Beyin dahi Uşak'a Yunan Kumandanlığı yanına gitmiş olduğu anlaşılmıştır. Sonradan Ankaraya gelen Aziz Bey bu cihetleri yana yakıla anlatıyordu.

ETHEM'İN KÜSTAHCA CEVABI

Garp Cephesi Kumandanının çok makul, haklı ve çok vicdanî olan teklifine Ethem Bey tarafından ertesi gün, yâni 1 Ocak 1921 da gayet küstah bir cevap verilmiştir. Bu telgrafında Ethem "Çektiğim telgraf ve telgraflar tamamile bir hakikattir." ifadesile isyanında ısrar ettikten sonra: "Ben de kendi hesabıma her türlü ihtiyata riayet ettim. Şimdiki meşguliyetim, hâdiseleri lehime uydurmak için taaarruzunuzu beklemektir. Meşruiyetini iddia ettiğiniz son vaziyetiniz darmadağın olacaktır. Bana saldıracağınız askerin nankör ola-

cağına kani olmakla beraber, aksi hal de düşünülmüştür." diyor ve ilâve ediyordu: "Büyük mücadelelere girişmiş zatlarda hayat meselesi bahis mevzuu olamaz diyorsunuz. Bu tavsiyeyi bana söylemek liyakatinde olduğunuzu isbat etmek için Uşak cephesine buyurmanız lâzımdır."

Seyyar Kuvvetlerin nazarında muntazam ordunun hakikaten beş paralık kıymeti olmadığının âdeta sabit ve açık bir akide halini almış olduğunu, Ethemin yine o telgraftaki şu cümlesinden anlıyoruz: "A gözünü sevdiğim biçareleri! Talim ve terbiye ile 93 denberi (1877 harbini imâ ediyor) kazandığınız en ufak muharebeyi gösterebilecek vaziyette olsanız, bu iddianıza o kadar hayret ve taaccüp etmiyeceğim.."

Ethemin telgrafı şu cümlelerle bitiyordu: " Bana karşı ehemmiyet verici bir vaziyet alınız. Aksi halde hak ve hakikat muvaffak olacaktır. Tarih beni az ve sizi çok lânetliyecektir. Baki ilk selâm."

Artık vaziyetten açıklanmamış hiç bir nokta kalmadığı meydandadır. Bundan sonrası çarpışmadır. Fakat bu çarpışma, fırsatı ganimet bilen ve Seyyar Kuvvetlerden istifade etmeği düşünen Yunanlıların da taarruzları neticesi olarak Birinci İnönü Muharebesine varmış ve onun içinde eriyip gitmiştir.

Garp Cephesi Kumandanı, Etheme son mektubunda, kuvvet muvazenesi yaparken Yunanlıları hesaba katmamıştı! Halbuki —görüleceği üzere— işe Yunanlılar da karıştıkları halde, hem onların taarruzu defedilmiş, hem Seyyar Kuvvetler meselesi hallolunmuştur. Anlaşıldı ki, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey ordu vücude getirmek vazifesi namına az zamanda hârika yaratmıştı.

FIRSATÇI YUNANIN TAARRUZU

Yunanlılarla birleşmeğe ve onlardan cephane vesaire alarak birlikte hareket etmeğe teşebbüs etmiş olan Ethem ve biraderlerine yapılan son tekliften de müsbet bir netice

çıkmamış ve bilâkis Ethemin o esnada İstanbulla bile birleşmeğe çalıştığı sonradan ele geçen aşağıdaki telgraftan anlaşılmıştır:

"Gördes Kaymakamlığına

— Geciktirilmesi ve ihmali idamı muciptir. —

2.1.1921

İstanbulla görüşmek ve memleketi Ankaranın ihtiraslarına feda etmemek üzere Ankarada bulunan sulh hey'etinin [*] tevkif edilmesinden dolayı Ankara hükûmetine verdiğim protestonamenin en yakın Yunan kumandanlığına hususî bir memurla gönderilerek doğrudan doğruya İstanbulla muhaberemizin temini için müracaat edilmesi ve muhaberemizin şifre olmayıp açık olacağının tebliğile neticesinin süratle bildirilmesi ehemmiyetle rica olunur.

Umum Millî Kuvvetler Kumandanı
Ethem"

Artık kaybedilecek vakit kalmamış olduğuna göre Garp Cephesinden Kütahya havalisine naklolunan mutnazam kıtalarla isyan halinde bulunduklarında en ufak bir şüphe bile olmıyan Seyyar Kuvvetler üzerine yürünülmüş ve bunlarla yer yer temas muhafaza olunarak ve her temasta bir miktar ateş açılarak, hep çekilen bu kuvvetler bir hayli kovalanmıştır. Muntazam bir kuvvet karşısında Seyyar Kuvvetlerin harp kabiliyeti hakkında İsmet Beyin ileri sürmüş olduğu düşünceler samimî oldukları kadar doğruydular. Seyyar Kuvvetler eratı bu takip ve çarpışmalarda fazla olarak can kaygısına düşmüş olmakla beraber, hiç bir tarafta esaslı ve ciddî bir harp yapamıyorlar, bir müddet dayandıktan sonra daha ziyade karmakarışık bir halde çekiliyorlardı.

Takip... Takip...

Fakat bir an gelmişti ki, Garp Cephesi Kumandanı bu vaziyet karşısında harp vaziyetini düşünmeğe mecbur olmuş-

---

[*] Bu heyetin Ahmet İzzet Paşa heyeti olduğunu tabii herkes bilir.

tu: "Garp Cephesi birlikleri takiple meşgul ve böylelikle asıl harp sahnelerinden uzaklaşmış bir vaziyette bulunurken, Yunan düşmanı da taarruza başlarsa? Hem niçin başlamasın, Yunanlılara göre, böyle bir vaziyet kaybolacak fırsat mıdır?"

Kafasında şimşek çaktıran bu fikir üzerine Garp Cephesi Kumandanı —zaten Seyyar Kuvvetlerle ciddî muharebe verilmek ihtimalini de görmediği için— yukarıki Yunan taarruzu ihtimali düşüncesile derhal gerisin geriye dönmüş, en sür'atli yürüyüşle Kütahyaya varmış ve gerçekten oraya varır varmaz Yunanlıların taarruza geçtiklerini öğrenmiştir.

1921 yılının Ocak ayının 6 cı günüydü. Binaenaleyh Yunan taarruzu ihtimaline karşı âdeta ilhamî bir fikirle Kütahyaya dönmüş olan İsmet Bey, orada hiç durmıyarak ve kıtalarını da hiç durdurmıyarak hemen Şimal Cephesi istikametinde, geceli gündüzlü yoluna deva metmiş ve henüz vakitken İnönü mevkiine yetişebilmişti.

İsmet Bey Kütahyaya gelirken, ve bütün oralarını terkederek İnününe yükselirken, Ethemlerin Seyyar Kuvvetleri Karşısına yalnız teması muhafazaya memur küçük bir kuvvet bırakmıştı. Bu kuvvet de, Ethemin artık Yunanlılarla mütenazır giden mukabil taarruzları önünde yavaş yavaş Kütahyaya kadar çekilmiş, fakat orada sıkı tutunarak kendisini ciddî surette savunabilmişti.

BİRİNCİ İNÖNÜ VE ANKARA

Bu uretle artık tarihimizde adına "Birinci İnönü Muharebesi" denilen mühim hâdise, en müşkil şartlar içinde başlamış bulunuyordu. İsmet Beyin İnönüne yetiştirdiği kuvvetler beş altı gündür durup dinlenmeksizin, gece gündüz yürüyen askerlerdi.

Birinci İnönü Muharebesinin ilk gelişmelerini Mustafa Kemal Paşanın Türkiye Büyük Millet Meclisine vermiş olduğu aşağıdaki kısa izahlar ve beyanattan takip edebilirz:

"Yunanlılar Ethem beyin kendilerine iltihakından son-

ra dört muhtelif istikametten hudutlarımıza tekrar taarruz ettiler:

Birincisi, Yenişehirden Köprühisar mevkiine vuku buldu ki, oradaki kuvvetlerimiz, Köprühisarda düşmanı bir müddet durdurduktan sonra Bilecik üzerine çekildiler.

Diğeri İnegölden Nazifpaşa mevkiine vuku bulan taarruz olmuştur ki, bu taarruzda düşman ilerlemeğe ve Pazarcık - Karaköy üzerinden inerek İnönündeki cephemizle temasa muvaffak olmuştur. Düşmanın bu cephedeki faal kuvveti iki fırka tahmin edilmektedir.

Üçüncü bir Efzun ftrkasının da bu kuvvetlerin gerisinde olması melhuzdur. Burada kıtalarımız düşmanla dün ve bugün şiddetli muharebeye girişmiş ve şimdiye kadar müdafaaya muvaffak olmuşlardır.

Diğer bir istikameti de Gediz üzerine Ethem Beyin kuvvetlerinin taarruzu teşkil etmiştir ki, defedilmiş ve el'an bu kuvvetlerle temas muhafaza edilmekte bulunmuştur.

Dördüncü de düşmanın Uşak üzerine vâki olan taarruzudur ki, daha başlangıcında İslâmköyünde durdurulmuştur."

Reis Paşanın beyanatından sonra Mecliste ordumuzun muzaffer olması hakkında bir dua yapılmış ve celse hürmeten onbeş dakika tatil edilmiştir.

Düşmanın taarruzu 6 Ocak günü başlamıştır. O gün Ankarada matbaada çalan telefonu elime aldığım zaman Miralay Nazım Bey merhumun beni aradığını gördüm. Cepheye hareket etmek üzere bulunduğunu söylemek için beni arıyormuş. Dedi ki:

— Yunan taarruzu başladı. Ben fırkamla bu akşam gidiyorum.

— Allah, Allah!.. Ne taraftan taarruz ediyorlar?

— Her taraftan.. Hem yalnız değil.. Çerkes Ethem biraderleri de beraber olarak..

— Sahi mi söylüyorsunuz?

— Sahi misi, değil misi yok. İşte bu maatteessüf böyle.

— Şimdi neredesiniz?

— İstasyondayım.. Paşa hazretlerinin yanında..

Çerkes Ethem biraderlerinin bu türlü hareketlerini bir türlü havsalama sığdıramıyordum. Nâzım Bey merhuma tekrar tekrar sorarak beni inandıracak tafsilât almağa çalıştım. Onun çok konuşmağa vakti yoktu:

— Muhakkak, dedi, Paşa hazretlerinde kat'î malûmat var. Size bu haberi emirlerile veriyorum.

Anladım. Bu, Meclisteki hâdisenin daha kat'î bir mukabelesi, daha maddî bir cevabıydı. Hemen hareket etmek üzere bulunan Nâzım Bey merhuma selâmetler ve muvaffakiyetler temenni ettim.

Bu Miralay Nâzım Bey, evvelce Konya taraflarında bulunurken, son isyan hâdiseleri içinde Bolu taraflarına çıkarılmış çok değerli bir zabitti. Boluda kaldığı müddetçe çelik gibi bir fırka yapmış ve son günlerde fırkasile Ankaraya gelmişti. Onun askerlerini görmek hakikaten bir zevkti. Giyimi, kuşamı, disiplini, idaresi, şekil ve kıyafeti fevkalâde güzel ve mükemmel bir fırka!...

Yunan taarruzu başladığı gün, Garp Cephesi Kumandanının büyük kuvvetlerile Kütahyada bulunduğunu Ankara biliyordu. Bu sebeple elde yetişebilecek nerelerde kuvvet varsa hepsi düşmanın karşısına gönderilecekti. İşte Nâzım Bey bu suretle en seri surtte en yakın yetişecek kuvvetin kumandanıydı. Hatırımda kaldığına göre, Kaymakam Çolak İbrahim Bey kuvvetleri de bu suretle ilek sevkolunan kuvvetlerdendi.

Birinci İnönünde fırkasile muharebeye muvaffakiyetle iştirâk ve hattâ muharebeye başlıyan Nâzım Beyi ondan sonra bir daha Afyonkarahisarında görmüştüm. Bu kahraman Türk evlâdı sonradan Altıntaş muharebelerinde şehit oldu ve cenazesi Ankaraya getirilerek omuzlarımız üzerinde taşınmak üzere Hacı Bayram mezarlığına gömüldü.

Ne gibi ahval ve şerait içinde başladığı görülen ilk İnönü muharebesinin hele iki üç günlük safhaları çok elem ve endişe veren ihtimaller içinde geçti ve görülceği üzere

bundan dolayı zaferi de o kadar parlak oldu...

Ertesi sabah Muhittin Baha Beyle beraber Mustafa Kemal Paşayı ziyarete gitmiştik. O da evden iniyormuş. Kapı önünde birleştik. Ortalık bembeyaz kar, Mustafa Kemal Paşa ise, içine saklandığı kürkün kenarından çıkardığı çok sevimli siması ile hararet doluydu:

— Ben zaten, dedi, biliyordum. İş çoktan bu vaziyetteydi. Fakat işleri vakitsiz nasıl bozabilirdim.

Maamafih keşke bozaydı, keşke ortalığı akıl ve mantığa davet edeydi. Orası öyle olmakla beraber bunu kim veya kimler yapacaklardı?

İSTİKLÂL HARBİMİZİN İLK BÜYÜK DESTANI

1921 Ocak ayının 6 cı günü başlıyan Yunan taarruzunun başlangıcında ordumuzun büyük kısmı Kütahya taraflarında Çerkes Ethemle biraderlerinin açmış oldukları gaile peşindeydi. Ankaranın vaziyet karşısındaki ilk hesap ve intibaı şuydu:

1.) Demek ki, Çerkes Ethem ve biraderlerinin şimdiye kadar "anlaşmazlık" dediğimiz hareketleri, suikast mahiyetinde ve önceden hazırlanmış bir teşebbüsmüş.

2.) Muntazam ordu birlikleri tertipli bir isyanın bastırılması için, Kütahya taraflarına alındıktan sonra Yunan kuvvetleri, müttefikleri olan Ethem biraderlerle müştereken taarruza geçmişlerdi.

3.) Şimdi ordumuz bu suretle, sayısı artmış bir düşman kuvveti ve hareketi karşısındadır. Vaziyet hem müşkil, hem ciddiydi.

Fakat Ankaranın garip bir hususiyeti vardır ki, her hâdise karşısında ayrı ayrı görünmekte devam etmiştir: Müşkül ne kadar büyürse, azim ve cesaret o kadar artmak hususu!...

İlk günlerde Çerkes Ethem ve biraderlerinin isyanı esef verici büyük bir gaile gibi görünürken, sonradan bu biraderlerin hattâ Yunanlılarla iştirâki ve hattâ Yunanlıların fır-

sattan istifadeyle taarruza kalkmaları karşısında Ankara itidal ve vekar kesilmişti... Olup - bitti, büyük bir soğukkanlılıkla kabul ediliyor, artık azim ve sebatla hep tedbir düşünülüyordu.

Böyle odmakla beraber, vaziyet, yüzleri ciddiyetten mermer yapan bir endişe ile de takip olunuyordu. Gariptir ki, bu endişe büyük bir iman ve kanaatla da karışıktı: Dünya bir araya gelse, bizim hakkımızdan gelemezler ve er geç nasıl olsa biz hakımızı kendimiz alırız kanaatı!..

Vaziyetin çok müşkül ve çok ciddî olduğunu söylemiştik. Ankarada hak ve hakikati bilenler, etraftan yetiştirilmesine çalışılan kuvvetlerin vakit ve zamanile yetişip yetişemiyeceğini takiple beraber Kütahya tarafında bulunan İsmet Beyin düşmanı karşılamağa muvaffak olup olamıyacağını hesaba katıyor ve vaziyetin gelişmesini dakikası dakikasına takip ediyordu.

O GÜNLERDE MUSTAFA KEMAL...

İlk günlerde düşman, önündeki zayıf kuvvetlerimizin ağır ağır çekilmesi üzerine nisbeten kolaylıkla ilerliyebiliyordu. Fakat etrafı saran asabiyet, düşmanın her ilerleyiş adımını büyük bir hiddetle karşılıyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisinin o zaman Reisliğine mahsus büyük salonu bir nevi istihbarat dairesi olmuştu. Meclis âzaları ekseriyetle orada toplanarak, cepheden alınabilen haberleri harita üstüne tatbik ediyorlardı. Ekseriya Mustafa Kemal Paşa da oraya gelerek arkadaşlara harita üzerinde bilgi veriyordu. O heyecanlı zamanların farkettirici vasfı şundaydı: Mustafa Kemal Paşa, kendisine tevcih edilen çeşitli suallere karşı asla kat'î cevap vermiyor, bunları:

"— Bakalım, harekâtın gelişmesi ne gösterecek?" diye müphem karşılıklarla geçiştiriyordu. Fakat şu farkla ki, Paşanın kendisinde fazla bir endişe yoktu. Ağzı müphem konuşurken, yüzü şen ve emindi.

9 Ocaktan itibaren durum daha ciddî, çok ciddî oldu.

Artık düşman İnönüne kadar, şu Eskişehirin yanıbaşındaki vâdiye kadar gelmiş ve orada muharebeye tutuşulmuştu.

Harekâtı takip etmek için uyku uyumıyan arkadaşlar çoktu. Fakat bu, korku ve endişeden değil, asabiyet ve hiddetin çokluğundandı. Birinci İnönü Muharebesinden korkan, mutat tâbirile panik yapan hemen hiç bir fert hatırlayamıyorum. Halbuki vaziyet orada pek ciddiydi, dediğimiz gibi, çok müşküldü ve en zayıf bulunduğumuz, hattâ zaaf ve kuvvetlerimizin derecesini hakkile bilemediğimiz bir zamandı.

9 Ocakta sağ cenahımızın biraz kırılmasına rağmen, ertesi gün de muharebe olanca hızile devam ediyordu. O gün artık Paşa haritada tesbit olunacak cihet göremiyerek, elinde tesbihi, herkese:

"— Pek galip bir ihtimalle bugün iş olacağına varacak.. Hele bekliyelim!.." diyordu.

O gün Ankarada asabiyet ve heyecanın hakikaten buhran devirleri yaşanıldı ve ancak ertesi gün, 11 Ocak 1921 dedir ki düşmanın nihayet mağlûbiyeti kabul ederek çekilmekte olduğu haberi alındı. Ne acayip haldir ki, Ankaranın, en umulmıyacak bir zamanda ve en umulmıyacak müşküller karşısında beklediği haber, işte buhaberdi.

Bu muharebeden mağlûp çıkamıyacağımıza Ankara her nedense kani olmuştu. Galip ve hattâ ortalığa hâkim his buydu. 11 Ocak 1921 de Matbuat Müdürlüğü her tarafa aşağıdaki tebliği ulaştırıyordu:

"Ayın 9 cu ve 10 cu günleri İnönü civarında Yunan ordusile cereyan eden meydan muharebesi neticesinde düşman büyük kayıplara uğratılmıştır. Bugün, 11 Ocak 1921, düşman muharebeye devam edemiyerek geri çekilmeğe başlamıştır. Ordumuz düşmanı takip ediyor."

BİRİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİNİN TAFSİLÂTI

Zaferimizle biten 1 ci İnönü Muharebesi Türkün İstiklâl Harbinin ilk şaheseridir. Burada hal ve mevkie, millî

azim ve iman hâkim olmuş ve burada dünyanın hiç bir yerinde emsâli görülmemiş surete bir araya toplanan müşküllerin hepsi, bir avuç insanın azim ve himmetile yıkılmış ve devrilmiştir. İstiklâl cidalinin pek çok ulvî ve heyecanlı safhaları içinde, iki tanesi çok ulvîdir ve bunların ikincisi son büyük ve muvaffak taarruz ise, birincisi de işte bu "Birinci İnönü Muharebesi" dir.

Bu çok mühim zaferin menkıbesini, muhtelif ve selâhiyetli lisanlardan dinlemekte büyük bir zevk vardır. Evvelâ hâdiseyi tarihî bir silsile ile hülâsa edelim:

1920 senesi nihayetlerine doğru Yunanlılarla işbirliği ihanet ve cinayetini işleyen Ethem ve arkadaşlarının bastırılması maksadile Garp Cephesi birlikleri, büyük kısımlarile Kütahya ve Gediz havalisinde toplanmış ve Uşak - Bursa cepheleri zayıf kuvvetlerle perdelenmişti. 6 Ocak 1921 de Yunanlılar 2 piyade fırkası ve bir süvarî livası (tugay) ile Yenişehir ve İnegöl istikametlerinde taarruza geçtiler. 24 cü fırkadan ibaret birliklerimiz pek faik olan bu düşman kuvvetlerie Nazifpaşa mevkiinde ve Yenişehir civarında muvaffakiyetli çarpışmalar yaptıktan sonra İnönü şimaline doğru çekildi.

9 Ocak 1921 sabahı, Savcıbey - Kavalca - Karaağaç müdafaa hattında toplanmış olan bu birliklerimize, düşman taarruz etti. Bazı mevziî başarılar kazanmasına rağmen, akşama kadar şiddet ve muvaffakiyetle savunmağa devam eden kuvvetlerimizin canlarını dişlerine takarak yaptıkları savunma ve karşı taarruz teşebbüsleri karşısında taarruzu daha ziyade geliştiremedi.

10 Ocak 1921 de düşman yeniden şiddetli ve devamlı taarruzlarda bulundu. Fakat geriden çıkarılan 4 cü ve 11 ci fırka birliklerile kuvvetlendirilen cephemiz karşısında yine, çok büyük bir maddî üstünlüğe malik olan düşmanın, bu şiddetli ve devamlı taarruzları da, müdafaamız ve karşı taarruzlarımızla başarısızlıkla sona erdi ve düşman bir çok silâh, cephane ve harp malzemesi bırakarak mağlûp bir hal-

de ve fakat yollarda, geçtiği yerlerde bir çok facialara ve şeniliklere sebep olarak Bursaya çekildi. Düşmanın çekilmesi o kadar sür'atliydi ki, âsi Ethem karşısından alınan ve muharebenin ancak ertesi günü harp cephesine yetişebilen süvarilerimiz düşman artçılarile ancak Yenişehir ve İnegöl garbında temas hâsıl edebildiler.

Ehemmiyet ve azameti bu kadar yüksek olan Birinci İnönü Muharebesini en selâhiyetli askerî şeflerimizin lisanlarından da kaydetmekte fayda görüyoruz ve bugün o zamanın İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Millî Müdafaa Vekili olan Fevzi Paşanın Türkiye Büyük Millet Meclisinde bu muharebeye dair verdiği izahları —maalesef aynen koyamıyarak— hülâsa edeceğiz:

FEVZİ PAŞAYA GÖRE BİRİNCİ İNÖNÜ

Fevzi (Çakmak) Paşa, Yunan siyasî vaziyetinde meydana gelen değişikliğin henüz ne netice vereceği malûm olmadığı bir sırada, Ethemin isyanı vukua geldiğinden ve maamafih gerek umumî neşriyattan ve gerekse elde edilen hususî ve gizli malûmattan Kral Kostantin'in Yunan ordusu için sür'atli, kolay ve muvaffakiyetle başarılması lüzumlu hareketleri, gizliden gizliye tertip etmekte olduğunun anlaşıldığından başlıyarak aşağıdaki izahları vermiştir:

"— Yunanistan İzmire çıktığında, hiç bir mukavemet görmiyeceğini ve İzmirden sonra Anadolu içerisine yine böyle kolaylıkla girebileceğini tasavvur etmiş ve askerlerini de harbe bu suretle sevketmişti. Halbuki bu böyle olmamıştır. Bir seneye yakın, neticesiz devam eden mücadele, Yunan askerlerini harpten bıktırmış ve henüz Anadolunun onda birini istilâ etmeden karşılaştıkları kayıplar, hayal sukutunu mucip olarak, kendilerinin, tapınırcasına sevdikleri Venizelosu düşürmeğe tek sebep teşkil etmiştir.

Yunan ordusu iki kısımdır. Bir kısmı eski Yunanistan erlerinden müteşekkildir. Diğer kısmı işgal altındaki araziden alınan askerdir. Eski Yunanistanlı erler harbi istemiyor,

ancak (megalo - idea) ile yetiştirilmiş yeni Yunanistan halkı ve işgal altındaki arazi Rumları dır ki, kısmen bu harbin taraftarıdırlar.

Bunları arzdan maksadım, Yunanistan ordusunun taarruz kabiliyeti derecesini anlatmaktır. İşte bu halde, vaziyetin ancak tabiî tedbirlerle sevk ve idaresine uğraşıldığı bir sırada, Ethemin ve kardeşlerinin isyanları ve bunların düşmanlarımızı teşviki ve tahriki hâdisesi vukua gelerek kendilerine büyük bir fırsat verilmiştir. Buradaki "büyük" kelimesi tam yerinde kullanılmış, yerine sarfedilmiş bir kelimedir. Filhakika düşmanlarımızın nazarında bu cihet, hesaba dayanan bir askerî muvaffakiyet temin edecek derecede ehemmiyetli görülmüştür.

Bizim, âsileri takibe memur birliklerimiz demiryolundan uzaklaşmış, Gediz'e varmış, Bursa cephesinde ancak bir fırka askerimiz kalmıştı. Sonradan Yunanlılara katılmasile sâbit olduğu üzere, düşmanla temas halinde bulunan Ethem, bizim ne kadar kuvvetlerimiz olduğu ve ne gibi tedbirler aldığımız hakkında ve gerilerdeki vaziyetimize dair düşmana açık ve geniş malûmat vermiştir.

Kolaylıkla anlaşılabileceği üzere, büyük kısımları Uşak ve Gediz şarkında bulunan kuvvetlerimizin Bursa cephesinde kalan yalnız bir fırkası; kendi başına büyük olan bu cephenin üç, dört mevziine taksim edilmiş vaziyette bulunuyordu. Bu hesapça ve bu vaziyete göre düşman Bursa cephesinden ilerliyerek doğruca ve kolayca Eskişehire inebileceğini tasavvur etmiştir. Düşman Uşakta esaslı bir taarruz yapamazdı. Çünki ordumuzun büyük kısmı oradaydı. Hattâ Uşaktan bir ileri hareketle İslâmköyüne gelen düşman, orada kalamıyarak hemen çekilmiştir.

Düşman bütün garp cephesinin diğer kısımlarında nümayiş hareketi yaparak asıl taarruzu, iki fırka ile bizim 24 cü fırkamız üzerine tevcih etti. Böyle yapması pek tabiîydi. Nazifpaşa teplerine 40, oradan da beriye 20 - 30 kilometrelik bir mesafe vardı. Bu suretle taarruza geçilince 1 süvari

livası, daha biz Gediz havalisindeyken, Eskişehire yetişebilirdi. Onların hesabınca, bu suretle ordumuz taksim ve perişan edilmiş olacak, memleket arzu edilen şekle girecek ve düşmanlarımıza teslim olacaktı. Düşmanlarımızın bu mel'un ve iblisçe tasavvurları, milletimizin, Allah tarafından da teyid edilmek mazhariyetine nail olan kat'î hakkı ve fedakâr azmile tamamen sıfıra müncer olmuştur.

Düşman zannediyordu ki, Yunan tayyarelerile "geliyorum ha!" diye attırdığı beyanname ile önünde kimse kalmıyacaktı. İşte onlar böyle zannettiler ve bu hayallerle üzerimize saldırdılar. Millet kendisine has olan aizm ve temkinile, tam ve kâmil iman ve itimadile, hedefini bilir bir idrâkle mukabele ederek düşmanlarımızın ne kadar yanlış düşündüklerini yüzlerine çarptı.

Efendiler, galibiyetimizle biten İnönü Meydan Muharebesinde ordumuz Umumî Harpte gösterilen kahramanlıkla döğüşmüştür. Nazifpaşa tepelerimizde bir kıtamız on, onbeş misli düşman kuvvetine karşı koymuştur. Bu suretle bir gün kazanılmıştır. Pazarcıkta küçük bir kuvvetimiz, bir de taburumuz, iyrmi misli kuvvetle cenkleşmiştir. Bu suretle bir gün daha kazanılmıştır. Köprühisarda bir alayımız iki düşman alayını 24 saat durdurmuştur. Bir artçı taburumuz Bilecikte, topu olmadığı halde sabahtan akşama kadar düşmanı işgal etmiştir. Bu suretle düşmanın Eskişehire gelmesi 24 saat değil, üç gün gecikmiştir. Bize lâzım olan da bu zamandan ibaretti. Bu müddet zarfında kuvvetlerimiz İnönü sahasına yetişerek düşmanın orada iki gün devam eden taarruzları tamamile kırılmış ve düşman hemen kaçmağa can atmıştır. Biraz daha dursaydılar, yetiştirmekte olduğumuz kuvvetlerle düşman kuvvetleri tamamen esir edileceklerdi. Onun için derhal kaçtılar."

MUSTAFA KEMALİN AĞZINDAN BİRİNCİ İNÖNÜ

Birinci İnönü Muharebesi hakkında Fevzi Paşanın yukarıdaki izahatından sonra Mecliste bir çok hatipler söz ala-

rak, takip olunan millî dâvanın meşruiyet ve ulviyetine ve ordumuzun gösterdiği kahramanlığın azamet ve kıymetine tercüman olmuşlardır. Konuşanlar arasında Bursa meb'usu Muhittin Bey, İnönü Meydan Muharebesinin ehemmiyetini anlatmak için Namık Kemal Bey merhumun:

"Biz ol alihimemi-erbabı-ceddü-içtihadız kim,
Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten."

beytini başlangıç alarak bugün görülmekte olan işlerin altıyüz yıl evvel ecdadımız tarafından vücude getirilen muazzam işten daha büyük olduğunu işaret etmişti. Büyük bir itimatla beklenilen bu haklı zaferden sonra Meclisin heyecanı hakikaten pek ulviydi.

Birden bu hisler içinde Mustafa Kemal Paşanın söz isteyerek oturduğu yerden ayağa kalktığı görüldü. Paşa, bir an için hep kendisi üzerine çevrilen nazarları çok bekletmeksizin olduğu yerde şu sözleri söyledi:

"Arkadaşlar, Muhittin Baha Beyin gayet kıymetli sözlerinin bende hâsıl ettiği hislere tercüman olmak üzere bir iki kelime arzedeceğim. Milletimiz bugün mazisinde olduğundan daha çok ümitlidir. Kendilerinin tâbiri veçhile cennetten vatanımıza nikran olan merhum Kemal demiştir ki:

"Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini,
Yoğ imiş kurtaracak baht-ı siyeh-i maderini."

İşte ben bu yüksek Meclisin huzurunda ve bu yüksek Meclisin reisi sıfatile ve yüksek heyetinizi teşkil eden bütün âzanın her biri namına ve bütün millet namına diyorum ki:

"Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini,
Bulunur kurtaracak baht-ı siyhe-i maderini."

Alkışlarla kapanan bu safhadan sonra orduya yapılacak takdir ve şükran mukabelesi hakkında takrirler okunarak kabul edilmiştir.

★

Şimdi de 1 ci İnönü zaferinden sonra Mustafa Kemal Paşanın bu pek mühim hâdise hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsündeki beyanatı üzerinde biraz durabiliriz. Bu uzun beyanatı dahi ancak kısaltarak hülâsa etmek suretile verebileceğiz.

Mustafa Kemal Paşa harp vaziyetinin izahına, son Yunan hücumundan evvelki durumu ve hücumu teşvik ve tâcil eden sebepleri anlatmakla başlamış ve ezcümle demiştir ki:

"Yunanistan Venizelosun düşmesile Kral Kostantinin dönüşü meseleleri siyasî vaziyette büyük bir buhran yaratmıştır. Kral Kostantinin takip edeceği siyaset ilk günlerde tamamen anlaşılamamıştır. Maamafih İngilizler emperyalist emellerini gerçekleştirebilmek için Kral Kostantini de tazyik ederek maksatlarında kullanmıya çalışıyorlardı. Kral Kostantin de Krallığı tekrar ele geçirebilmek için bu tarafa meyleder görünüyordu. Fakat bunun için, üzerine alacağı vazifeyi başa çıkarabilmek, yâni taarruz etmek, muvaffak olmak lâzımdı.

İşte bu sıradaydı ki, Ethem, Tevfik ve Reşid hainleri hıyanetlerini açığa vurarak Yunan ordusuna katıldılar. Bu iltihakın Yunan karargâhında, Kralda ve İngilizlerde hâsıl ettiği telkinleri anlatabilmek için, bu adamların zihniyetini izah edelim:

Bu bedbahtlar Garp ordusunda yalnız kendi emirlerindeki kuvvetlere itibar ederek onlar dışında kuvvet tanımak istemezler ve bütün orduları ancak onların yüzü suyu hürmetine durabilir farzederlerdi. Hele mâneviyatça ordumuzun sıfır olduğu gibi bâtıl ve vâhi bir zanda bulunurlardı. Bunların pek vâhi olan bu bâtıl zanlarına göre, Seyyar Kuvvetler aradan çekildi mi, ortada ne ordu kalır, ne müdafaa hattı muhafaza edilebilirdi. İşte bu zihniyetledir ki bu hainler Yunan ordusuna iltihak etmişler ve düşmanlarımıza bu kanaat ve zihniyetlerini tebliğ ve telkin eylemişlerdir.

Yunan karargâhında fevkalâde kıymetli addedildiğinde şüphe edilmiyen bu malûmatın, oradan derhal Atinaya, İs-

tanbula ve İngilizlere intikal etmiş olduğunu söylemeğe hacet yoktur. Kendilerine iltihak eden Ethem ve kardeşlerinin bize karşı hazırladıkları hücumlarını da kendilerine ilâve bir kuvvet ve menfaat addeden düşmanlarımız aldıkları malûmatla öğrendikleri vaziyeti hemen istifade olunacak bir fırsat addeylemişlerdir. Hainler bittabi ordumuzun vaziyeti hakkında düşmana bilebildikleri kadar malûmat vermişlerdir. Düşman bu vaziyetin müsaitliğinden derhal istifade etmek için, mümkün olduğu kadar sür'atli bir şekilde taarruza geçmeği lâzım saymış, Ethem ve kardeşleri de bu taarruzda düşmanla müştereken bize karşı harekete geçmişlerdir.

Alınan askerî tertipler arasında, Ethemin kuvvetlerine karşı Kütahya ileriferinde terkettiğimiz beş altıyüz kişilik kadar az bir kuvvet, bu âsileri defetmeğe kâfi gelmiştir. Ethem, Tevfik ve Reşid hainleri, düşmana iltihak sırasında, mevcut olan kuvvetlerini muhafazaya çok çalışmışlardır. Beraberlerinde götürdükleri bizim bataryamızın zabitleri, kendilerini terketmiş olmakla beraber, taarruzlarında top ateşi kullandıklarına göre, Yunan topçu zabitlerinden istifade temekte olmaları ihtimali pek galiptir. Onlar aradan çıkar çıkmaz ortada ordu namına bir şey kalmıyacağını zan ve ilân eden hainler, düşmanla takviye olunan kuvvetlerile üç günden beri mütemadiyen hücum ettikleri halde orada bıraktığımız ufak kuvvetin mukabelesile tardolunagelmişlerdir. Maamafih biz vaziyeti daha ciddî mütalâa ederek oralarını bu bulaşık adamların vücutlarından temizlemek için, şimdi Kütahya havalisine, süvari ve piyadeden müteşekkil daha faik kuvvetler gönderiyoruz. Bu kuvvetlerin varışile hainlerin şer ve habisliklerine kat'iyen nihayet verileceğinden şüpheye mahal yoktur.

Asıl İnönü Meydan Muharebesine gelince; düşmanın Bursa cephesinden İnegöl istikametile taarruzu gerçekleşir gerçekleşmez biz vaziyete göre kuvvetlerimizi, düşmanı karşılayacak en müsait mevki olmak üzere, İnönüne sevk ve burada toplanmağa başladık. Bir iki gün zarfında bu maksat te-

min edilmiş olduğundan, düşmanın Nazifpaşa tepelerinden ve Pazarcıktan gelen saldırgan kuvvetleri İnönünde, alelâcele orada mevzi almış askerlerimiz tarafından karşılanmıştır. Orada vukubulan meydan muharebesinde, düşman büyük bir mağlûbiyete uğrayarak sür'atle çekilmeğe başlamıştyır.

Ordu Kumandanlığından gelen son malûmatta, düşmanın Söğüt garbinde ve Pazarcık - İnegöl hattından —yollarda bir çok malzeme bırakarak— çekilmekte olduğu bildiriliyor. Düşman çekilirken, masum halk hakkında tecavüzde ve zulümde bulunuyor. Çekilirken takip olunan düşmanın çekilme hattına düşmek üzere yandan ve şimalden kuvvetler sevkedilmiştir. Şimdi bunun neticelerini bekliyeceğiz.

Efendiler, hepimizi memnun eden ve müftehir kılan bu parlak muzafferiyetten önceki fevkalâde vaziyet esnasında, yüksek Meclisinizin gösterdiği sükûnet, itidal ve azimden dolayı muhterem heyetinize teşekkürlerimi bilhassa arzetmek isterim. Yüksek heyetinizin hükûmete, orduya ve kumandanlara emniyet ve itimadını teyid eden bu yüksek hali, bütün memlekete numune tutulmak suretile büyük bir hüsnü tesir icra etmiştir. Eskişehirdeki ahali, buradaki sükûneti görerek vekar ve sükûnetini muhafaza etmiştir. Eğer yüksek Meclisinizin bu vakur itidali yerine az çok telâş emareleri görülebilseydi, bu hal diğer millet efradı üzerinde kötü tesir yaratarak, ihtimal ki istenilmiyen neticeler karşısında kalınabilirdi. İşte bundan dolayıdır ki yüksek meclisinizin kıymetli olan itimadile itidal ve vekarını sitayişle yâdederek teşekkürlerimi arzederim."

Bu izahattan sonra Mustafa Kemal Paşa tekrar kürsüye gelerek Meclisin tatil bulunması sebebile Garp Cephesi Kumandanı İsmet Beye Büyük Millet Meclisi namına çekmiş olduğu telgrafını alkışlar içinde okumuştur. İsmet Beyin buna verdiği cevap da keza Mecliste okunmuş ve alkışlarla karşılanmıştır. Muzaffer Kumandan İsmet Beyin telgrafı şuydu:

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Avni Hakla İnönü meydan muharebesinin kazanılmasından dolayı Büyük Millet Meclisinin içten gelen tebrik ve temennileri ordunun bütün efrat ve zabitlerini şükrana ve iftihara sevketmiştir. Mukadderatımızı mutlak bir istiklâl ile eline almış olan Büyük Millet Meclisine kayıtsız şartsız bağlılıktan aldığı mânevi feyizle mukaddes topraklarımızın kurtarılması vazifesini ifa edeceğine ordunun kat'î kanaatile emin bulunduğumu arz ve temin eylerim efendim. 12.1.1921

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi ve
Garp Cephesi Kumandanı İsmet"

İnönü zaferinin isbat ettiği hakikat şuydu ki, yeni bir ordu meydana getirmek üzere Ali Fuat Paşayı cepheden çekerek orasının idaresini ehil bir ele tevdi etmiş olmakta pek büyük bir isabet olmuştur ve bu isabet işte en müthiş bir imtihan karşısında fiilen de sabit olmuştur. İtiraf ve ilân etmek lâzımdır ki, İstiklâl cidalinin millî ve muntazam Türk ordusunu diğer kıymetli arkadaşlarile beraber ve onların başında olarak İsmet Paşa vücude getirmiştir. Ve bir iki ay kadar kısa bir zaman zarfında!.. Bu müddetin kısalığına şaşmayınız! Anadolu cidali hârikalar içinde yüzmüş olan bir maceradır. Daha ileride göreceksiniz ki, biz Sakarya gerisindeki yirmi üçbin kişilik bir orduyu yirmiüç gün zarfında yetmiş sekizbin kişiye çıkardık ve muharebe zaferimizle bittiği zaman hâlâ 78.000 kişimiz vardı.

ÂSİ KUMANDANLIĞIN SONU

Birinci İnönü Muharebesinin kayıt ve tesbitini tamamlarken, Çerkes Ethem ve biraderlerinin son maceralarını ve âkibetlerini de zikretmek muvafık olur. Bu âkibetin çok feci ve iğrenç olduğunu söyleğe bile hacet yoktur.

İsmet Bey âsileri iki üç gün takip ettikten sonra, âdeta Allahtan gelen bir ilhamla, "Bu esnada Yunan taarruz ederse?" vehmile, sür'atle Kütahyaya döndüğü zaman, bunlar da

sanki ordu kendilerinden çekiliyormuş gibi— fakat çok da ciddî taarruza cür'et edemiyerek Kütahyaya bile doğru gelmişlerdi. İsmet Bey tam Kütahyaya geldiği zaman, gerçekten Yunan taarruzunun haberi de yetişmiş olduğundan, orada ancak beş altıyüz kişilik bir birlik bırakarak, diğer kuvvetlerile ve geceyi gündüze katarak, durmadan İnönüne koşmuş ve yetişmiştir.

Ethemin Seyyar Kuvvetleri, Kütahyada kalan bu ufak birliğimizle uzun boylu muharebe etmişse de onları yerlerinden kımıldatmağa muvaffak olamamıştır. Vaziyet böyle iken Ethem ve kardeşlerinin zan ve hayallerinin aksine— İnönü muharebesi zaferimizle netice bulunca, eşkiyanın da dizlerinin bağı çözülmüştür. Onlar Eskişehir tarafında Türk ordusunun mağlûp ve kahrolmasını bekliyorlardı, ve akıllarınca ondan sonra hal ve mevkiin hâkimi kendileri olacaktı. Onlar bu işe o kadar bel bağlamışlardı ki, o zaman cepheden dönen bir arakdaşımın, Ethem, Reşid ve Tevfik Beylerle arkadaşları nazarında Yunanlıların nasıl telâkki edilmekte olduklarını gösteren ifadesini, beynimde hâlâ hayret ve nefretle muhafaza ediyorum.

Bu ifade Çerkes Ethem Beyin Yunan ordusu yanına gönderdiği ilk arkadaşı Sami namında birinin sözleridir. Bu Sami Efendi Uşak cephesindeki Yunanlıları görüp geldikten sonra, bilâhare Ankaraya gelen bir arkadaşla görüşmüş ve arlarında şöyle bir konuşma geçmiş:

— Sen nereye gittin be yahu?

— Nereye gideceğim, Uşak tarafındaki Yunanlıların yanına gittim ve işe geldim.

— Yunanlıların yanına mı? Hani daha şu düne kadar kendileri ile döğüştüğümüz düşmanlar yanına öyle mi?

— Ne yapalım, harp gibi, sulh da Allahın emri!..

— Demek sen oraya sulh yapmağa gittin?

— Hayır... Sulhtan da ileri bir şey... Yunanlılarla birleşerek Ankarayı yıkmak için!

— E.. Bari Yunanlılar seni iyi karşıladılar mı?.. Tabiî

böyle yağlı bir müşteriyi oturtacak yer bulamamışlardır?

— Yok, alay etme(.....) Bey. Doğrusu heriflerden çok insanlyet gördüm. Evvelâ Plâstıras Efsun alayına rastgeldim. Sonra General Manetası gördüm. Doğrusu Plâstırasla Erkânıharbiye Reisi Miço bana öyle muamele ettiler ki, hayatım boyunca unutamıyacağım. Hâlâ şaşıyorum. Uzun zamanlar kendilerile harbettiğimiz insanlar bunlar mı diye...

— İyi, iyi.... Allah mubarek etsin size yeni dostlarınızı!..

Çerkes Ethem ve biraderleri, ilk günlerde Yunanlılarla birleşmişler ve onlardan şu yukarıda konuşması yazılan Sami efendivâri teminat almışlarsa da, sonradan Yunanlılar harp talihi malûm olan surette taayyün ettikten sonra, bu Seyyar Kuvvetlerle fazla meşgul olmağa lüzum görmemişlerdir. Türkçesi, neticede bu Seyyar Kuvvetten harp sahasında âcil bir fayda çıkabileceğine kail olmamışlardır. Bunun neticesi olarak, yalnız Seyyar Kuvvetlerin kumandanlarından başka erat ve zabitlerine de maaş vereceklerini ve onlardan icabında istifade edeceklerini söyleyerek hepsini kendi mıntakaları için teslim almışlardır. Erat tabiî az zamanda darmadağınık olup gitmiş. Kumandanlar ise Yunanın himayesine sığınarak İzmirde, şurada burada oturur olmuşlardır.

"Ben Venizelosla dizdize oturabilir adamım!" diyen Reşid birader, nihayet maksadına —yalnız bir Venizelos yerine pek çok Venizelosla da dizdize oturmak suretinde— nail olmuş ve hattâ o yüzbinlerce liralık çiftliklerini fazlasile almışsa da, Türk ordusunun en nihayet Yunan kuvvetlerini darmadağınık etmek şeklindeki münasebetsizliği (!) bu efendilerin rahat ve huzurlarının devamına maatteesüf (!) imkân bırakmamıştır.

Dediğimiz gibi, Birinci İnönü Muharebesinin peşinden Derhal Kütahyaya yeniden kuvvetler sevkolunarak âsilerin takip ve bastırılmasına dikkat edildiği cihetle, ondan sonra bunlar Türk hudutlarını bırakarak Yunan sahasına geçmek zorunda kalmışlardır. Meydana gelen bu son vaziyet üzerine

de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, şu resmî beyannameyi neşretmiştir:

Resmî Beyannâme

Ötedenberi gitgide artan keyfî icraat ile ahaliye karşı her türlü zulüm icrasından çekinmiyen ve bir buçuk aydanberi memlekette yağma ve haydutluk üzerine dayanan bir derebeylik hükûmeti kurmak temayüllerini gösteren 1 ci Seyyar Kuvvetler eski kumandanı Ethem Bey ve kardeşleri Tevfik ve Reşid Beyler nihayet Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine ve kanunlarına karşı bilfiil isyan etmişlerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin kardeş kanı dökülmesine engel olmak hususundaki arzusu neticesi olarak, kendilerine gerekli nasihatlerde bulunulmuş ve bunlar hak ve hakikate bir kaç defa davet edilmişlerdir. Hükûmetin gösterdiği bütün hayırhahlıklara mukabil Ethem ve kardeşleri bir taraftan Bolşevikleri iğfal ve ardu ve memleket arasında muhtelif vasıtalara müracaatla ihtilâl çıkarmaya teşebbüs etmekle beraber, diğer taraftan Yunanlılarla ittifak etmek hıyanetini işlemişlerdir. Bugün garp cephemizde bunlar kendi tahrikleri ile taarruz teşebbüsünde bulunan Yunanlılarla aynı safta olarak vatana karşı muharebe etmektedirler.

Bu suretle millî birliği ve memleketin istiklâlini düşmanlarla birlikte bozmağa teşebbüs eden Ethem ve kardeşleri, emirleri altına memleket müdafaası için giren kuvvetleri husussi ve hain maksatları için kendilerile beraber sürüklemek istemişlerse de, bunlar hakikatı derhal farkederek, takım takım hükümete gelip teslim olmağa başlamışlardır. Bir taraftan hükümetin şiddetli takipleri ve diğer taraftan Seyyar Kuvvetleri teşkil eden müfrezelerin vatanları aleyhine işlenen bir isyana iştirak etmeği kabul etmemeleri neticesi olarak Ethem ve kardeşlerinin maiyetinde bugün ancak 300 kişi kalmıştır. Büyük Millet Meclisi Hükümeti asıl şuçlu olarak yalnız Ethem, Tevfik ve Reşidi tanıyor. Diğer

reisler ve efrat, evvelce sığınanlar gibi, hükümete gelip teslim oldukları takdirde, dehaletleri makbul olacaktır. Ethem, Tevfik ve Reşid hainleri, Anadoluyu baştan başa soymak maksadı ile kurmak istedikleri haydut hükümetine kavuşmadan, düşman safları arasında lâyık oldukları mevkie düşmüşlerdir.

Tarihî mes'uliyetini tamamile müdrik olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Allaha dayanarak, her zamandan daha kuvvetli olan millî birliğe güvenerek dış ve iç düşmanlara karşı vatan ve milletin selâmetini kâfil bir surette vazifesini ifâ edeceğini beyan ve ilân eder."

ATATÜRK'ÜN BİRİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ HAKKINDA BEYANATI

"Birinci İnönü meydan muharebesi 6.Ocak.1921 tarihli vaziyet üzerine mütalâa olunmalıdır. O gün garp cephesi aslî kuvvetleri, Gediz şarkında toplanmış bulunuyordu. Bu kuvvet yeni Türkiye devletinin kuruluşuna ve Millet Meclisinin meşruiyetine isyan eden hain kuvvetleri tenkil vazifesini almıştı. Bursa umumî istikametine karşı, Bilecik - Pazarcık hattında zayıf bir fırka bırakılmıştı. Uşak - Afyon istikametinin korunması için de toplanmış olan aslî kuvvetlerin tesiri kâfi görülmüştü. Ankarada henüz kuruluş hâlinde yalnız bir fırka vardı. Yunan ordusunun mühim kuvvetlerle Bursada ve Uşakta bulunduğu malûmdu. Asi kuvvetler, büyük kısımlarile Simavda ve bir kısım kuvvet de Emed'de toplanmış duruyordu.

İşte bu vaziyet içinde bulunduğumuz gün, düşman ordusunun mühim faaliyetini haber aldık. Gerçekten üç kuvvetli düşman fırkası Bursa'da İnegöl ve Yenişehir yolları ile yürüyüşe geçti ve bu istikametteki münferid fırkamıza temas etti. Uşak - Dumlupınar yolundan da iki düşman fırkası harekâta başladı.

6. Ocak öğleden sonra şu karar verildi: Gedizden bir fırka ve Ankaradaki fırka İnönü mevziinde toplanacak, Bileçik -

Pazarcık hattındaki münferid fırka, bu mevzie kadar çekilerek orada toplanacak olan fırkalar ile birleşecek. Bursadan ilerleyen düşman kuvvetlerile İnönü mevziinde kat'î muharebe kabul olunacak, Gedizde bırakılacak olan yalnız bir fırka Kütahyaya kadar çekilecek. Dumlupınar mevziinden gelmiş olan kuvvetler tekrar oraya dönecek ve Afyonkarahisar istikametini müdafaa edecek. Zaten Garp Cephesinin umumî kuvvetleri de bundan ibaretti. Bu plânın tatbikine 7.Ocak gününden itibaren başlandı.

8.Ocak günü tarafların kuvvetleri İnönü mevzilerinde muharebe temâsına geldi. 9. cu ve 10. cu günlerde İnönü mevziini içine alan Gündüzbey - Kavalca umumî hattında kanlı ve buhranlı safhalar oldu. Meydan muharebesi, taraflar kuvvetlerinin arka arkaya yetişmesile bir "tesadüfî meydan muharebesi" şeklinde gelişti. 9. cu gün yalnız sol cenahda vukubulan ciddî muharebeler, 10. cu gün bütün cephe boyunca ve bütün şiddetile cereyan etti.

Hayat ve istiklâl gayemiz, istilâ ve tecavüz hırsı ile çarpışıyordu. Nihayet 11. Ocak sabahı, muharebe meydanı, meşru gayenin muzafferiyet fecrine bir tecelli sahası oldu. Yeni Türkiye devletinin küçük, fakat millî mefkûreli genç ordusu, en az bir hesapla üç misli düşmanı İnönü meydan muharebesinde mağlûp etti. Strateji san'atının en ince gereklerini isabetle tatbik etti. İç hattın kullanılmasında, Harp tarihine parlak bir misal yazdı.

Yeni Türkiye devletinin dış istiklâli, mütevazi bir mevcudiyet içinde, söndürülmesi imkânsız bir ateşin yokedici alevlerile kendini ve yeni devletin bünyesindeki ulvî sağlamlığı birinci İnönü muharebesinde cihana ispat etti.

Mustafa Kemal"

İSMET (İNÖNÜ) BEYİN İNÖNÜ HÂTIRALARI

İsmet Bey de hâtıralarını şöyle anlatıyor:

"Yarım çarıklı askerler, süngüsü olmayan, mekanizması

uydurma tüfeklerini çeşitli bağlarla omuzlarına asmışlar; Eskişehir, Gediz, İnegöl arasında, Ocak ayı başındanberi, yağmurlu, tipili, insafsız bir havada, gece gündüz mütemadiyen yürüyorlar.

Suvariler, büyük ağırlık yüklerini terkelerindeki heybelerine doldurmuşlar, küçük boylu, cefâkeş Anadolu atları ile iç tehlikenin birinden, dış tehlikenin birine yetişmeğe çalışıyorlar.

Bir ordu ki, nakliye kâfilesi namına hiç bir vasıtası yok. Herkes cephânesini, omuzundaki fişekliğinde, belindeki - eski enkazdan kalma - kütüklüğünde, memleketinden getirdiği kalın Anadolu bezinden pantalonunun cebinde taşıyor. Cephane mevcudu herkesin üzerindekinden ibâret...

Kamaları henüz şimendifer fabrikalarından çıkmış, yeni kıymetleri tecrübe edilmemiş toplar, o zamana kadar hurda, kullanılmayan yerli halatlarla çekiliyor. Bunların da cephâne kafilesi yok.

Saf ve sessiz kısmın zararına olarak yağlı ve canlı bir halde olan başıbozuk bir kuvvet, bir kaç gün evvel hiyanetle ayrılmış, karşıya geçmiş.

9. Ocaktan itibaren İnönü ve Kütahya kasabalarının ilerisinde cephe teşkil olunuyor. Bu cephenin düşmanları, vatanı garbinden bilfiil istilâ eden ecnebi orduları, Karsda ihtirası yıkılanlar ve Sevr ilâmını galip ve mağlûp olarak imza edenlerin her ikisi ve —garip bir tarih cilvesi olarak— mağlûp imza eden Ortaçağ teşkilâtı ile keyif ve zulümlerini yürütmek isteyen eşkiya!

Düşmanlar, ecnebi ordusu hâlinde İnönüne, Ethem adiyle de Kütahyaya çattılar. Bir buçuk senedenberi ovaları aşıp kasabaları fethetmeğe alışan ecnebi ordusu, bermutad çalımlı!.. On gün evvel içinde çıktığı muntazam orduyu bir yudum su zanneden Ethem, ecnebi devlete dayanmış, istikbalini düşünerek mest ve mağrur!

9. Ocakta başlayan ve geceyi sükûnetle geçiren muharebe, 10. Ocaktan itibaren müstesnâ bir şiddet aldı. Taarruz

eden taraf, vasıtasız, cephânesiz ve dermansız zannettiği hasmının, yeni bir hamleye tahammül edemiyeceğini bilmekten doğan nefis itimadı ile durmadan hücum ediyor. Her hücum eriyor ve mukabil hücumla darbe iade olunuyor.

10. Ocak akşamı, gece bastığı vakit, taraflar maddeten takatsız kalmıştı. Türk neferi, kendisini, içerde nizâmın ve dışarı karşı muntazam savunmanın timsali bilmekten doğan mukaddes kuvvetle 10/11 Ocak gecesi içinde yeniden diriliyor. Bütün memleket, Büyük Millet Meclisi Reisinin göğsünde, yekpâre bir kalb gibi çarpıyor.

Bu gece ecnebi ordusu hayalinden geçmeyen bir mukavemete karşı hazırlıksız geldiğine hükmederek çekilmek kararını verdi. 11. Ocak öğleye doğru, düşmanın diğer cenâhı Kütahya'da ve boğaz boğaza mücadele neticesinde mağlûbiyetini teslim ederek kaçtı.

Anadolunun bağrından gelen "Türk askeri" adlı mefkûre sahipleri, mukaddes emelin gerçekleşme cereyanına girdiğini hissettiler. Hasımlarını takibe başladılar; insafsız tipili havada, uykusuzluk, dize kadar karla çamur, her şey unutulmuş, köy türküleri göklere yükseliyor. "Herhalde İzmire gireceğiz" kanaatı zihinlerde perçinleniyor.

Devletler muzafferiyetler üzerine kurulur. Türk Cumhuryeti, İnönünde esaslı bir temelini atmış oldu. İnönünde büyük mefkûre için ve tasavvuru kabil her menfaatten azade bir aşk ile bin düşmana, bin tehlikeye karşı atılan şehitler, Cumhuriyete, şehidin manevi ömrü gibi bir hayat temin ettiler.

İsemt"

Birinci İnönü zaferi dünyayı şaşırtmıştı. Lloyd George bu hâdise karşısında ortaya bir "Londra Konferansı" fikri çıkararak ortalığı oyalamak istedi. Bu konferans, esasen dünyayı ve bilhassa Türkiyeyi şaşırtarak daha iyi harbetmek için hazırlıklar temini maksadile vücuda getirilmek istendiği halde, Türkiye, —görüleceği üzere— ondan daha yükselmiş olarak çıkmak fırsatını kaçırmamıştır.

ATATÜRK KÜTÜPHANESİ : 16

ÇERKES ETHEM KUVVETLERİNİN İHANETİ

YUNUS NADİ

SEL YAYINLARI
Haldun Sel ve Şeriki, Hisar Matbaası
Cağaloğlu - İstanbul
1955